LIST OF BOOKS

PUBLISHED BY JOHN ALLYN,

30, FRANKLIN STREET, BOSTON.

ABBOTT. Latin Prose through English Idiom. Rules and Exercises on Latin Prose Composition. By Rev. E. A. ABBOTT, D.D. 18mo, 205 pages $1.00

ARISTOPHANES. The Acharnians and Knights. Edited by W. C. GREEN. (*Catena Classicorum.*) 12mo, 210 pages 1.35

——— **The Birds.** Edited by C. C. FELTON, LL.D. New Edition, revised by Prof. W. W. GOODWIN. 16mo, 250 pages 1.25

——— **The Clouds.** Edited by C. C. FELTON, LL.D. New Edition, revised by Prof. W. W. GOODWIN. 16mo, 250 pages 1 25

BENNETT. Easy Latin Stories for Beginners. 16mo . . 1.00

——— **First Latin Writer.** 16mo 1.25

BOWEN. A Treatise on Logic, or the Laws of Pure Thought. By FRANCIS BOWEN, Professor of Moral Philosophy in Harvard University. 12mo, 460 pages 1.75

——— **Hamilton's Metaphysics,** arranged and abridged for the use of Colleges and Students. By Prof. F. BOWEN. 12mo, 570 pages 1.75

CHARDENAL. First French Course, or Rules and Exercises for Beginners. By C. A. CHARDENAL. 16mo, 220 pages . .75

——— **Second French Course,** or French Syntax and Reader. 16mo, 250 pages 90

——— **French Exercises for Advanced Pupils,** containing Rules of French Syntax, Exercises on Rules and Idioms, and a Dictionary of Idiomatical Verbs, Sentences, Phrases, and Proverbs. 16mo, 332 pages 1.25

CICERO. Oratio pro Cluentio. Edited by AUSTIN STICKNEY, Professor in Trinity College. 16mo, 155 pages 90

COOKE. First Principles of Chemical Philosophy. By J. P. COOKE, Jr., Professor of Chemistry and Mineralogy in Harvard University. 12mo, 600 pages 3.00

——— **Elements of Chemical Physics.** By Professor J. P. COOKE, Jr. 8vo, 750 pages 5.00

DEMOSTHENES. Olynthiacs and Philippics. Edited by W. S. TYLER, Professor of Greek in Amherst College. 16mo, 253 pages $1.25

Separately. **The Olynthiacs.** 98 pages 75

The Philippics. 155 pages 90

——— **On the Crown.** Edited by ARTHUR HOLMES. New Edition, revised by Prof. W. S. TYLER. 16mo, 304 pages . 1.50

DE TOCQUEVILLE. Democracy in America. Translated by REEVE. Revised and edited, with Notes, by FRANCIS BOWEN, Professor of Moral Philosophy in Harvard University. Sixth Edition. 2 vols. 8vo 5.00

——— **American Institutions.** Being a cheaper edition of Vol. I. of the preceding work, and designed for use as a College Text-Book. 12mo, 560 pages 1.60

FELTON'S Selections from Greek Historians. Entirely new Edition. Edited, with maps, by O. M. FERNALD, Professor of Greek in Williams College. 12mo 1.75

FELTON. Selections from Modern Greek Writers. Edited by C. C. FELTON, LL.D. 12mo, 230 pages 1.25

HERODOTUS AND THUCYDIDES. Selections. Edited by R. M. MATHER, Professor of Greek and German in Amherst College. 16mo, 150 pages 90

HOMER'S ILIAD, Books I. to III. Edited by ARTHUR SIDGWICK, M.A., Assistant-Master at Rugby, and ROBT. P. KEEP, Ph.D., Williston Seminary, Easthampton. 16mo . 1.00

HORACE. With Notes by MACLEANE, revised and edited by R. H. CHASE. 12mo, 580 pages 1.60

ISOCRATES. The Panegyricus. Edited by C. C. FELTON, LL.D.; new Edition, revised and corrected by Prof. W. W. GOODWIN. 16mo, 155 pages 90

JUVENAL. Thirteen Satires. With Notes by MACLEANE, revised and edited by SAMUEL HART, Professor in Trinity College. 16mo, 262 pages 1.25

——— Edited by G. A. SIMCOX, Queen's College, Oxford. (*Catena Classicorum.*) 12mo, 225 pages 1.50

PENNELL. History of Ancient Greece to 146 B.C. With Map and Plans. By R. F. PENNELL, Professor in Phillips Exeter Academy. 16mo, 130 pages 75

——— **History of Ancient Rome to 476 A.D.** 16mo, 206 pages 75

——— **The Latin Subjunctive.** A Manual for Preparatory Schools. 16mo, sewed, 56 pages 25

PERSIUS. Edited by SAMUEL HART, Professor in Trinity College. 16mo, 91 pages 90

PLATO. **The Apology and Crito.** Edited by W. WAGNER, Ph.D. Revised. 16mo, 145 pages $1.00

——— **The Phædo.** Edited by W. WAGNER, Ph.D. 16mo, 200 pages 1.35

SHARPLES. Chemical Tables, arranged for Laboratory Use, by S. P. SHARPLES, S.B. 12mo, 200 pages 2.25

SOPHOCLES. The Ajax. Edited by R. C. JEBB, Trinity College, Cambridge. 12mo, 200 pages 1.25

——— **The Electra.** Edited by R. C. JEBB. New Edition, revised by Prof. R. H. MATHER. 16mo, 230 pages . . . 1.25

STORER. Dictionary of the Solubilities of Chemical Substances. By Prof. F. H. STORER. 8vo. Cloth, $7.50; half Russia 9.00

——— **Cyclopædia of Quantitative Chemical Analysis.** By Prof. F. H. STORER. Parts I., II. ready. 8vo. Paper, each 1.65

TACITUS. Selections. Edited by Dr. J. T. CHAMPLIN. 16mo, 272 pages 1.25

THUCYDIDES. Books I., II. Edited by CHAS. BIGG, Christ Church, Oxford. (*Catena Classicorum.*) 12mo, 360 pages . 2.00

TIMAYENIS. The Language of the Greeks, by T. T. TIMAYENIS, Ph.D. 12mo 1.50

——— **Talks with Aesop.** 16mo 1.50

WEALE'S CLASSICAL SERIES.

16MO. UNIFORMLY BOUND IN FLEXIBLE CLOTH. ANY VOLUME SOLD SEPARATELY.

☞ *By an arrangement with the English publishers,* MR. ALLYN *has become the sole agent for the sale of this series in the United States. A full supply is constantly on hand.*

GREEK-ENGLISH DICTIONARY. By H. R. HAMILTON. 300 pages $0.80

ENGLISH-GREEK DICTIONARY. By H. R. HAMILTON. 250 pages 80

ÆSCHYLUS. Prometheus Vinctus. Edited by J. DAVIES 40

——— **Septem contra Thebas.** Edited by J. DAVIES 40

ARISTOPHANES. Acharnians. Edited by C. S. D. TOWNSHEND .60

EURIPIDES. Alcestis. Edited by J. MILNER 40

——— **Hecuba and Medea.** Edited by W. B. SMITH 60

GREEK DELECTUS. Edited by H. YOUNG	$0.60
HERODOTUS. Edited by T. H. L. LEARY. Vol. I. (Books 1–2) 80 cts.; Vol. II. (Books 3–4) 80 cts.; Vol. III. (Books 5–7) 80 cts.; Vol. IV. (Books 8–9)	.60
HOMER. The Iliad. Edited by T. H. L. LEARY. 4 vols., each .	.60
——— **The Odyssey.** Ed. by LEARY. Vols. I.–III., each 60 cts.; Vol. IV.	.80
LUCIAN. Select Dialogues. Edited by H. YOUNG	.40
PLATO. Apology, Crito, and Phædo. Edited by J. DAVIES . . .	.80
SOPHOCLES. Antigone. Edited by J. MILNER	.80
——— **Œdipus Tyrannus.** Edited by H. YOUNG	.40
THUCYDIDES. The Peloponnesian War. Book I. By H. YOUNG	.40
XENOPHON. The Anabasis. Ed. by H. YOUNG. Vol. I. (Books I.–III.)	.40
Vol. II. (Books IV.–VII.)	.40
——— **Panegyric on Agesilaus.** Edited by F. W. JEWITT	.60

LATIN-ENGLISH DICTIONARY. By T. GOODWIN. 246 pages	.80
ENGLISH-LATIN DICTIONARY. By T. GOODWIN. 166 pages	.60
CÆSAR DE BELLO GALLICO. Edited by H. YOUNG	.80
CATULLUS, TIBULLUS, PROPERTIUS, AND OVID. Edited by W. B. DONNE	.80
CICERO DE AMICITIA, DE SENECTUTE, AND BRUTUS. Edited by W. B. SMITH	.80
——— **In Catilinam, Verrem, et pro Archia.** Edited by LEARY . .	.60
——— **Pro S. Roscio Amerino.** Edited by J. DAVIES	.40
CORNELIUS NEPOS. Edited by H. YOUNG	.40
HORACE. Odes, Epodes, and Car. Sæc. Edited by H. YOUNG .	.60
——— **Satires, Epistles, and Ars Poet.** Edited by W. B. SMITH .	.60
JUVENAL, Expurgated. Edited by T. H. S. ESCOTT	.80
LATIN DELECTUS. Edited by H. YOUNG	.40
LATIN PROSE SELECTIONS: from Varro, Seneca, Quintilian, Suetonius, &c. Edited by W. B. DONNE	.80
LIVY. Edited by H. YOUNG and W. B. SMITH. Vol. I. (Books 1–2) 60 cts.; Vol. II. (Books 3–5) 60 cts.; Vol. III. (Books 21–22) . .	.60
SALLUST. Catiline and Jugurtha. Edited by W. B. DONNE . .	.60
TERENCE. Adelphi, Hecyra, Phormio. Edited by J. DAVIES .	.80
——— **Andria, and Heautontimoroumenos.** Edited by J. DAVIES .	.60
——— **Eunuchus.** Edited by J. DAVIES	.60
VIRGIL. Æneid. Edited by H. YOUNG and T. H. L. LEARY . .	1.20
——— ——— Vol. I. (Books 1–6) 60 cts.; Vol. II. (Books 7–12) . . .	.80
——— **Bucolics and Georgics.** Edited by W. RUSHTON and H. YOUNG	.60

M. TULLII CICERONIS

PRO A. CLUENTIO HABITO

ORATIO AD IUDICES.

WITH ENGLISH NOTES,

BY

AUSTIN STICKNEY, A.M.,

PROFESSOR OF LATIN IN TRINITY COLLEGE, HARTFORD, CONN.

FOURTH EDITION.

BOSTON:
JOHN ALLYN, PUBLISHER,
1873.

University Press, Cambridge:
Electrotyped and Printed by Welch, Bigelow, & Co.

PREFACE.

The present edition of Cicero pro Cluentio is intended as a text-book for college use. The notes are designed to supply the student only with such information in respect to the facts of the case and the scope of the argument as is necessary to the proper understanding of the Oration. Grammatical peculiarities are also noticed to a considerable extent, especially in the earlier part of the Oration.

The text was already printed before the editor undertook the preparation of the notes. It is simply a reprint of that of Klotz, as it appears in the Teubner edition published at Leipzig. In a few cases various readings have been given in the notes, where they afforded aid in the explanation of any particular passage.

The editions consulted in the preparation of the notes are those of Prof. Ramsay, Glasgow,

1858; of Klotz, Leipzig, 1835–39; of Classen, Bonn, 1831; of George Long, London, 1855; of Garatoni, Naples, 1789; and the commentary of Manutius. The two first mentioned were most frequently consulted, and this general acknowledgment is made instead of special references in the notes.

The Grammars referred to are those of Zumpt, Madvig, and Andrews and Stoddard. The references are, however, almost entirely to Zumpt, as there is at present no generally accessible edition of Madvig.

An Introduction and an Outline of the Speech are prefixed, with the sections numbered for the purpose of reference in the notes.

HARTFORD, February 10, 1860.

INTRODUCTION.

I. Aulus Cluentius Habitus, a man of high standing at Larinum, died in the year B. C. 88, leaving a wife, Sassia by name, a daughter, and a son of fifteen years, who was afterwards the defendant in this case. The daughter married A. Aurius Melinus; but a criminal intimacy soon arose between her husband and her mother, which resulted in her own divorce, and the subsequent marriage of the guilty parties. The young Cluentia had the sympathy of her brother Cluentius under these circumstances, and both, as a matter of course, incurred the implacable hatred of their mother.

II. At the same place, Larinum, lived Oppianicus, a man who by a long course of crime had so roused the indignation of his fellow-citizens that they had compelled him to leave the town. He returned with authority to put to death four of the principal men, one of whom was the husband of Sassia. Notwithstanding this, Oppianicus and Sassia subsequently married, she requiring him first to kill two of his children, leaving him only one, Oppianicus, the accuser in this case.

III. Not long after this another difficulty arose between the elder Oppianicus and the citizens of Larinum,

involving a point of law. The latter engaged the services of Cluentius, who carried the case to Rome for trial. Oppianicus and Sassia now felt that it was of great importance for them to put Cluentius out of the way; and as he had at this time made no will, his property, in case of his decease, would fall to his mother. Oppianicus engaged the services of one Fabricius, who employed his freed man Scamander for the purpose of poisoning Cluentius. At this time Cluentius was ill, and was attended by a physician whose name was Cleophantus. The plan was to induce Diogenes, the slave of this Cleophantus, to administer the poison. Diogenes, however, betrayed the plot, and the friends of Cluentius, by a stratagem, detected Scamander, with the money and the poison in his hands, at the very moment of an interview with the slave. The evidence was thus conclusive as to the crime, involving Scamander, Fabricius, and Oppianicus.

IV. Cluentius now resolved to commence prosecutions. These were brought under the Lex Cornelia de Sicariis et Veneficis,* which covered all cases of murder. He accused Scamander first, who was condemned by all the jury except one, Staienus. Fabricius was next prosecuted, and was likewise condemned. Oppianicus alone remained; and as his case arose upon the same facts as the two former ones, these are called, with reference to his, the *præjudicia*.

V. The trial of Oppianicus took place B. C. 74. C. Junius presided as *judex quaestionis*, P. Cannutius was the accuser, L. Quinctius, tribune of the people, was

* An abstract of some of the provisions of this law may be found at the end of the Notes.

counsel for the defence; and the *judices* were almost the same as on the previous trials. Oppianicus, finding that his condemnation was certain, entered into communication with Staienus, one of the jurors, who was thought to be a fit instrument for bribing as many of the jury as were necessary to secure an acquittal. The money was paid to Staienus, who, instead of distributing it as agreed upon, appropriated it all to himself, and voted against the accused. Oppianicus was therefore condemned, and went into exile.

VI. As soon as the trial was over, Quinctius, who was a turbulent fellow, and was greatly annoyed at having lost his case, succeeded in persuading the populace by continual harangues that the court had been bribed by Cluentius. He prosecuted Junius, who had presided at the trial, for some irregularity in a matter of form, and secured his conviction. Several of the jurors, when afterwards on trial for other offences, suffered in consequence of their conduct on this trial. The trial itself, called the *judicium Junianum*, from Junius, the *judex quaestionis*, became a by-word among the people for judicial corruption.

VII. A short time after this, Oppianicus was killed by a fall from his horse, at a short distance from Rome. Sassia now attempted to create a suspicion that Cluentius had been the cause of his death. For this purpose she made an unsuccessful attempt to wrest evidence to this effect from some of her slaves under torture. Three years afterwards she forged the necessary documents, and sent her step-son, Oppianicus the younger, to Rome, to undertake a prosecution against Cluentius.

VIII. It was on this trial that the following Oration

was delivered, B. C. 66. The law was the Lex Cornelia above mentioned. Q. Voconius Naso was the *judex quaestionis*, T. Attius, of Pisaurum, the accuser. The charge was that Cluentius had attempted to poison three persons, Vibius Cappadox, the elder and the younger Oppianicus. The evidence on these points seems to have been very slight, and is disposed of by Cicero in three sections of his speech, LX.–LXII. The chief reliance of the prosecutor seems to have been on the prevalent belief before alluded to, that Cluentius had bribed the court on the *judicium Junianum*. The practice in the Roman courts differed somewhat from that in our own. With us no evidence is admissible which is irrelevant to the point in issue, and no inquiry can be made into any other crime than that charged in the indictment; with the Romans, on the contrary, while one crime was nominally charged, other offences might be brought up, and sometimes operated to insure conviction or to increase the punishment on the original charge. Cicero, therefore, devotes by far the greater part of his speech to a discussion of the *judicium Junianum*, which he represents as the chief point of his antagonist's argument.

OUTLINE OF THE SPEECH.

---

1. Exordium, I.–III.

2. The first charge being that Cluentius had bribed the court on the trial of Oppianicus, three points are stated in answer: — 1st. That the charges against Oppianicus and the evidence to prove them were such that he could not have been acquitted. 2d. That the trials of Scamander and Fabricius were precedents which could not have been disregarded. 3d. That the court was bribed, not *by* Cluentius, but *against* him, IV. 9. The first point is proved by a detailed narration of the crimes of Oppianicus, IV. 10–XVII. 49. The second is explained by a narrative of the two trials referred to, XVII. 49–XXII. 62. To prove the third point, it is shown that Oppianicus was the only party who had any reason to bribe the court, — that Staienus, one of the jurors, did in fact receive money from Oppianicus, which he was afterwards compelled to restore, — that the entry of this money could be found in the account-books of Oppianicus, — and that Staienus voted *for condemnation* because he thought he would thereby secure all the money for himself, which he had agreed to distribute among the jurors, XXII. 62–XXXII. 88.

3. Several cases having been cited by the accuser, which, as was claimed, proved the guilt of Cluentius, Cicero discusses them in order: — 1st. The case of C. Junius, the *judex quaestionis* at the trial of Oppianicus, XXXIII. 2d. That of Bulbus, one of the *judices*, XXXV. 97. 3d. Of P. Popilius and Tib. Gutta,

XXXVI. 98; of Staienus, XXXVI. 99; of C. Fidiculanius Falcula, XXXVII. 103; the *litis aestimatio* in the case of P. Septimius Scaevola, XLI. 115.

4. The censors, in the exercise of their office, had expressed their opinion of the conduct of some of those concerned in the trial of Oppianicus. Cicero next discusses the nature of the power of the censors, and the weight their judgment ought to have, XLII. 117 – XLIX. 136.

5. The Senate had passed a vote in relation to the trial. Cicero shows that they did so under the popular pressure, and that the vote never became a law, XLIX. 136 – L.

6. Attius having cited passages from one of Cicero's speeches, in which he had expressed the opinion that Cluentius had bribed the court at the trial of Oppianicus, Cicero replies, L. – LII.

7. Next follows a discussion of the law under which the prosecution was made, the object being to show that Cluentius was not amenable to that part of it relating to judicial corruption, LII. – LIX. 161.

8. The charges of poisoning, for which the prosecution was ostensibly brought, were that of poisoning Vibius Cappadox, LX. 165; the younger Oppianicus, LX. 166; the elder Oppianicus, LXI. 169.

9. The attempts of Sassia to extort evidence from her slaves for the present trial are related, LXIII. 176; the character of Sassia is described, LXVI. 188; the *laudatio* of the inhabitants of Larinum in behalf of Cluentius, LXIX. 195; the peroration, LXX.

M. TULLII CICERONIS

PRO A. CLUENTIO HABITO

ORATIO AD IUDICES.

M. TULLII CICERONIS

PRO A. CLUENTIO HABITO

ORATIO AD IUDICES.

ARGUMENTUM.

A. CLUENTIUS HABITUS e municipio Larinati quum Sulla et Pompeio coss. a. p. u. c. 667 mortuus esset, reliquit filium A. Cluentium Habitum annos xv natum, grandem autem et nubilem filiam, quae paullo post nupsit A. Aurio Melino. Sed quum rem cum genero suo socrus Sassia, mater A. Cluentii Habiti, habere videretur, discessit a Melino Cluentia et socrus genero nupsit biennio post nuptias filiae. Non diu fuit Sassia cum Melino. Ille enim quum accusationem in Statium Albium Oppianicum pararet, qui eius propinquum occidisse dicebatur, auctore Oppianico, qui in castra Q. Metelli fugerat et Sullanas partes secutus erat, proscriptus et occisus est. Is ipse, Oppianicus, qui sustulerat eius maritum, Sassiam in matrimonium duxit. Quum multis de causis A. Cluentium Habitum inter et matrem Sassiam eiusque maritum Oppianicum inimicitiae intercederent, spes autem esset, si intestato mortuus esset Cluentius, heredem fore matrem, statuerunt eius mater et vitricus eum veneno tollere. Quod quum conati essent facere nec tamen rem perfecissent, damnato primum Scamandro, liberto L. Fabricii, deinde L. Fabricio ipso, qui auctore Oppianico venenum Cluentio dare conati erant, Oppianicum ipsum Cluentius de veneficio accusavit condemnavitque. Nec tamen istud iudicium, quo

Oppianicus erat condemnatus, suspicione corruptionis caruit. Quae suspicio quamquam eo videbatur removeri ab A. Cluentio, quod C. Aelius Staienus iudex ab Oppianico acceperat pecuniam iudicibus distribuendam, sed cum paucis iudicibus Bulbo, Gutta Popilio aliisque interceperat, quo crimine postea etiam condemnati sunt, tamen L. Quinctius tribunus plebis, qui Oppianicum defenderat, concitatis paene cotidiano contionibus rem in invidiam adduxit, ut ea pecunia ab A. Cluentio venisse videretur. Annis quinque post Oppianicus in exsilio subito casu mortuus est. Quo mortuo Sassia statim dixit Oppianico ab A. Cluentio filio suo per M. Asellium venenum esse datum. Quaestio de Stratone et Nicostrato servis habita est, sed nihil compertum. Triennio post Sassia Oppianico privigno suo, cui filiam uxorem dederat, persuasit, ut A. Cluentium de veneficio accusaret. Ei iudicio, quod factum est Lepido et Tullo coss. a. p. u. c. 688, Q. Voconius Naso praefuit. Accusationem pro Oppianico gessit L. Accius Pisaurensis, cuius accusationi hac ipsa oratione M. Tullius Cicero praetor eo ipso anno solus respondit et ita A. Cluentium defendit, ut iudices absolverint.

I. 1. Animadverti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes, quarum altera mihi niti et magno opere confidere videbatur invidia iam inveterata iudicii Iuniani, altera tantum modo consuetudinis causa timide et diffidenter attingere rationem veneficii criminum: qua de re lege est haec quaestio constituta. Itaque mihi certum est hanc eamdem distributionem invidiae et criminum sic in defensione servare, ut omnes intelligant nihil me nec subterfugere voluisse reticendo nec obscurare dicendo. 2. Sed quum considero quo modo mihi

in utraque re sit elaborandum, altera pars et ea, quae propria est iudicii vestri et legitimae veneficii quaestionis, per mihi brevis et non magnae in dicendo contentionis fore videtur, altera autem, quae procul ab iudicio remota est, quae contionibus seditiose concitatis accommodatior est quam tranquillis moderatisque iudiciis, perspicio quantum in agendo difficultatis et quantum laboris sit habitura. 3. Sed in hac difficultate illa me res tamen, iudices, consolatur, quod vos de criminibus sic audire consuestis, ut eorum omnem dissolutionem ab oratore quaeratis, ut non existimetis plus vos ad salutem reo largiri oportere, quam quantum defensor purgandis criminibus consequi et dicendo probare potuerit. De invidia autem sic inter vos disceptare debetis, ut non quid dicatur a nobis, sed quid oporteat dici consideretis. Agitur enim in criminibus A. Cluentii proprium periculum, in invidia causa communis. Quam ob rem alteram partem causae sic agemus ut vos doceamus, alteram sic ut oremus. In altera diligentia vestra nobis adiungenda est, in altera fides imploranda. Nemo est enim qui invidiae sine vestro ac sine talium virorum subsidio possit resistere. 4. Equidem quod ad me attinet, quo me vertam nescio. Negem fuisse illam infamiam iudicii corrupti? negem esse illam rem agitatam in contionibus, iactatam in iudiciis, commemoratam in senatu? Evellam ex animis hominum tantam opinionem, tam penitus insitam, tam ve-

tustam?—Non est nostri ingenii: vestri auxilii est, iudices, huius innocentiae sic in hac calamitosa fama quasi in aliqua perniciosissima flamma atque in communi incendio subvenire. II. 5. Etenim sicut aliis in locis parum firmamenti et parum virium veritas habet, sic in hoc loco falsa invidia imbecilla esse debet. Dominetur in contionibus, iaceat in iudiciis: valeat in opinionibus ac sermonibus imperitorum, ab ingeniis prudentium repudietur: vehementes habeat repentinos impetus, spatio interposito et causa cognita consenescat. Denique illa definitio iudiciorum aequorum, quae nobis a maioribus tradita est, retineatur, ut in iudiciis et sine invidia culpa plectatur et sine culpa invidia ponatur. 6. Quam ob rem a vobis, iudices, ante quam de ipsa causa dicere incipio, haec postulo: primum id, quod aequissimum est, ut ne quid huc praeiudicati adferatis. Etenim non modo auctoritatem, sed etiam nomen iudicum amittemus, nisi hic ex ipsis causis iudicabimus ac si ad causas iudicia iam facta domo deferemus. Deinde si quam opinionem iam vestris mentibus comprehendistis, si eam ratio convellet, si oratio labefactabit, si denique veritas extorquebit, ne repugnetis eamque animis vestris aut libentibus aut aequis remittatis. Tum autem, quum ego una quaque de re dicam et diluam, ne ipsi, quae contraria sint, taciti cogitationi vestrae subiiciatis, sed ad extremum exspectetis meque meum dicendi ordinem servare patiamini: quum

peroraro, tum, si quid erit praeteritum, animo requiratis. III. 7. Ego me, iudices, ad eam causam accedere, quae iam per annos octo continuos ex contraria parte audiatur atque ipsa opinione hominum tacita prope convicta atque damnata sit, facile intelligo: sed si qui mihi deus vestram ad me audiendum benevolentiam conciliarit, efficiam profecto, ut intelligatis nihil esse homini tam timendum quam invidiam, nihil innocenti suscepta invidia tam optandum quam aequum iudicium, quod in hoc uno denique falsae infamiae finis aliqui atque exitus reperiatur. Quam ob rem magna me spes tenet, si ea, quae sunt in causa, explicare atque omnia dicendo consequi potuero, hunc locum consessumque vestrum, quem illi horribilem A. Cluentio ac formidolosum fore putaverunt, eum tandem eius fortunae miserae multumque iactatae portum ac perfugium futurum. 8. Tametsi permulta sunt, quae mihi, ante quam de causa dico, de communibus invidiae periculis dicenda esse videantur, tamen, ne diutius oratione mea suspensa expectatio vestra teneatur, adgrediar ad crimen cum illa deprecatione, iudices, qua mihi saepius utendum esse intelligo, sic ut me audiatis, quasi hoc tempore haec causa primum dicatur, sicuti dicitur, non quasi saepe iam dicta et numquam probata sit. Hodierno enim die primum veteris istius criminis diluendi potestas est data, ante hoc tempus error in hac causa atque invidia versata

est. Quam ob rem dum multorum annorum accusationi breviter dilucideque respondeo, quaeso, ut me, iudices, sicut facere instituistis, benigne attenteque audiatis.

IV. 9. Corrupisse dicitur A. Cluentius iudicium pecunia, quo inimicum suum innocentem Statium Albium condemnaret. Ostendam, iudices, primum, quoniam caput illius atrocitatis atque invidiae fuit, innocentem pecunia circumventum, neminem umquam maioribus criminibus, gravioribus testibus esse in iudicium vocatum: deinde ea de eo praeiudicia esse facta ab ipsis iudicibus, a quibus condemnatus est, ut non modo ab iisdem, sed ne ab aliis quidem ullis absolvi ullo modo posset. Quum haec docuero, tum illud ostendam, quod maxime requiri intelligo, iudicium illud pecunia esse temptatum non a Cluentio, sed contra Cluentium: faciamque ut intelligatis in tota illa causa quid res ipsa tulerit, quid error adfinxerit, quid invidia conflarit.

10. Primum igitur illud est, ex quo intelligi possit, debuisse Cluentium magno opere causae confidere, quod certissimis criminibus et testibus fretus ad accusandum descenderit. Hoc loco faciendum mihi, iudices, est, ut vobis breviter illa, quibus Albius est condemnatus, crimina exponam. Abs te peto, Oppianice, ut me invitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide atque officio defensionis. Etenim tibi si in

praesentia satis facere non potuero, tamen multae mihi ad satis faciendum reliquo tempore facultates dabuntur: Cluentio nisi nunc satis fecero, postea mihi satis faciendi potestas non erit. Simul et illud quis est qui dubitare debeat, contra damnatum et mortuum pro incolumi et pro vivo dicere? quum illi, in quem dicitur, damnatio omne ignominiae periculum iam abstulerit, mors vero etiam doloris: hic autem, pro quo dicimus, nihil possit offensionis accipere sine acerbissimo animi sensu ac molestia et sine summo dedecore vitae et turpitudine. 11. Atque ut intelligatis Cluentium non accusatorio animo, non ostentatione aliqua aut gloria adductum, sed nefariis iniuriis, cotidianis insidiis, proposito ante oculos vitae periculo, nomen Oppianici detulisse, paullo longius exordium rei demonstrandae petam: quod quaeso, iudices, ne moleste patiamini. Principiis enim cognitis multo facilius extrema intelligetis.

V. A. Cluentius Habitus fuit, pater huiusce, iudices, homo non solum municipii Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius et vicinitatis virtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Is quum esset mortuus Sulla et Pompeio consulibus, reliquit hunc annos XV natum, grandem autem et nubilem filiam: quae brevi tempore post patris mortem nupsit A. Aurio Melino, consobrino suo, adolescenti in primis, ut tum habebatur, inter suos et honesto et nobili. 12. Quum essent eae nuptiae plenae dignitatis, plenae con-

cordiae, repente est exorta mulieris importunae nefaria libido non solum dedecore, verum etiam scelere coniuncta. Nam Sassia, mater huius Habiti: mater enim a me in omni causa, tametsi in hunc hostili odio et crudelitate est, mater, inquam, appellabitur, neque umquam illa ita de suo scelere et immanitate audiet, ut naturae nomen amittat: quo enim est ipsum nomen amantius indulgentiusque maternum, hoc illius matris, quae multos iam annos et nunc quum maxime filium interfectum cupit, singulare scelus maiore odio dignum esse ducetis. Ea igitur mater Habiti, Melini illius adolescentis, generi sui, contra quam fas erat, amore capta, primo, neque id ipsum diu, quoquo modo poterat, in illa cupiditate continebatur: deinde ita flagrare coepit amentia, sic inflammata ferri libidine, ut eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiae, non hominum fama, non filii dolor, non filiae maeror a cupiditate revocaret. 13. Animum adolescentis, nondum consilio ac ratione firmatum, pellexit iis omnibus rebus, quibus illa aetas capi ac deliniri potest. Filia, quae non solum illo communi dolore muliebri in eius modi viri iniuriis angeretur, sed nefarium matris pellicatum ferre non posset, de quo ne queri quidem se sine scelere posse arbitraretur, caeteros sui tanti mali ignaros esse cupiebat: in huius amantissimi sui fratris manibus et gremio maerore et lacrimis consenescebat. 14. Ecce autem subitum divor-

tium: quod solacium malorum omnium fore videbatur. Discedit a Melino Cluentia, ut in tantis iniuriis non invita, ut a viro non libenter. Tum vero illa egregia et praeclara mater palam exsultare laetitia, triumphare gaudio coepit, victrix filiae, non libidinis. Itaque diutius suspicionibus obscuris laedi famam suam noluit: lectum illum genialem, quem biennio ante filiae suae nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari et sterni expulsa atque exturbata filia iubet. Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus omnium.

VI. 15. O mulieris scelus incredibile et praeter hanc unam in omni vita inauditum! o libidinem effrenatam et indomitam! o audaciam singularem! nonne timuisse, si minus vim deorum hominumque famam, at illam ipsam noctem facesque illas nuptiales? non limen cubiculi? non cubile filiae? non parietes denique ipsos, superiorum testes nuptiarum? Perfregit ac prostravit omnia cupiditate ac furore: vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. 16. Tulit hoc commune dedecus familiae, cognationis, nominis graviter filius: augebatur autem eius molestia cotidianis querimoniis et adsiduo fletu sororis: statuit tamen nihil sibi in tantis iniuriis ac tanto scelere matris graviùs esse faciendum, quam ut illa ne uteretur: nam quae videre sine summo animi dolore non poterat, ea, si matre uteretur, non solum videre, verum etiam probare suo iudicio putaretur.

17. Initium quod huic cum matre fuerit simultatis audistis. Pertinuisse hoc ad causam tum, quum reliqua cognoveritis, intelligetis. Nam illud me non praeterit, cuiuscumque modi sit mater, tamen in iudicio filii de turpitudine parentis dici vix oportere. Non essem ad ullam causam idoneus, iudices, si hoc, quod in communibus hominum sensibus atque ipsa natura positum atque infixum est, id ego, qui ad hominum pericula depellenda adiungerer, non viderem. Facile intelligo non modo reticere homines parentum iniurias, sed etiam animo aequo ferre oportere. Sed ego ea, quae ferri possunt, ferenda: quae taceri, tacenda esse arbitror. 18. Nihil in vita vidit calamitatis A. Cluentius, nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, quod non totum a matre esset conflatum et profectum. Quae hoc tempore sileret omnia, atque ea, si oblivione non posset, tamen taciturnitate sua tecta esse pateretur: sed vero sic agitur, ut prorsus reticeri nullo modo possit. Hoc enim ipsum iudicium, hoc periculum, illa accusatio, omnis testium copia, quae futura est, a matre initio est adornata, a matre hoc tempore instruitur atque omnibus eius opibus et copiis comparatur. Ipsa denique nuper Larino huius opprimendi causa Romam advolavit: praesto est mulier audax, pecuniosa, crudelis: instituit accusatores, instruit testes: squalore huius et sordibus laetatur: exitium exoptat: sanguinem suum profundere omnem cupit, dum

modo profusum huius ante videat. Haec nisi omnia perspexeritis in causa, temere a nobis illam appellari putatote: sin erunt et aperta et nefaria, Cluentio ignoscere debebitis, quod haec a me dici patiatur: mihi ignoscere non deberetis, si tacerem.

VII. 19. Nunc iam summatim exponam quibus criminibus Oppianicus damnatus sit, ut et constantiam A. Cluentii et rationem accusationis perspicere possitis. Ac primum causa accusandi quae fuerit ostendam, ut id ipsum A. Cluentium vi ac necessitate coactum fecisse videatis. 20. Quum manifesto venenum deprehendisset, quod vir matris Oppianicus ei paravisset, et res non coniectura, sed oculis ac manibus teneretur, neque in causa ulla dubitatio posset esse, accusavit Oppianicum: quam constanter et quam diligenter postea dicam: nunc hoc scire vos volui, nullam huic aliam accusandi causam fuisse, nisi uti propositum vitae periculum et cotidianas capitis insidias hac una ratione vitaret. Atque ut intelligatis his accusatum esse criminibus Oppianicum, ut neque accusator timere neque reus sperare debuerit, pauca vobis illius iudicii crimina exponam: quibus cognitis nemo vestrum mirabitur illum diffidentem rebus suis ad Staienum atque ad pecuniam confugisse.

21. Larinas quaedam fuit Dinaea, socrus Oppianici, quae filios habuit M., Num. Aurios et Cn. Magium et filiam Magiam, nuptam Oppiani-

co. M. Aurius adolescentulus bello Italico captus apud Asculum in Q. Sergii senatoris, eius qui inter sicarios damnatus est, manus incidit et apud eum in ergastulo fuit. Numerius autem Aurius frater eius mortuus est heredemque Cn. Magium fratrem reliquit. Postea Magia uxor Oppianici mortua est: postremo, unus qui reliquus erat Dinaeae filius, Cn. Magius est mortuus. Is heredem fecit illum adolescentem Oppianicum sororis suae filium eumque partiri cum Dinaea matre iussit. Interim venit index ad Dinaeam neque obscurus neque incertus, qui nunciaret ei filium eius, M. Aurium, vivere et in agro Gallico esse in servitute. 22. Mulier amissis liberis quum unius recuperandi filii spes esset ostentata, omnes suos propinquos filiique sui necessarios convocavit et ab eis flens petivit, ut negocium susciperent, adolescentem investigarent, sibi restituerent eum filium, quem tamen unum ex multis fortuna reliquum esse voluisset. Haec quum agere instituisset, oppressa morbo est. Itaque testamentum fecit eius modi, ut illi filio HS cccc milia legaret, heredem institueret eumdem illum Oppianicum, nepotem suum. Atque his diebus paucis est mortua. Propinqui tamen illi, quem ad modum viva Dinaea instituerant, ita mortua illa ad investigandum M. Aurium cum eodem illo indice in agrum Gallicum profecti sunt. VIII. 23. Interim Oppianicus, ut erat, sicuti ex multis rebus reperietis, singulari scelere

et audacia, per quemdam Gallicanum, familiarem suum, primum illum indicem pecunia corrupit: deinde ipsum Aurium non magna iactura facta tollendum interficiendumque curavit. Illi autem, qui erant ad propinquum investigandum et recuperandum profecti, litteras Larinum ad Aurios illius adolescentis suosque necessarios mittunt, sibi difficilem esse investigandi rationem, quod intelligerent indicem ab Oppianico esse corruptum. Quas litteras Aurius, vir fortis et experiens et domi nobilis et M. illius Aurii perpropinquus, in foro, palam, multis audientibus, quum adesset Oppianicus, recitat et clarissima voce se nomen Oppianici, si interfectum M. Aurium esse comperisset, delaturum esse testatur. 24. Interim brevi tempore illi, qui erant in agrum Gallicum profecti, Larinum revertuntur: interfectum esse M. Aurium renunciant. Animi non solum propinquorum, sed etiam omnium Larinatium odio Oppianici et illius adolescentis misericordia commoventur. Itaque quum Aurius, is qui antea denunciarat, clamore hominem ac minis insequi coepisset, Larino profugit et se in castra clarissimi viri, Q. Metelli, contulit. 25. Post illam autem fugam et sceleris et conscientiae testem numquam se iudiciis, numquam legibus, numquam inermem se inimicis committere ausus est, sed per illam L. Sullae vim atque victoriam Larinum in summo timore omnium cum armatis advolavit: quattuorviros, quos municipes fece-

rant, sustulit: se a Sulla et tres praeterea factos esse dixit, et ab eodem sibi esse imperatum, ut Aurium illum, qui sibi delationem nominis et capitis periculum ostentarat, et alterum Aurium et eius C. filium et Sex. Vibium, quo sequestre in illo indice corrumpendo dicebatur esse usus, proscribendos interficiendosque curaret. Itaque illis crudelissime interfectis non mediocri ab eo caeteri proscriptionis et mortis metu tenebantur. His rebus in causa iudicioque patefactis quis est qui illum absolvi potuisse arbitraretur? IX. Atque haec parva sunt: cognoscite reliqua, ut non aliquando condemnatum esse Oppianicum, sed aliquam diu incolumem fuisse miremini.

26. Primum videte hominis audaciam. Sassiam in matrimonium ducere, Habiti matrem, illam, cuius virum Aurium occiderat, concupivit. Utrum impudentior hic, qui postulet, an crudelior illa, si nubat, difficile dictu est. Sed tamen utriusque humanitatem constantiamque cognoscite. 27. Petit Oppianicus, ut sibi Sassia nubat, et id magno opere contendit. Illa autem non admiratur audaciam, non impudentiam aspernatur, non denique illam Oppianici domum viri sui sanguine redundantem reformidat: sed quod haberet ille tres filios, idcirco se ab his nuptiis abhorrere respondit. Oppianicus, qui pecuniam Sassiae concupivisset, domo sibi quaerendum remedium existimavit ad eam moram, quae nuptiis adferebatur. Nam quum haberet ex Novia in-

fantem filium, alter autem eius filius, Papia natus, Teani Apuli, quod abest a Larino XVIII milia passuum, apud matrem educaretur, arcessit subito sine causa puerum Teano: quod facere nisi ludis publicis aut festis diebus antea non solebat. Mater nihil mali misera suspicans mittit. Ille se Tarentum proficisci quum simulasset, eo ipso die puer, hora undecima quum valens in publico visus esset, ante noctem mortuus et postridie ante quam luceret combustus est. 28. Atque hunc tantum maerorem matri prius hominum rumor quam quisquam ex Oppianici familia nunciavit. Illa quum uno tempore audisset sibi non solum filium, sed etiam exsequiarum munus ereptum, Larinum confestim exanimata venit et ibi de integro funus iam sepulto filio fecit. Dies nondum decem intercesserant, quum ille alter filius infans necatur. Itaque nubit Oppianico continuo Sassia, laetanti iam animo et spe optima confirmato. Nec mirum, quae se non nuptialibus donis, sed filiorum funeribus esse delinitam videret. Ita quod caeteri propter liberos pecuniae cupidiores solent esse, ille propter pecuniam liberos amittere iucundum esse duxit. X. 29. Sentio, iudices, vos pro vestra humanitate his tantis sceleribus breviter a me demonstratis vehementer esse commotos. Quo tandem igitur animo fuisse illos arbitramini, quibus his de rebus non modo audiendum fuit, verum etiam iudicandum? Vos auditis de eo, in quem iudices non estis, de eo, quem non vide-

tis, de eo, quem odisse iam non potestis, de eo, qui et naturae et legibus satis fecit, quem leges exsilio, natura morte mulctavit: auditis non ab inimico, auditis sine testibus, auditis, quum ea, quae copiosissime dici possunt, breviter a me strictimque dicuntur. Illi audiebant de eo, de quo iurati sententias ferre debebant, de eo, cuius praesentis nefarium et consceleratum vultum intuebantur, de eo, quem omnes oderant propter audaciam, de eo, quem omni supplicio dignum esse ducebant: audiebant ab accusatoribus, audiebant verba multorum testium, audiebant, quum una quaque de re a P. Cannutio, homine eloquentissimo, graviter et diu diceretur. 30. Et est quisquam qui quum haec cognoverit, suspicari possit Oppianicum iudicio oppressum et circumventum esse innocentem?

Acervatim iam reliqua, iudices, dicam, ut ad ea, quae propiora huius causae et adiunctiora sunt, perveniam: vos, quaeso, memoria teneatis non mihi hoc esse propositum, ut accusem Oppianicum mortuum, sed quum hoc persuadere vobis velim, iudicium ab hoc non esse corruptum, hoc uti initio ac fundamento defensionis, Oppianicum hominem sceleratissimum et nocentissimum esse damnatum. Qui uxori suae Cluentiae, quae amita huius Habiti fuit, quum ipse poculum dedisset, subito illa in media potione exclamavit se maximo cum dolore emori: nec diutius vixit quam locuta est: nam in ipso sermone hoc et

vociferatione mortua est. Et ad hanc mortem tam repentinam vocesque morientis omnia praeterea, quae solent esse indicia et vestigia veneni, in illius mortuae corpore fuerunt. Eodemque veneno C. Oppianicum fratrem necavit. XI. 31. Neque est hoc satis: tametsi in ipso fraterno parricidio nullum scelus praetermissum videtur, tamen, ut ad hoc nefarium facinus accederet, aditum sibi aliis sceleribus ante munivit. Nam quum esset gravida Auria, fratris uxor, et iam appropinquare partus putaretur, mulierem veneno interfecit, ut una illud, quod erat ex fratre conceptum, necaretur. Post fratrem adgressus est: qui sero iam exhausto illo poculo mortis quum et de suo et de uxoris interitu clamaret testamentumque mutare cuperet, in ipsa significatione huius voluntatis est mortuus. Ita mulierem, ne partu eius ab hereditate fraterna excluderetur, necavit: fratris autem liberos prius vita privavit quam illi hanc a natura propriam lucem accipere potuerunt: ut omnes intelligerent nihil ei clausum, nihil sanctum esse posse, a cuius audacia fratris liberos ne materni quidem corporis custodiae tegere potuissent. 32. Memoria teneo Milesiam quamdam mulierem, quum essem in Asia, quod ab heredibus secundis accepta pecunia partum sibi ipsa medicamentis abegisset, rei capitalis esse damnatam: nec iniuria, quae spem parentis, memoriam nominis, subsidium generis, heredem familiae, designatum rei publicae civem

sustulisset. Quanto est Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? si quidem illa, quum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciavit, hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem atque cruciatum. Caeteri non videntur in singulis hominibus multa paricidia suscipere posse, Oppianicus inventus est qui in uno corpore plures necaret. XII. 33. Itaque, quum hanc eius consuetudinem audaciamque cognosset avunculus illius adolescentis Oppianici, Cn. Magius, isque gravi morbo adfectus esset et heredem illum sororis suae filium faceret, adhibitis amicis, praesente matre sua, Dinaea, uxorem suam interrogavit, essetne praegnans. Quae quum se esse respondisset, ab ea petivit, ut se mortuo apud Dinaeam, quae tum ei mulieri socrus erat, quoad pareret, habitaret diligentiamque adhiberet, ut id, quod conceperat, servaret, ut salvum parere posset. Itaque ei testamento legat grandem pecuniam a filio, si qui natus esset: ab secundo herede nihil legat. 34. Quid de Oppianico suspicatus sit videtis: quid iudicarit obscurum non est. Nam cuius filium faceret heredem, eum tutorem liberis non ascripsit. Quid Oppianicus fecerit cognoscite, ut illum Magium intelligatis longe animo prospexisse morientem. Quae pecunia mulieri legata erat a filio, si qui natus esset, eam praesentem Oppianicus non debitam mulieri solvit, si haec solutio legatorum et non merces abortionis appellanda est. Quo illa precio accepto multisque praeterea muneribus,

quae tum ex tabulis Oppianici recitabantur, spem illam, quam in alvo commendatam a viro continebat, victa avaritia sceleri Oppianici vendidit. 35. Nihil posse iam ad hanc improbitatem addi videtur: attendite exitum. Quae mulier obtestatione viri decem illis mensibus ne domum quidem ullam nisi socrus suae nosse debuit, haec quinto mense post viri mortem ipsi Oppianico nupsit. Quae nuptiae non diuturnae fuerunt. Erant enim non matrimonii dignitate, sed sceleris societate coniunctae.

XIII. 36. Quid? illa caedes Asuvii Larinatis, adolescentis pecuniosi, quam clara tum recenti re fuit, quam omnium sermone celebrata? Fuit Avillius quidam Larinas perdita nequitia et summa egestate, arte quadam praeditus ad libidines adolescentulorum excitandas accommodata, qui ut se blanditiis et adsentationibus in Asuvii consuetudinem penitus immersit, Oppianicus continuo sperare coepit, hoc se Avillio tamquam aliqua machina admota capere Asuvii adolescentiam et fortunas eius patrias expugnare posse. Ratio excogitata Larini est, res translata Romam. Inire enim consilium facilius in solitudine, perficere rem eius modi commodius in turba posse arbitrati sunt. Asuvius cum Avillio Romam est profectus: hos vestigiis Oppianicus consecutus est. Iam ut Romae vixerint, quibus conviviis, quibus flagitiis, quantis et quam profusis sumptibus, non modo conscio, sed etiam conviva et adiutore Op-

pianico, longum est dicere mihi, praesertim ad alia properanti. Exitum huius adsimulatae familiaritatis cognoscite. 37. Quum esset adolescens apud mulierculam quamdam atque, ubi pernoctaret, ibi diem posterum commoraretur, Avillius, ut erat constitutum, simulat se aegrotare et testamentum facere velle. Oppianicus obsignatores ad eum, qui neque Asuvium neque Avillium nossent, adducit et illum Asuvium appellat ipse. Testamento Asuvii nomine obsignato disceditur. Avillius illico convalescit. Asuvius autem brevi illo tempore quasi in hortulos iret, in arenarias quasdam extra portam Esquilinam perductus occiditur. 38. Qui quum unum iam et alterum diem desideraretur neque in iis locis, ubi ex consuetudine quaerebatur, inveniretur, et Oppianicus in foro Larinatium dictitaret nuper se et suos amicos testamentum eius obsignasse, liberti Asuvii et non nulli amici, quod eo die, quo postremum Asuvius visus erat, Avillium cum eo fuisse et a multis visum esse constabat, in eum invadunt et hominem ante pedes Q. Manlii, qui tum erat triumvir, constituunt: atque illic continuo, nullo teste, nullo indice, recentis maleficii conscientia perterritus, omnia, ut a me paullo ante dicta sunt, exponit Asuviumque a sese consilio Oppianici interfectum fatetur. 39. Extrahitur domo latitans Oppianicus a Manlio: index Avillius ex altera parte coram tenetur. Hic quid iam reliqua quaeritis? Manlium plerique nora-

tis: non ille honorem a pueritia, non studia virtutis, non ullum existimationis bonae fructum umquam cogitarat sed ex petulanti atque improbo scurra in discordiis civitatis ad eam columnam, ad quam multorum saepe conviciis perductus erat, tum suffragiis populi pervenerat. Itaque rem cum Oppianico transigit, pecuniam ab eo accipit, causam et susceptam et manifestam relinquit. Ac tum in Oppianici causa crimen hoc Asuvianum quum testibus multis tum vero indicio Avillii comprobatur: in quo adligatum Oppianici nomen primum esse constabat, eius, quem vos miserum atque innocentem falso iudicio circumventum esse dicitis.

XIV. 40. Quid? aviam tuam, Oppianice, Dinaeam, cui tu es heres, pater tuus non manifesto necavit? ad quam quum adduxisset medicum illum suum, iam cognitum et saepe victorem, per quem interfecerat plurimos, mulier exclamat se ab eo nullo modo velle curari, quo curante suos omnes perdidisset. Tum repente Anconitanum quemdam, L. Clodium, pharmacopolam circumforaneum, qui casu tum Larinum venisset, adgreditur et cum eo duobus milibus HS, id quod ipsius tabulis tum est demonstratum, transigit. L. Clodius, qui properaret, cui fora multa restarent, simul atque introductus est, rem confecit: prima potione mulierem sustulit, neque postea Larini punctum est temporis commoratus. 41. Eadem hac Dinaea testamentum faciente,

quum tabulas prehendisset Oppianicus, qui gener eius fuisset, digito legata delevit et quum id multis locis fecisset, post mortem eius, ne lituris coargui posset, testamentum in alias tabulas transscriptum signis adulterinis obsignavit. Multa praetereo consulto: etenim vereor ne haec ipsa nimium multa esse videantur: vos tamen cum similem sui fuisse in caeteris quoque vitae partibus existimare debetis. Illum tabulas publicas Larini censorias corrupisse decuriones universi iudicaverunt. Cum illo nemo iam rationem, nemo rem ullam contrahebat: nemo illum ex tam multis cognatis et adfinibus tutorem umquam liberis suis scripsit: nemo illum aditu, nemo congressione, nemo sermone, nemo convivio dignum iudicabat: omnes aspernabantur, omnes abhorrebant, omnes ut aliquam immanem ac perniciosam bestiam pestemque fugiebant.
42. Hunc tamen hominem tam audacem, tam nefarium, tam nocentem numquam accusasset Habitus, iudices, si id praetermittere salvo capite suo potuisset. Erat huic inimicus Oppianicus: erat, sed tamen erat vitricus: crudelis et huic infesta mater, at tamen mater. Postremo nihil tam remotum ab accusatione quam Cluentius et natura et voluntate et instituta ratione vitae. Sed quum esset haec ei proposita condicio, ut aut iuste pieque accusaret aut acerbe indigneque moreretur, accusare, quoquo modo posset, quam illo modo emori maluit.

43. Atque ut hoc ita esse perspicere possitis, exponam vobis Oppianici facinus manifesto compertum atque deprehensum: ex quo simul utrumque et huic accusare et illi condemnari necesse fuisse intelligetis. XV. Martiales quidam Larini appellabantur, ministri publici Martis atque ei deo veteribus institutis religionibusque Larinatium consecrati: quorum quum satis magnus numerus esset, quumque item, ut in Sicilia permulti Venerii sunt, sic illi Larini in Martis familia numerarentur, repente Oppianicus eos omnes liberos esse civesque Romanos coepit defendere. Graviter id decuriones Larinatium cunctique municipes tulerunt. Itaque ab Habito petiverunt, ut eam causam susciperet publiceque defenderet. Habitus quum se ab omni eius modi negocio removisset, tamen pro loco, pro antiquitate generis sui, pro eo, quod se non suis commodis, sed etiam suorum municipum caeterorumque necessariorum natum esse arbitrabatur, tantae voluntati universorum Larinatium deesse noluit. 44. Suscepta causa Romamque delata magnae cotidie contentiones inter Habitum et Oppianicum ex utriusque studio defensionis excitabantur. Erat ipse immani acerbaque natura Oppianicus: incendebat eius amentiam infesta atque inimica filio mater Habiti. Magni autem illi sua interesse arbitrabantur hunc a causa Martialium demoveri. Suberat etiam alia causa maior, quae Oppianici hominis avarissimi atque audacissimi mentem maxime

commovebat. 45. Nam Habitus usque ad illius iudicii tempus nullum testamentum umquam fecerat. Neque enim legare eius modi matri poterat animum inducere, neque testamento nomen omnino praetermittere parentis. Id quum Oppianicus sciret — neque enim erat obscurum —, intelligebat Habito mortuo bona eius omnia ad matrem esse ventura: quae ab sese postea aucta pecunia maiore praemio, orbata filio minore periculo necaretur. Itaque his rebus incensus, qua ratione Habitum veneno tollere conatus sit cognoscite. XVI. 46. C. et L. Fabricii fratres gemini fuerunt ex municipio Aletrinati, homines inter se quum forma tum moribus similes, municipum autem suorum dissimillimi, in quibus quantus splendor sit, quam prope aequabilis, quam fere omnium constans et moderata ratio vitae, nemo vestrum, ut mea fert opinio, ignorat. His Fabriciis semper est usus Oppianicus familiarissime. Iam hoc fere scitis omnes, quantam vim habeat ad coniungendas amicitias studiorum ac naturae similitudo. Quum illi ita viverent, ut nullum quaestum turpem esse arbitrarentur, quum omnis ab iis fraus, omnes insidiae circumscriptionesque adolescentium nascerentur, quumque essent vitiis atque improbitate omnibus noti, studiose, ut dixi, ad eorum se familiaritatem multis iam ante annis Oppianicus applicarat. 47. Itaque tum sic statuit, per C. Fabricium — nam L. erat mortuus — insidias Habito comparare. Erat illo

tempore infirma valetudine Habitus. Utebatur autem medico ignobili, sed spectato homine, Cleophanto: cuius servum Diogenem Fabricius ad venenum Habito dandum spe et precio sollicitare coepit. Servus non incallidus et, ut res ipsa declaravit, frugi atque integer, sermonem Fabricii non est aspernatus: rem ad dominum detulit: Cleophantus autem cum Habito est collocutus. Habitus statim cum M. Baebio senatore, familiarissimo suo, communicavit: qui qua fide, qua prudentia, qua diligentia fuerit meminisse vos arbitror. Ei placuit ut Diogenem Habitus emeret a Cleophanto, quo facilius aut comprehenderetur res eius indicio aut falsa esse cognosceretur. Ne multa: Diogenes emitur: venenum diebus paucis comparatur: multi viri boni quum ex occulto intervenissent, pecunia obsignata, quae ob eam rem dabatur, in manibus Scamandri liberti Fabriciorum deprehenditur. 48. Proh di immortales! Oppianicum quisquam his rebus cognitis circumventum esse dicet? XVII. Quis umquam audacior? quis nocentior? quis apertior in iudicium adductus est? Quod ingenium, quae facultas dicendi, quae a quoquam excogitata defensio huic uni crimini potuit obsistere? Simul et illud quis est qui dubitet quin, hac re comperta manifesteque deprehensa aut obeunda mors Cluentio aut suscipienda accusatio fuerit?

49. Satis esse arbitror demonstratum, iudices, iis criminibus accusatum esse Oppianicum, uti

honeste absolvi nullo modo potuerit. Cognoscite nunc ita reum citatum esse illum, ut re semel atque iterum praeiudicata condemnatus in iudicium venerit. Nam Cluentius, iudices, primum nomen eius detulit, cuius in manibus venenum deprehenderat. Is erat libertus Fabriciorum Scamander. Integrum consilium, iudicii corrupti nulla suspicio: simplex in iudicium causa, certa res, unum crimen adlatum est. Hic tum C. Fabricius, is, de quo ante dixi, qui liberto damnato sibi illud impendere periculum videret, quod mihi cum Aletrinatibus vicinitatem et cum plerisque eorum magnum usum esse sciebat, frequentes eos ad me domum adduxit. Qui quamquam de homine, sicut necesse erat, existimabant, tamen, quod erat ex eodem municipio, suae dignitatis esse arbitrabantur eum quibus rebus possent defendere: idque a me ut facerem et ut causam Scamandri susciperem petebant: in qua causa patroni omne periculum continebatur. 50. Ego, qui neque illis talibus viris ac tam amantibus mei rem possem ullam negare neque illud crimen tantum ac tam manifestum esse arbitrarer, sicut ne illi quidem ipsi, qui mihi tum illam causam commendabant, arbitrabantur, pollicitus iis sum me omnia quae vellent esse facturum.

XVIII. Res agi coepta est: citatus est Scamander reus. Accusabat P. Cannutius, homo in primis ingeniosus et in dicendo exercitatus: accusabat autem ille quidem Scamandrum verbis

tribus: VENENUM ESSE DEPREHENSUM: omnia tela totius accusationis in Oppianicum coniiciebantur, aperiebatur causa insidiarum, Fabriciorum familiaritas commemorabatur, hominis vita et audacia proferebatur, denique omnis accusatio vario graviterque tractata, ad extremum manifesta veneni deprehensione conclusa est. 51. Hic ego tum ad respondendum surrexi: qua cura, di immortales! qua sollicitudine animi! quo timore! Semper equidem magno cum metu incipio dicere: quotienscumque dico, totiens mihi videor in iudicium venire non ingenii solum, sed etiam virtutis atque officii, ne aut id profiteri videar, quod non possim implere, quod est impudentiae, aut non id efficere, quod possim, quod est aut perfidiae aut negligentiae. Tum vero ita sum perturbatus, ut omnia timerem: si nihil dixissem, ne infantissimus: si multa in eius modi causa dixissem, ne impudentissimus existimarer. XIX. Collegi me aliquando et ita constitui, fortiter esse agendum, illi aetati, qua tum eram, solere laudi dari, etiam si in minus firmis causis hominum periculis non defuissem. Itaque feci: sic pugnavi, sic omni ratione contendi, sic ad omnia confugi, quantum ego adsequi potui, remedia ac perfugia causarum, ut hoc, quod timide dicam, consecutus sim, ne quis illi causae patronum defuisse arbitraretur. 52. Sed ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus. Si quaesiveram quae inimicitiae Scamandro cum Habito, fate-

batur nullas fuisse, sed Oppianicum, cuius ille minister fuisset, huic inimicissimum fuisse atque esse dicebat. Sin autem illud egeram, nullum ad Scamandrum morte Habiti venturum emolumentum fuisse, concedebat, sed ad uxorem Oppianici, hominis in uxoribus necandis exercitati, omnia bona Habiti ventura fuisse dicebat. Quum illa defensione usus essem, quae in libertinorum causis honestissima semper existimata est, Scamandrum patrono esse probatum, fatebatur, sed quaerebat cui probatus esset ipse patronus. 53. Quum ego pluribus verbis in eo commoratus essem, Scamandro factas insidias esse per Diogenem constitutumque inter eos alia de re fuisse, ut medicamentum, non venenum Diogenes adferret, hoc cuivis usu venire posse, quaerebat cur in eius modi locum, tam abditum, cur solus, cur obsignata pecunia venisset. Denique hoc loco causa testibus honestissimis hominibus premebatur. M. Baebius de suo consilio Diogenem emptum, se praesente Scamandrum cum veneno pecuniaque deprehensum esse dicebat. P. Quinctilius Varus, homo summa religione et summa auctoritate praeditus, de insidiis, quae fierent Habito, et de sollicitatione Diogenis recenti re secum Cleophantum locutum esse dicebat. 54. Atque in illo iudicio quum Scamandrum nos defendere videremur, verbo ille reus erat, re quidem vera et periculo tota accusatione Oppianicus. Neque id obscure ferebat

nec dissimulare ullo modo poterat: aderat frequens, advocabat, omni studio gratiaque pugnabat: postremo, id quod maximo malo illi causae fuit, hoc ipso in loco, quasi reus ipse esset, sedebat. Oculi omnium iudicum non in Scamandrum, sed in Oppianicum coniiciebantur: timor eius, perturbatio, suspensus incertusque vultus, crebra coloris mutatio, quae erant antea suspiciosa, haec aperta et manifesta faciebant. XX. 55. Quum in consilium iri oporteret, quaesivit ab reo C. Iunius quaesitor ex lege illa Cornelia, quae tum erat, clam an palam de se sententiam ferri vellet. De Oppianici sententia responsum est, quod is Habiti familiarem Iunium esse dicebat, clam velle ferri. Itum est in consilium. Omnibus sententiis praeter unam, quam suam Staienus esse dicebat, Scamander prima actione condemnatus est. Quis tum erat omnium qui Scamandro condemnato non iudicium de Oppianico factum esse arbitraretur? quid est illa damnatione iudicatum, nisi venenum id, quod Habito daretur, esse quaesitum? Quae porro tenuissima suspicio collata in Scamandrum est aut conferri potuit, ut is sua sponte necare voluisse Habitum putaretur?

56. Atque hoc tum iudicio facto et Oppianico re et existimatione iam, lege et pronunciatione nondum condemnato, tamen Habitus Oppianicum reum statim non fecit. Voluit cognoscere utrum iudices in eos solos essent severi, quos venenum habuisse ipsos comperissent, an etiam consilia con-

scientiasque eius modi facinorum supplicio dignas iudicarent. Itaque C. Fabricium, quem propter familiaritatem Oppianici conscium illi facinori fuisse arbitrabatur, reum statim fecit: utique ei locus primus constitueretur propter causae coniunctionem impetravit. Hic tum Fabricius non modo ad me meos vicinos et amicos Aletrinates non adduxit, sed ipse iis neque defensoribus uti postea neque laudatoribus potuit. 57. Rem enim integram hominis non alieni quamvis suspiciosam defendere humanitatis esse putabamus, iudicatam labefactare conari impudentiae. Itaque tum ille inopia et necessitate coactus in causa eius modi ad Caepasios fratres confugit, homines industrios atque eo animo, ut quaecumque dicendi potestas esset data, in honore atque in beneficio ponerent. XXI. Iam hoc prope iniquissime comparatum est, quod in morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus atque optimus quaeritur, in periculis capitis, ut quaeque causa difficillima est, ita deterrimus obscurissimusque patronus adhibetur. Nisi forte hoc causae est, quod medici nihil praeter artificium, oratores etiam auctoritatem praestare debent. 58. Citatur reus, agitur causa, paucis verbis accusat, ut de re iudicata, Cannutius. Incipit longo et alte petito prooemio respondere maior Caepasius. Primo attente auditur eius oratio. Erigebat animum iam demissum et oppressum Oppianicus. Gaudebat ipse Fabricius. Non intelligebat ani-

mos iudicum non illius eloquentia, sed defensionis impudentia commoveri. Postea quam de re coepit dicere, ad ea, quae erant in causa, addebat etiam ipse nova quaedam vulnera, ut quamquam sedulo faciebat, tamen interdum non defendere, sed praevaricari accusationi videretur. Itaque quum callidissime se dicere putaret et quum illa verba gravissima ex intimo artificio deprompsisset: *Respicite, iudices, hominum fortunas, respicite dubios variosque casus, respicite C. Fabricii senectutem:* quum hoc *respicite* ornandae orationis causa saepe dixisset, respexit ipse. At C. Fabricius a subselliis demisso capito discesserat. 59. Hic iudices ridere, stomachari atque acerbe ferre patronus, causam sibi eripi et se caetera de illo loco: *Respicite iudices*, non posse dicere: nec quidquam propius est factum, quam ut illum persequeretur et collo obtorto ad subsellia reduceret, ut reliqua posset perorare. Ita tum Fabricius primum suo iudicio, quod est gravissimum, deinde legis vi et sententiis iudicum est condemnatus.

XXII. Quid est quod iam de Oppianici persona causaque plura dicamus? Apud eosdem iudices reus est factus, quum his duobus praeiudiciis iam damnatus esset: ab iisdem autem iudicibus, qui Fabriciorum damnatione de Oppianico iudicarant, locus ei primus est constitutus: accusatus est criminibus gravissimis et iis, quae a me breviter dicta sunt, et praeterea multis,

quae ego omnia nunc omitto: accusatus est apud eos, qui Scamandrum ministrum Oppianici, C. Fabricium conscium maleficii condemnarant. 60. Utrum, per deos immortales! magis est mirandum, quod is condemnatus est, an quod omnino respondere ausus est? Quid enim illi iudices facere potuerunt? qui si innocentes Fabricios condemnassent, tamen in Oppianico sibi constare et superioribus consentire iudiciis debuerunt. An vero illi sua per se ipsi iudicia rescinderent, quum caeteri soleant in iudicando ne ab aliorum iudiciis discrepent providere? et ii, qui Fabricii libertum, quia minister in maleficio fuerat, patronum, quia conscius, condemnassent, ipsum principem atque architectum sceleris absolverent? et qui caeteros nullo praeiudicio facto tamen ex ipsa causa condemnassent, hunc, quem bis iam condemnatum acceperant, liberarent? 61. Tum vero illa iudicia senatoria non falsa invidia, sed vera atque insigni turpitudine notata atque operta dedecore et infamia defensioni locum nullum reliquissent. Quid enim tandem illi iudices responderent, si qui ab iis quaereret: Condemnastis Scamandrum: quo crimine? nempe, quod Habitum per servum medici veneno necare voluisset. Quid Habiti morte Scamander consequebatur? Nihil, sed administer erat Oppianici. Et condemnastis C. Fabricium: quid ita? quia, quum ipse familiarissime Oppianico usus, libertus autem eius in maleficio deprehensus esset,

illum expertem eius consilii fuisse non probabatur. Si igitur ipsum Oppianicum bis suis iudiciis condemnatum absolvissent, quis tantam turpitudinem iudiciorum, quis tantam inconstantiam rerum iudicatarum, quis tantam libidinem iudicum ferre potuisset?

62. Quod si hoc videtis, quod iam hac omni oratione patefactum est, illo iudicio reum condemnari, praesertim ab iisdem iudicibus, qui duo praeiudicia fecissent, necesse fuisse: simul illud videatis necesse est, nullam accusatoris esse causam potuisse cur iudicium vellet corrumpere. XXIII. Quaero enim abs te, T. Acci, relictis iam caeteris argumentis omnibus, num Fabricios quoque innocentes condemnatos existimes, num etiam illa iudicia pecunia corrupta esse dicas, quibus in iudiciis alter a Staieno solo absolutus est, alter etiam ipse se condemnavit. Age, si nocentes, cuius maleficii? num quid praeter venenum quaesitum, quo Habitus necaretur, obiectum est? num quid aliud in illis iudiciis versatum est praeter hasce insidias Habito ab Oppianico per Fabricios factas? Nihil, nihil, inquam, aliud, iudices, reperietis. Exstat memoria: sunt tabulae publicae: redargue me, si mentior: testium dicta recita: doce in illorum iudiciis quid praeter hoc venenum Oppianici non modo in criminis, sed in male dicti loco sit obiectum. 63. Multa dici possunt qua re ita necesse fuerit iudicari, sed ego occurram exspectationi vestrae, iudices. Nam

etsi a vobis sic audior, ut numquam benignius neque attentius quemquam auditum putem, tamen vocat me alio iam dudum tacita vestra exspectatio, quae mihi obloqui videtur. Quid ergo? negasne illud iudicium esse corruptum? Non nego, sed ab hoc corruptum non esse confirmo. A quo igitur est corruptum? Opinor, primum, si incertum fuisset quisnam exitus illius iudicii futurus esset, veri similius tamen esset, eum potius corrupisse, qui metuisset ne ipse condemnaretur, quam illum, qui veritus esset ne alter absolveretur: deinde quum esset nemini dubium quid iudicari necesse esset, eum certe potius, qui sibi alia ratione diffideret, quam eum, qui omni ratione confideret: postremo certe potius illum, qui bis apud eos iudices offendisset, quam eum, qui bis causam iis probavisset. 64. Unum quidem certe nemo erit tam inimicus Cluentio qui mihi non concedat: si constet corruptum illud iudicium esse, aut ab Habito aut ab Oppianico esse corruptum. Si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico: si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Qua re, etsi satis docui rationem nullam huic corrumpendi iudicii fuisse, ex quo intelligitur ab Oppianico esse corruptum, tamen de illo ipso separatim cognoscite. XXIV. Atque ego illa non argumentabor, quae sunt gravia vehementer: eum corrupisse, qui in periculo fuerit: eum, qui metuerit: eum, qui spem salutis in alia ratione non habuerit: eum, qui

semper singulari fuerit audacia. Multa sunt eius modi: verum quum habeam rem non dubiam, sed apertam atque manifestam, enumeratio singulorum argumentorum non est necessaria. 65. Dico C. Aelio Staieno iudici pecuniam grandem Statium Albium ad corrumpendum iudicium dedisse. Num quis negat? Te, Oppianice, appello: te, T. Acci: quorum alter eloquentia damnationem illam, alter tacita pietate deplorat. Audete negare ab Oppianico Staieno iudici pecuniam datam: negate, inquam, meo loco. Quid tacetis? an negare non potestis, quod repetistis, quod confessi estis, quod abstulistis. Quo tandem igitur ore mentionem corrupti iudicii facitis, quum ab ista parte iudici pecuniam ante iudicium datam, post iudicium ereptam esse fateamini? 66. Quonam igitur haec modo gesta sunt? Repetam paullo altius, iudices, et omnia, quae in diuturna obscuritate latuerunt, sic aperiam, ut ea cernere oculis videamini. Vos, quaeso, ut adhuc me attente audistis, item, quae reliqua sunt, audiatis: profecto nihil a me dicetur, quod non dignum hoc conventu et silentio, dignum vestris studiis atque auribus esse videatur.

Nam ut primum Oppianicus ex eo, quod Scamander reus erat factus, quid sibi impenderet coepit suspicari, statim se ad hominis egentis, audacis, in iudiciis corrumpendis exercitati, tum autem iudicis, Staieni familiaritatem se applicavit. Ac primum Scamandro reo tantum donis datis mu-

neribusque perfecerat, ut eo fautore uteretur cupidiore, quam fides iudicis postulabat. 67. Post autem quum esset Scamander unius Staieni sententia absolutus, patronus autem Scamandri ne sua quidem sententia liberatus, acrioribus saluti suae remediis subveniendum putavit. Tum a Staieno, sicut ab homine ad excogitandum acutissimo, ad audendum impudentissimo, ad efficiendum acerrimo — haec enim ille et aliqua ex parte habebat et maiore ex parte se habere simulabat —, auxilium capiti ac fortunis suis petere coepit. XXV. Iam hoc non ignoratis, iudices, ut etiam bestiae fame monitae plerumque ad eum locum, ubi pastae sint aliquando, revertantur. 68. Staienus ille biennio ante quam causam bonorum Safinii Atellae recepisset, sescentis milibus numum se iudicium corrupturum esse dixerat: quae quum accepisset a pupillo, suppressit: iudicioque facto nec Safinio nec bonorum emptoribus reddidit. Quam quum pecuniam profudisset et sibi nihil non modo ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset, statuit ad easdem esse sibi praedas ac suppressiones iudiciales revertendum. Itaque quum Oppianicum iam perditum et duobus iugulatum praeiudiciis videret, promissis eum suis excitavit abiectum et simul saluti desperare vetuit. Oppianicus autem orare hominem coepit, ut sibi rationem ostenderet iudicii corrumpendi. 69. Ille autem, quem ad modum ex ipso Oppianico postea est auditum,

negavit quemquam esse in civitate praeter se qui id efficere posset. Sed primo gravari coepit, quod aedilitatem se petere cum hominibus nobilissimis et invidiam atque offensionem timere dicebat. Post exoratus initio permagnam pecuniam poposcit: deinde ad id pervenit, quod confici potuit, et HS sescenta quadraginta milia deferri ad se domum iussit. Quae pecunia simul atque ad eum delata est, homo impurissimus statim coepit in eius modi mente et cogitatione versari: nihil esse suis rationibus utilius quam Oppianicum condemnari: illo absoluto pecuniam illam aut iudicibus dispertiendam aut ipsi esse reddundam: damnato repetiturum esse neminem. 70. Itaque rem excogitat singularem. Atque haec, iudices, quae vera dicuntur a nobis, facilius credetis, si eum animis vestris longo intervallo recordari C. Staieni vitam et naturam volueritis. Nam perinde ut opinio est de cuiusque moribus, ita quid ab eo factum aut non factum sit existimari potest. XXVI. Quum esset egens, sumptuosus, audax, callidus, perfidiosus, et quum domi suae miserrimis in locis et inanissimis tantum numorum positum videret, ad omnem malitiam et fraudem versare mentem suam coepit: Ego dem iudicibus? mihi ipsi igitur praeter periculum et infamiam quid quaeretur? Nihil excogitem quam ob rem Oppianicum damnari necesse sit? Quid tandem — nihil enim est quod fieri non possit —, si quis eum forte casus ex periculo eripuerit, nonne

reddundum est? Praecipitantem igitur impellamus, inquit, et perditum prosternamus. 71. Capit hoc consilii, ut pecuniam quibusdam iudicibus levissimis polliceatur: deinde eam postea supprimat: ut, quoniam graves homines sua sponte severe iudicaturos putabat, eos, qui leviores erant, destitutione iratos Oppianico redderet. Itaque, ut erat semper praeposterus atque perversus, initium facit a Bulbo, et eum, quod iam diu nihil quaesierat, tristem atque oscitantem leviter impellit. Quid tu? inquit, ecquid me adiuvas, Bulbe, ne gratis rei publicae serviamus? Ille vero, simul atque hoc audivit: Ne gratis, Quo voles, inquit, sequar: sed quid adfers? Tum ei quadraginta milia, si esset absolutus Oppianicus, pollicetur, et eum, ut caeteros appellet, quibuscum loqui consuesset, rogat, atque etiam ipse conditor totius negocii Guttam aspergit huic Bulbo. 72. Itaque minime amarus iis visus est, qui aliquid ex eius sermone speculae degustarant. Unus et alter dies intercesserat, quum res parum certa videbatur: sequester et confirmator pecuniae desiderabatur. Tum appellat hilaro vultu hominem Bulbus, ut blandissime potest: Quid tu, inquit, Paete? — hoc enim sibi Staienus cognomen ex imaginibus Aeliorum delegerat, ne, si se Ligurem fecisset, nationis magis quam generis uti cognomine videretur — qua de re mecum locutus es, quaerunt a me ubi sit pecunia. Hic ille planus improbissimus, quae-

stu iudiciario pastus, qui illi pecuniae, quam condiderat, spe iam atque animo incubaret, contrahit frontem — recordamini faciem atque illos eius fictos simulatosque vultus —, queritur se ab Oppianico destitutum, et, qui esset totus ex fraude et mendacio factus quique ea vitia, quae a natura habebat, etiam studio atque artificio quodam malitiae condivisset, pulcre adseverat sese ab Oppianico destitutum, atque hoc addit testimonii, sua illum sententia, quum palam omnes laturi essent, condemnatum iri.

XXVII. 73. Manarat sermo in consilio pecuniae quamdam mentionem inter iudices esse versatam. Res neque tam fuerat occulta quam erat occultanda neque tam erat aperta quam rei publicae causa aperienda. In ea obscuritate ac dubitatione omnium Cannutio, perito homini, qui quodam odore suspicionis Staienum corruptum esse sensisset neque dum rem perfectam arbitraretur, placuit repente pronunciari: DIXERUNT. Hic tum Oppianicus non magno opere pertimuit: rem a Staieno perfectam esse arbitrabatur. 74. In consilium erant ituri iudices XXXII. Sententiis XVI absolutio confici poterat. Quadragena milia numum in singulós iudices distributa eum numerum sententiarum conficere debebant, ut ad cumulum spe maiorum praemiorum ipsius Staieni sententia septima decima accederet. Atque etiam casu tum quod illud repente erat factum, Staienus ipse non aderat. Causam nescio quam

apud iudicem defendebat. Facile hoc Habitus patiebatur, facile Cannutius: at non Oppianicus neque patronus eius L. Quinctius: qui quum esset illo tempore tribunus plebis, convicium C. Iunio iudici quaestionis maximum fecit, ut ne sine Aelio in consilium iretur: quumque id ei per viatores consulto negligentius agi videretur, ipse e publico iudicio ad privatum Staieni iudicium profectus est et illud pro potestate dimitti iussit: Staienum ipse ad subsellia adduxit. 75. Consurgitur in consilium, quum sententias Oppianicus, quae tum erat potestas, palam ferri velle dixisset, ut Staienus scire posset quid cuique deberetur. Varia iudicum genera: numarii pauci, sed omnes irati. Ut qui accipere in campo consuerunt, iis candidatis, quorum numos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic eius modi iudices infesti tum reo venerant. Caeteri nocentissimum esse arbitrabantur, sed exspectabant sententias eorum, quos corruptos esse putabant, ut ex iis constituerent a quo iudicium corruptum videretur. XXVIII. Ecce tibi eius modi sortitio, ut in primis Bulbo et Staieno et Guttae esset iudicandum. Summa omnium exspectatio quidnam sententiae ferrent leves ac numarii iudices. Atque illi omnes sine ulla dubitatione condemnant. 76. Hic tum iniectus est hominibus scrupulus et quaedam dubitatio quidnam esset actum. Deinde homines sapientes et ex vetere illa disciplina iudiciorum,

qui neque absolvere hominem nocentissimum possent neque eum, de quo esset orta suspicio, pecunia oppugnatum, re illa incognita primo condemnare vellent, NON LIQUERE dixerunt. Nonnulli autem severi homines, qui hoc statuerunt, quo quisque animo quid faceret spectari oportere, etsi alii pecunia accepta verum iudicabant, tamen nihilo minus se superioribus suis iudiciis constare putabant oportere: itaque damnarunt. Quinque omnino fuerunt, qui illum vestrum innocentem Oppianicum sive imprudentia sive misericordia sive aliqua suspicione sive ambitione adducti absolverunt.

77. Condemnato Oppianico statim L. Quinctius, homo maxime popularis, qui omnes rumorum et contionum ventos colligere consuesset, oblatam sibi facultatem putavit, ut ex invidia senatoria posset crescere, quod eius ordinis iudicia minus iam probari populo arbitrabatur. Habetur una atque altera contio vehemens et gravis: accepisse pecuniam iudices, ut innocentem reum condemnarent, tribunus plebis clamitabat: agi fortunas omnium dicebat: nulla esse iudicia: qui pecuniosum inimicum haberet, incolumem esse neminem posse. Homines totius ignari negocii, qui Oppianicum numquam vidissent, virum optimum et hominem pudentissimum pecunia oppressum esse arbitrarentur, incensi suspicione rem in medium vocare coeperunt et causam illam totam deposcere. 78. Atque illo ipso tem-

poro in aedes T. Annii, hominis honestissimi, necessarii et amici mei, noctu Staienus, arcessitus ab Oppianico venit. Iam caetera nota sunt omnibus: ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia, ut ille se redditurum esse dixerit, ut eum sermonem audierint omnem viri boni, qui tum consulto propter in occulto stetissent: ut res patefacta et in forum prolata et pecunia omnis a Staieno extorta atque erepta sit. XXIX. Huius Staieni persona populo iam nota atque perspecta ab nulla turpi suspicione abhorrebat: suppressam esse ab eo pecuniam, quam pro reo pronunciasset, qui erant in contione, non intelligebant. Neque enim docebantur. Versatam esse in iudicio mentionem pecuniae sentiebant, innocentem reum condemnatum audiebant: Staieni sententia condemnatum videbant: non gratis id ab eo factum esse, quod hominem norant, iudicabant. Similis in Bulbo, in Gutta, in aliis non nullis suspicio consistebat. 79. Itaque confiteor — licet enim iam impune, hoc praesertim in loco, confiteri —, quod Oppianici non modo vita, sed etiam nomen ante illud tempus populo ignotum fuisset, indignissimum porro videretur circumventum esse innocentem pecunia, hanc deinde suspicionem augeret Staieni improbitas et non nullorum eius similium iudicum turpitudo, causam autem ageret L. Quinctius, homo quum summa potestate praeditus tum ad inflammandos animos multitudinis accommodatus, sum-

mam illi iudicio invidiam infamiamque esse conflatam. Atque in hanc flammam recentem tum C. Iunium, qui illi quaestioni praefuerat, iniectum esse memini et illum hominem aedilicium, iam praetorem opinionibus hominum constitutum, non disceptatione dicendi, sed clamore de foro atque adeo de civitate esse sublatum.

80. Neque me poenitet hoc tempore potius quam illo causam A. Cluentii defendere. Causa enim manet eadem, quae mutari nullo modo potest, temporis iniquitas atque invidia recessit, ut, quod in tempore mali fuit, nihil obsit, quod in causa boni fuit, prosit. Itaque nunc quem ad modum audiar sentio, non modo ab iis, quorum iudicium ac potestas est, sed etiam ab illis, quorum tantum est existimatio. At tum si dicerem, non audirer, non quod alia res esset, immo eadem, sed tempus aliud. XXX. Id adeo sic cognoscite. Quis tum auderet dicere nocentem condemnatum esse Oppianicum? quis nunc audet negare? Quis tum posset arguere ab Oppianico temptatum esse iudicium pecunia? quis id hoc tempore infitiari potest? Cui tum liceret docere Oppianicum reum factum esse tum denique, quum duobus proximis praeiudiciis condemnatus esset? quis est qui id hoc tempore infirmare conetur? 81. Qua re invidia remota, quam dies mitigavit, oratio mea deprecata est, vestra fides atque aequitas a veritatis disceptatione reiecit, quid est praeterea quod in causa relinquatur?

Versatam esse in iudicio pecuniam constat: ea quaeritur unde profecta sit, ab accusatore an ab reo. Dicit accusator haec: "Primum gravissimis criminibus accusabam, ut nihil opus esset pecunia: deinde condemnatum adducebam, ut ne eripi quidem pecunia posset: postremo, etiamsi absolutus esset, mearum tamen omnium fortunarum status incolumis maneret." Quid contra reus? "Primum ipsam multitudinem criminum et atrocitatem pertimescebam: deinde Fabriciis propter conscientiam mei sceleris condemnatis me esse condemnatum sentiebam: postremo in eum casum veneram, ut omnis mearum fortunarum status unius iudicii periculo contineretur."

82. Age, quoniam corrumpendi iudicii causas ille multas et graves habuit, hic nullam, profectio ipsius pecuniae requiratur. Confecit tabulas diligentissime Cluentius. Haec autem res habet hoc certe, ut nihil possit neque additum neque detractum de re familiari latere. Anni sunt octo, quum ista causa in ista meditatione versatur, quum omnia, quae ad eam rem pertinent, et ex huius et ex aliorum tabulis agitatis, tractatis, inquiritis: quum interea Cluentianae pecuniae vestigium nullum invenitis. Quid, Albiana pecunia vestigiisne nobis odoranda est an ad ipsum cubile vobis ducibus venire possumus? Tenentur uno in loco HS IↃCXL: tenentur apud hominem audacissimum: tenentur apud iudicem.

83. Quid vultis amplius? At enim Staienus non fuit ab Oppianico, sed a Cluentio ad iudicium corrumpendum constitutus. Cur eum, quum in consilium iretur, Cluentius et Cannutius abesse patiebantur? cur quum in consilium mittebant, Staienum iudicem qui pecuniam dederant non requirebant? Oppianicus querebatur: Quinctius flagitabat: sine Staieno ne in consilium iretur, tribunicia potestate effectum est. At condemnavit. Hanc enim condemnationem dederat obsidem Bulbo et caeteris, ut destitutus ab Oppianico videretur. Qua re si istinc causa corrumpendi iudicii, si istinc pecunia, istinc Staienus, istinc denique omnis fraus et audacia est, hinc pudor, honesta vita, nulla suspicio pecuniae, nulla corrumpendi iudicii causa, patiamini veritate patefacta atque omni errore sublato eo transire illius turpitudinis infamiam, ubi caetera maleficia consistunt: ab eo invidiam discedere aliquando, ad quem numquam accessisse culpam videtis.

XXXI. 84. At enim pecuniam Staieno dedit Oppianicus non ad corrumpendum iudicium, sed ad conciliationem gratiae. Tene hoc, Acci, dicere, tali prudentia, etiam usu atque exercitatione praeditum? Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet. In stultitia contra est. Minus enim stultus est is, cui nihil in mentem venit, quam ille, qui, quod stulte alteri venit in men-

tem, comprobat. Istam conciliationem gratiae Staienus tum recenti re, quum faucibus premeretur, excogitavit, sive, ut homines tum loquebantur, a P. Cethego admonitus, istam dedit conciliationis et gratiae fabulam. 85. Nam fuisse hunc tum hominum sermonem recordari potestis: Cethegum, quod hominem odisset et quod eius improbitatem versari in re publica nollet et quod videret eum, qui se ab reo pecuniam, quum iudex esset, clam atque extra ordinem accepisse confessus esset, salvum esse non posse, minus ei fidele consilium dedisse. In hoc si improbus Cethegus fuit, videtur mihi adversarium removere voluisse. Sin erat eius modi causa, ut Staienus numos se accepisse negare non posset, nihil autem erat periculosius nec turpius quam ad quam rem accepisset confiteri, non est consilium Cethegi reprehendendum. 86. Verum alia causa tum Staieni fuit, alia nunc, Acci, tua est. Ille quum re premeretur, quodcumque diceret, honestius diceret, quam si, quod erat factum, fateretur: te vero illud idem, quod tum explosum et eiectum est, nunc rettulisse demiror. Qui enim poterat tum in gratiam redire cum Oppianico Cluentius? qui cum matre? Haerebat in tabulis publicis reus et accusator: condemnati erant Fabricii: nec elabi alio accusatore poterat Albius nec sine ignominia calumniae relinquere accusationem Cluentius. XXXII. 87. An ut praevaricaretur? Iam id quoque ad corrumpendum iudicium pertinet.

Sed quid opus erat ad eam rem iudice sequestro? et omnino quam ob rem tota ista res per Staienum potius, hominem ab utroque alienissimum, sordidissimum, turpissimum, quam per bonum aliquem virum ageretur et amicum necessariumque communem? Sed quid ego haec pluribus quasi de re obscura disputo, quum ipsa pecunia, quae Staïeno data est, numero ac summa sua non modo quanta fuerit, sed etiam ad quam rem fuerit ostendat? Sexdecim dico iudices, ut Oppianicus absolveretur, corrumpendos fuisse: ad Staienum sescenta quadraginta milia numum esse delata. Si, ut tu dicis, gratiae conciliandae causa, quadraginta istorum accessio milium quid valet? si, ut nos dicimus, ut quadragena milia sexdecim iudicibus darentur, non Archimedes melius potuit describere.

88. At enim iudicia facta permulta sunt, a Cluentio iudicium esse corruptum. Immo vero ante hoc tempus omnino ista ipsa res suo nomine in iudicium numquam est vocata. Ita multum agitata, ita diu iactata ista res est, ut hodierno die primum causa illa defensa sit, hodierno die primum veritas vocem contra invidiam his iudicibus freta miserit. Verum tamen ista multa iudicia quae sunt? Ego enim me ad omnia confirmavi et sic paravi, ut docerem, quae facta postea iudicia de illo iudicio dicerentur, partim ruinae similiora aut tempestati quam iudicio et disceptationi fuisse, partim nihil contra Habitum

valere, partim etiam pro hoc esse, partim esse eius modi, ut neque appellata umquam iudicia sint neque existimata. 89. Hic ego magis ut consuetudinem servem, quam quod vos non vestra hoc sponte faciatis, petam a vobis, ut me, dum de his singulis disputo iudiciis, attente audiatis. XXXIII. Condemnatus est C. Iunius, qui ei quaestioni praefuerat: adde etiam illud, si placet: tum est condemnatus, quum esset iudex quaestionis. Non modo causae, sed ne legi quidem quidquam per tribunum plebis laxamenti datum est. Quo tempore illum a quaestione ad nullum aliud rei publicae munus abduci licebat, eo tempore ad quaestionem ipse abreptus est. At quam quaestionem? Vultus enim vestri, iudices, me invitant, ut, quae reticenda putaram, libeat iam libere dicere. 90. Quid? illa tandem quaestio aut disceptatio aut iudicium fuit? Putabo fuisse. Dicat qui vult hodie de illo populo concitato, cui tum populo mos gestus est: qua de re Iunius causam dixerit: quemcumque rogaveris, hoc respondebit: quod pecuniam acceperit, quod innocentem circumvenerit. Est haec opinio. At, si ita esset, hac lege accusatum oportuit, qua accusatur Habitus. At ipse ea lege quaerebat. Paucos dies exspectasset Quinctius. At neque privatus accusare nec sedata iam invidia volebat. Videtis igitur non in causa, sed in tempore ac potestate spem omnem accusatoris fuisse. 91. Mulctam petivit. Qua lege? quod in legem non

iurasset, quae res nemini umquam fraudi fuit et quod C. Verres, praetor urbanus, homo sanctus et diligens, subsortitionem eius in eo codice non haberet, qui tum interlitus proferebatur. His de causis C. Iunius condemnatus est, iudices, levissimis et infirmissimis, quas omnino in iudicium adferri non oportuit. Itaque oppressus est, non causa, sed tempore. XXXIV. 92. Hoc vos Cluentio iudicium putatis obesse oportere? Quam ob causam? Si ex lege subsortitus non erat Iunius aut si in aliquam legem aliquando non iuraverat, idcirco illius damnatione aliquid de Cluentio iudicabatur? Non, inquit: sed ille idcirco illis legibus condemnatus est, quod contra aliam legem commiserat. Qui hoc confitentur, possunt iidem illud iudicium fuisse defendere? Ergo inquit, idcirco infestus tum populus Romanus C. Iunio fuit, quod illud iudicium corruptum per eum putabatur. Num igitur hoc tempore causa mutata est? num alia res, alia ratio illius iudicii, alia natura totius negocii nunc est ac tum fuit? Non opinor ex iis rebus, quae gestae sunt, rem ullam potuisse mutari. 93. Quid ergo est causae quod nunc nostra defensio audiatur tanto silentio, tunc Iunio defendendi sui potestas erepta sit? Quia tum in causa nihil erat praeter invidiam, errorem, suspicionem, contiones cotidianas seditione ac populariter concitatas. Accusabat tribunus plebis idem in contionibus, idem ad subsellia: ad iudicium non modo de contione,

sed etiam cum ipsa contione veniebat. Gradus illi Aurelii tum novi quasi pro theatro illi iudicio aedificati videbantur: quos ubi accusator concitatis hominibus complerat, non modo dicendi ab reo, sed ne surgendi quidem potestas erat. 94. Nuper apud C. Orchivium, collegam meum, locus ab iudicibus Fausto Sullae de pecuniis residuis non est constitutus, non quo illi aut exlegem esse Sullam aut causam pecuniae publicae contemptam atque abiectam putarent, sed quod accusante tribuno plebis condicione aequa disceptari posse non putarunt. Quid? conferam Sullamne cum Iunio? an hunc tribunum plebis cum Quinctio? an vero tempus cum tempore? Sulla maximis opibus, cognatis, adfinibus, necessariis, clientibus plurimis: haec autem apud Iunium parva et infirma et ipsius labore quaesita atque collecta. Hic tribunus plebis modestus, prudens, non modo non seditiosus, sed etiam seditiosis adversarius: ille autem acerbus, criminosus, popularis homo ac turbulentus. Tempus hoc tranquillum atque pacatum: illud omnibus invidiae tempestatibus concitatum. Quae quum ita essent, in Fausto tamen illi iudices statuerunt, iniqua condicione reum causam dicere, quum adversario eius ad ius accusationis summa vis potestatis accederet.

XXXV. 95. Quam quidem rationem vos, iudices, diligenter pro vestra sapientia et humanitate cogitare et penitus perspicere debetis, quid

mali, quantum periculi uni cuique nostrum inferre possit vis tribunicia, conflata praesertim invidia et contionibus seditiose concitatis. Optimis hercule temporibus, tum, quum homines se non iactatione populari, sed dignitate atque innocentia tuebantur, tamen nec P. Popilius neque Q. Metellus, clarissimi viri atque amplissimi, vim tribuniciam sustinere potuerunt: nedum his temporibus, his moribus, his magistratibus, sine vestra sapientia ac sine iudiciorum remediis salvi esse possimus. 96. Non fuit illud igitur iudicium iudicii simile, iudices, non fuit, in quo non modus ullus est adhibitus, non mos consuetudoque servata, non causa defensa. Vis illa fuit et, ut saepe iam dixi, ruina quaedam atque tempestas et quidvis potius quam iudicium aut disceptatio aut quaestio. Quod si quis est qui illud iudicium fuisse arbitretur et qui his rebus iudicatis standum putet, is tamen hanc causam ab illa debet seiungere. Ab illo enim, sive quod in legem non iurasset sive quod e lege subsortitus iudicem non esset, mulcta petita esse dicitur. Cluentii autem ratio cum illis legibus, quibus a Iunio mulcta petita est, nulla potest ex parte esse coniuncta. 97. At enim etiam Bulbus est condemnatus. Adde maiestatis, ut intelligas hoc iudicium cum illo non esse coniunctum. At est hoc illi crimen obiectum. Fateor, sed etiam legionem esse ab eo sollicitatam in Illyrico C. Cosconii litteris et multorum testimoniis planum

factum est: quod crimen erat proprium illius quaestionis et quae res lege maiestatis tenebatur. At hoc obfuit ei maxime. Iam ista divinatio est: qua si uti licet, vide ne mea coniectura multo sit verior. Ego enim sic arbitror, Bulbum, quod homo nequam, turpis, improbus, multis flagitiis contaminatus in iudicium sit adductus, idcirco facilius esse damnatum. Tu mihi ex tota causa Bulbi, quod tibi commodum est, eligis, ut id esse secutos iudices dicas.

XXXVI. 98. Quapropter hoc Bulbi iudicium non plus huic obesse causae debet quam illa, quae commemorata sunt ab accusatore, duo iudicia, P. Popilii et Ti. Guttae, qui causam de ambitu dixerunt, qui accusati sunt ab iis, qui erant ipsi ambitus condemnati: quos ego non idcirco esse arbitror in integrum restitutos, quod planum fecerint illos ob rem iudicandam pecuniam accepisse, sed quod iudicibus probaverint, quum in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad praemia legis venire oportere. Quapropter neminem dubitare existimo quin illa damnatio ambitus nulla ex parte cum causa Cluentii vestroque iudicio coniuncta esse possit. 99. Quid, quod Staienus est condemnatus? Non dico hoc tempore, iudices, id quod nescio an dici oporteat, illum maiestatis esse condemnatum: non recito testimonia hominum honestissimorum, quae in Staienum sunt dicta ab iis, qui M. Aemilio, clarissimo viro, legati et

praefecti et tribuni militares fuerunt: quorum testimoniis planum factum est maxime eius opera, quum quaestor esset, in exercitu seditionem esse conflatam. Ne illa quidem testimonia recito, quae dicta sunt, de HS IↃC. quae ille quum accepisset nomine iudicii Safiniani, sicut in Oppianici iudicio postea, reticuit atque suppressit. 100. Omitto et haec et alia permulta, quae illo iudicio in Staienum dicta sunt: hoc dico, eamdem tum fuisse P. et L. Cominiis, equitibus Romanis, honestis hominibus et disertis, controversiam cum Staieno, quem accusabant, quae nunc mihi est cum Accio. Cominii dicebant idem, quod ego dico: Staienum ab Oppianico pecuniam accepisse, ut iudicium corrumperet: Staienus conciliandae gratiae causa accepisse dicebat. 101. Irridebatur haec illius reconciliatio et persona viri boni suscepta, sicut in statuis inauratis, quas posuit ad Iuturnae: quibus subscripsit: REGES AB SE IN GRATIAM ESSE REDUCTOS. Exagitabantur omnes eius fraudes atque fallaciae, tota vita in eius modi ratione versata aperiebatur, egestas domestica, quaestus forensis in medium proferebatur, numarius interpres pacis et concordiae non probabatur. Itaque tum Staienus, quum idem defenderet quod Accius, condemnatus est. 102. Cominii quum hoc agerent, quod nos in tota causa egimus, probaverunt. Quam ob rem si Staieni damnatione Oppianicum iudicium corrumpere voluisse, Oppianicum iudici

ad emendas sententias dedisse pecuniam iudicatum est: quum ita constitutum sit, uti in illa culpa aut Cluentius sit aut Oppianicus, Cluentii numus nullus iudici datus ullo vestigio reperietur, Oppianici pecunia post iudicium factum ab iudice ablata est, potest esse dubium, quin illa damnatio Staieni non modo non sit contra Cluentium, sed maxime nostram causam defensionemque confirmet? XXXVII. 103. Ergo adhuc Iunii iudicium video esse eius modi, ut incursionem potius seditionis, vim multitudinis, impetum tribunicium, quam iudicium appellandum putem. Quod si quis illud iudicium appellet, tamen hoc confiteatur necesse est, nullo modo illam mulctam, quae ab Iunio petita sit, cum Cluentii causa posse coniungi. Illud igitur Iunianum per vim factum est, Bulbi et Popilii et Guttae contra Cluentium non est: Staieni etiam pro Cluentio est. Videamus ecquod aliud iudicium, quod pro Cluentio sit, proferre possimus.

Dixitne tandem causam C. Fidiculanius Falcula, qui Oppianicum condemnarat, quum praesertim, id quod fuit in illo iudicio invidiosissimum, paucos dies ex subsortitione sedisset? Dixit et bis quidem dixit. In summam enim L. Quinctius invidiam contionibus eum cotidianis seditiosis et turbulentis adduxerat. Uno iudicio mulcta est ab eo petita, sicut ab Iunio, quod non suae decuriae munere neque ex lege sedisset. Paullo sedatiore tempore est accusatus, quam

Iunius, sed eadem fere lege et crimine. Quia nulla in iudicio seditio neque vis nec turba versata est, prima actione facillime est absolutus. Non numero hanc absolutionem. Nihilo minus enim potest, ut illam mulctam non commiserit, accepisse tamen ob rem iudicandam [pecuniam, qua] capta nusquam Staienus eadem lege dixit. Proprium crimen illud quaestionis eius non fuit. 104. Fidiculanius quid fecisse dicebatur? accepisse a Cluentio HS cccc. Cuius erat ordinis? senatorii. Qua lege in eo genere a senatore ratio repeti solet de pecuniis repetundis, ea lege accusatus honestissime est absolutus. Acta est enim causa more maiorum, sine vi, sine metu, sine periculo: dicta et exposita et demonstrata sunt omnia. Adducti iudices sunt non modo potuisse honeste ab eo reum condemnari, qui non perpetuo sedisset, sed, aliud si is iudex nihil scisset, nisi, quae preeiudicia de eo facta esse constarent, audire praeterea nihil debuisse. XXXVIII. 105. Tum etiam illi quinque, qui, imperitorum hominum rumusculos aucupati tum illum absolverunt, iam suam clementiam laudari magno opere nolebant, a quibus si qui quaereret sedissentne iudices in C. Fabricium, sedisse se dicerent: si interrogarentur num quo crimine is esset accusatus praeterquam veneni eius, quod quaesitum Habito diceretur, negarent: si deinde essent rogati quid iudicassent, condemnasse se dicerent: nemo enim absolvit. Eodem modo

quaesitum si esset de Scamandro, certe idem respondissent: tametsi ille una sententia est absolutus, sed illam unam nemo tum istorum suam dici vellet. 106. Uter igitur facilius suae sententiae rationem redderet: isne, qui se et sibi et rei iudicatae constitisse dicit, an ille, qui se in principem maleficii lenem, in adiutores eius et conscios vehementissimum esse respondet? Quorum ego de sententia non debeo disputare: neque enim dubito quin ii tales viri suspicione aliqua perculsi repentina de statu suo declinarint. Qua re eorum, qui absolverunt, misericordiam non reprehendo, eorum, qui in iudicando superiora iudicia secuti sunt sua sponte, non Staieni fraude, constantiam comprobo, eorum vero, qui sibi NON LIQUERE dixerunt, sapientiam laudo, qui absolvere eum, quem nocentissimum cognorant, et quem ipsi bis iam antea condemnarant, nullo modo poterant: condemnare, quum tanta consilii infamia et tam atrocis rei suspicio esset iniecta, paullo posterius patefacta re maluerunt. 107. Ac ne ex facto solum sapientes illos iudicetis, sed etiam ex hominibus ipsis, quod hi fecerunt, rectissime ac sapientissime factum probetis, quis P. Octavio Balbo ingenio prudentior, iure peritior, fide, religione, officio diligentior aut sanctior commemorari potest? Non absolvit. Quis Q. Considio constantior? quis iudiciorum atque eius dignitatis, quae in iudiciis publicis versari debet, peritior? quis virtute, consilio, auctoritate praestantior? Ne is

quidem absolvit. Longum est de singulorum virtute ita dicere: quae, quia cognita sunt ab omnibus, verborum ornamenta non quaerunt. Qualis vir M. Iuventius Pedo fuit ex vetere illa iudicum disciplina? qualis L. Caulius Mergus? M. Basilius? C. Caudinus? qui omnes in iudiciis publicis iam tum, florente re publica, floruerunt. Ex eodem numero L. Cassius, Cn. Heius, pari et integritate et prudentia: quorum nullius sententia est Oppianicus absolutus. Atque in his omnibus natu minimus, ingenio et diligentia et religione par iis, quos antea commemoravi, P. Saturius, in eadem sententia fuit. 108. O innocentiam Oppianici singularem! quo in reo, qui absolvit ambitiosus, qui distulit cautus, qui condemnavit constans existimatur.

XXXIX. Haec tum agitante Quinctio neque in contione neque in iudicio demonstrata sunt. Neque enim ipse dici patiebatur nec per multitudinem concitatam consistere cuiquam in dicendo licebat. Itaque ipse postquam Iunium pervertit, totam causam reliquit. Paucis enim diebus illis et ipse privatus est factus et hominum studia defervisse intelligebat. Quod si per quos dies Iunium accusavit Fidiculanium accusare voluisset, respondendi Fidiculanio potestas facta non esset. Ac primo quidem omnibus illis iudicibus, qui Oppianicum condemnarant, minabatur. 109. Iam insolentiam noratis hominis: noratis animos eius ac spiritus tribunicios. Quod

erat odium, di immortales! quae superbia! quanta ignorantia sui! quam gravis atque intolerabilis adrogantia! qui illud iam ipsum acerbe tulerit, ex quo illa nata sunt omnia non sibi ac defensioni suae condonatum esse Oppianicum: proinde quasi non satis signi esse debuerit ab omnibus eum fuisse desertum, qui se ad patronum illum contulisset. Erat enim Romae summa copia patronorum, hominum eloquentissimorum atque amplissimorum, quorum certe aliquis defendisset equitem Romanum, in municipio suo nobilem, si honeste putasset eius modi causam posse defendi. XL. 110. Nam Quinctius quidem quam causam umquam antea dixerat, quum annos ad quinquaginta natus esset? quis eum umquam non modo in patroni, sed in laudatoris aut advocati loco viderat? qui quod Rostra iam diu vacua locumque illum post adventum L. Sullae a tribunicia voce desertum oppresserat, multitudinemque desuefactam iam a contionibus ad veteris consuetudinis similitudinem revocarat, idcirco cuidam hominum generi paullisper iucundior fuit. Atque idem quanto in odio postea suis illis ipsis fuit, per quos in altiorem locum ascenderat! Neque iniuria. 111. Facite enim ut non solum mores et adrogantiam eius, sed etiam vultum atque amictum atque etiam illam usque ad talos demissam purpuram recordemini. Is, quasi non esset ullo modo ferendum se ex iudicio discessisse victum, rem a subselliis

ad Rostra detulit. Et iam querimur saepe hominibus novis non satis magnos in hac civitate esse fructus? Nego usquam umquam fuisse maiores, ubi si quis ignobili loco natus ita vivit, ut nobilitatis dignitatem virtute tueri posse videatur, usque eo pervenit, quoad eum industria cum innocentia prosecuta est. 112. Si quis autem hoc uno nititur, quod sit ignobilis, procedit saepe longius, quam si idem ille esset cum iisdem suis vitiis nobilissimus. Ut Quinctius—nihil enim dicam de caeteris—si fuisset homo nobilis, quis eum cum illa superbia atque intolerantia ferre potuisset? Quod eo loco fuit, ita tulerunt, ut, si quid haberet a natura boni, prodesse ei putarent oportere: superbiam autem atque adrogantiam eius deridendam magis arbitrarentur propter humilitatem hominis quam pertimescendam. XLI. Sed, ut illuc revertar, quo tempore Fidiculanius est absolutus, tu, qui iudicia facta commemoras, quaero, quid tum esse existimas iudicatum? certe gratis iudicasse. 113. At condemnarat: at causam totam non audierat: at in contionibus omnibus a L. Quinctio vehementer erat et saepe vexatus. Illa igitur omnia Quinctiana iniqua, falsa, turbulenta, popularia, seditiosa iudicia fuerunt. Esto: potuit esse innocens Falcula. Iam ergo aliqui Oppianicum gratis condemnavit: iam non eos Iunius subsortitus est, qui pecunia accepta condemnarent: iam potuit aliqui ab initio non sedisse et

tamen Oppianicum gratis condemnasse. Verum, si innocens Falcula, quaero quis sit nocens? si hic gratis condemnavit, quis accepit? Nego rem esse ullam in quemquam illorum obiectam, quae Fidiculanio obiecta non sit, aliquid fuisse in Fidiculanii causa, quod idem non esset in caeterorum. 114. Aut hoc iudicium reprehendas tu, cuius accusatio rebus iudicatis nitebatur, necesse est, aut, si hoc verum esse concedis, Oppianicum gratis condemnatum esse fateare.

Quamquam satis magno argumento esse debet, quod ex tam multis iudicibus absoluto Falcula nemo reus factus est. Quid enim mihi damnatos ambitus colligitis, alia lege, certis criminibus, plurimis testibus? quum primum illi ipsi debuerint potius accusari de pecuniis repetundis quam ambitus. Nam si in ambitus iudiciis hoc iis obfuit, quum alia lege causam dicerent, certe, si propria lege huius peccati adducti essent, multo plus obfuisset. 115. Deinde si tanta vis fuit istius criminis, ut, qua quisque lege ex illis iudicibus reus factus esset, tamen hac plaga periret, cur in tanta multitudine accusatorum, tantis praemiis, caeteri rei facti non sunt? Hic profertur id, quod iudicium appellari non oportet, P. Septimio Scaevolae litem eo nomine esse aestimatam. Cuius rei quae consuetudo sit, quoniam apud homines peritissimos dico, pluribus verbis docere non debeo. Numquam enim ea diligentia, quae solet adhiberi in caeteris iudiciis,

eadem reo damnato adhibita est. 116. In litibus aestimandis fere iudices aut, quod sibi eum, quem semel condemnarunt, inimicum putant esse, si quae in eum lis capitis illata est, non admittunt, aut, quod se perfunctos iam esse arbitrantur, quum de reo iudicarunt, negligentius attendunt caetera. Itaque et maiestatis absoluti sunt permulti, quibus damnatis de pecuniis repetundis lites maiestatis essent aestimatae, et hoc cotidie fieri videmus, ut reo damnato de pecuniis repetundis, ad quos pervenisse pecunias in litibus aestimandis statutum sit, eosdem iudices absolvant: quod quum fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, aestimationem litium non esse iudicium. Scaevola condemnatus est aliis criminibus, frequentissimis Apuliae testibus. Omni contentione pugnatum est, uti lis haec capitis aestimaretur. Quae res si reiudicatae pondus habuisset, ille postea vel iisdem vel aliis inimicis reus hac lege ipsa factus esset.

XLII. 117. Sequitur id, quod illi iudicium appellant, maiores autem nostri numquam neque iudicium nominarunt neque proinde ut rem iudicatam observarunt, animadversionem atque auctoritatem censoriam. Qua de re ante quam dicere incipio, perpauca mihi de meo officio verba faciunda sunt, ut a me quum huiusce periculi tum caeterorum quoque officiorum et amicitiarum ratio conservata esse videatur. Nam mihi cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt,

ambobus est amicitia, cum altero vero, sicuti plerique vestrum sciunt, magnus usus et summa utriusque officiis constituta necessitudo est. 118. Qua re quidquid de subscriptionibus eorum mihi dicendum erit, eo dicam animo, ut omnem orationem meam non de illorum facto, sed de ratione censoria habitam existimari velim: a Lentulo autem, familiari meo, qui a me pro eximia sua virtute summisque honoribus, quos a populo Romano adeptus est, honoris causa nominatur, facile hoc, iudices, impetrabo, ut, quam ipse adhibere consuevit in amicorum periculis quum fidem et diligentiam tum vim animi libertatemque dicendi, ex hac mihi concedat ut tantum mihi sumam, quantum sine huius periculo praeterire non possim. A me tamen, ut aequum est, omnia caute pedetemptimque dicentur, ut neque fides huius defensionis relicta neque cuiusquam aut dignitas laesa aut amicitia violata esse videatur.

119. Video igitur, iudices, animadvertisse censores in iudices quosdam illius consilii Iuniani, quum istam ipsam causam subscriberent. Hic illud primum commune proponam, numquam animadversionibus censoriis hanc civitatem ita contentam ut rebus iudicatis fuisse. Neque in re nota consumam tempus. Exempli causa ponam illud unum: C. Getam, quum a L. Metello et Cn. Domitio censoribus ex senatu eiectus esset, censorem esse ipsum postea factum: et cuius mores erant a censoribus reprehensi, hunc

postea et populi Romani et eorum, qui in ipsum animadverterant, moribus praefuisse. Quod si illud iudicium putaretur, ut caeteri turpi iudicio damnati in perpetuum omni honore ac dignitate privantur, sic hominibus ignominia notatis neque ad honorem aditus neque in curiam reditus esset. 120. Nunc si quem Cn. Lentuli aut L. Gellii libertus furti condemnarit, is omnibus ornamentis amissis numquam ullam honestatis suae partem recuperabit: quos autem ipse L. Gellius et Cn. Lentulus, duo censores, clarissimi viri, sapientissimique homines, furti et captarum pecuniarum nomine notaverunt, ii non modo in senatum redierunt, sed etiam illarum ipsarum rerum iudiciis absoluti sunt. XLIII. Neminem voluerunt maiores nostri non modo de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima esse iudicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Quapropter in omnibus legibus, quibus exceptum est, de quibus causis aut magistratum capere non liceat aut iudicem legi aut alterum accusare, haec ignominiae causa praetermissa est. Timoris enim causam, non vitae poenam in illa potestate esse voluerunt. 121. Itaque non solum illud ostendam, quod iam videtis, populi Romani suffragiis saepe numero censorias subscriptiones esse sublatas, verum etiam iudiciis eorum, qui iurati statuere maiore cum religione et diligentia debuerunt. Primum iudices, senatores equitesque Romani

in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suae potius religioni quam censorum opinioni paruerunt. Deinde praetores urbani, qui iurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, numquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. 122. Censores denique ipsi saepe numero superiorum censorum iudiciis, si ista iudicia appellare vultis, non steterunt. Atque etiam ipsi inter se censores sua iudicia tanti esse arbitrantur, ut alter alterius iudicium non modo reprehendat, sed etiam rescindat: ut alter de senatu movere velit, alter retineat et ordine amplissimo dignum existimet: ut alter in aerarios referri aut tribu moveri iubeat, alter vetet. Qua re qui vobis in mentem venit haec appellare iudicia, quae a populo rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, a magistratibus negligi, ab iis, qui eamdem potestatem adepti sunt, commutari, inter collegas discrepare videatis?

XLIV. 123. Quae quum ita sint, videamus quid tandem censores de illo iudicio corrupto iudicasse dicantur. Ac primum illud statuamus, utrum quia censores subscripserint, ita sit, an, quia ita fuerit, illi subscripserint. Si ideo, quia subscripserint, videte quid agatis, ne in unum quemque nostrum censoribus in posterum potestatem regiam permittatis: ne subscriptio censoria non minus calamitatis civibus quam illa

acerbissima proscriptio possit adferre: ne censorium stilum, cuius mucronem multis remediis maiores nostri retuderunt, aeque posthac atque illum dictatorium gladium pertimescamus. 124. Sin autem, quod subscriptum est, quia verum est, idcirco grave debet esse, hoc quaeramus, verum sit an falsum: removeantur auctoritates censoriae: tollatur id ex causa, quod in causa non est: doce quam pecuniam Cluentius dederit, unde dederit, quem ad modum dederit: unum denique aliquod a Cluentio profectae pecuniae vestigium ostende. Vince deinde bonum virum fuisse Oppianicum, hominem integrum, nihil de illo umquam secus esse existimatum, nihil denique praeiudicatum. Tum auctoritatem censoriam amplexato: tum illorum iudicium coniunctum esse cum re defendito. 125. Dum vero eum fuisse Oppianicum constabit, qui tabulas publicas municipii manu sua corrupisse iudicatus sit, qui testamentum interleverit, qui supposita persona falsum testamentum obsignandum curaverit, qui eum, cuius nomine id obsignatum est, interfecerit, qui avunculum filii sui in servitute ac vinculis necaverit, qui municipes suos proscribendos occidendosque curaverit, qui eius uxorem, quem occiderat, in matrimonium duxerit, qui pecuniam pro abortione dederit, qui socrum, qui uxores, qui uno tempore fratris uxorem speratosque liberos fratremque ipsum, qui denique suos liberos interfecerit, qui quum venenum

privigno suo dare vellet, manifesto deprehensus sit, cuius ministris consciisque damnatis ipse adductus in iudicium pecuniam iudici dederit ad sententias iudicum corrumpendas: dum haec, inquam, de Oppianico constabunt, neque ullo argumento Cluentianae pecuniae crimen tenebitur, quid est quod te ista censoria, sive voluntas sive opinio fuit, adiuvare aut hunc innocentem opprimere posse videatur? XLV. 126. Quid igitur censores secuti sunt? ne ipsi quidem ut gravissime dicant, quidquam aliud dicent praeter sermonem atque famam. Nihil se testibus, nihil tabulis, nihil aliquo gravi argumento comperisse, nihil denique causa cognita statuisse dicent. Quod si ita fecissent, tamen id non ita fixum esse deberet, ut convelli non liceret. Non utar exemplorum copia, quae summa est, non rem veterem, non hominem potentem aliquem aut gratiosum proferam. Nuper hominem tenuem, scribam aedilicium, D. Matrinium, quum defendissem apud M. Iunium Q. Publicium praetores et M. Plaetorium C. Flaminium aediles curules, persuasi, ut scribam iurati legerent eum, quem iidem isti censores aerarium reliquisse subscripserunt. Quum enim in homine nulla culpa inveniretur, quid ille meruisset, non quid de eo statutum esset quaerendum esse duxerunt. 127. Nam haec quidem, quae de iudicio corrupto subscripserunt, quis est qui ab illis satis cognita et diligenter iudicata arbitretur? In M'. Aquilium

et in Ti. Guttam video esse subscriptum. Quid est hoc? duos esse corruptos solos pecunia dicant: caeteri videlicet gratis condemnarunt. Non est igitur circumventus, non oppressus pecunia, non, ut illae Quinctianae contiones habebantur, omnes, qui Oppianicum condemnarunt, in culpa sunt ac suspicione ponendi. Duos solos video auctoritate censorum adfines ei turpitudini iudicari. Aut illud adferant, aliquid sese, quod de his duobus habuerint compertum, de caeteris comperisse. XLVI. 128. Nam illud quidem minime probandum est, ad notationes auctoritatemque censoriam exemplum illos a consuetudine militari transtulisse. Statuerunt enim ita maiores nostri, ut, si a multis esset flagitium rei militaris admissum, sortitione in quosdam animadverteretur, ut metus videlicet ad omnes, poena ad paucos perveniret. Quod idem facere censores in delectu dignitatis et in iudicio civium et in animadversione vitiorum qui convenit? Nam miles, qui locum non tenuit, qui hostium impetum vimque pertimuit, potest idem postea et miles esse melior et vir bonus et civis utilis. Qua re qui in bello propter hostium metum deliquerat, amplior ei mortis et supplicii metus est a maioribus constitutus: ne autem nimium multi poenam capitis subirent, idcirco illa sortitio comparata est. 129. Hoc tu idem facies censor in senatu legendo? Si erunt plures, qui ob innocentem condemnandum pecuniam acceperint, tu

non animadvertes in omnes, sed carpes, ut velis, et paucos ex multis ad ignominiam sortiere? Habebit igitur te sciente et vidente curia senatorem, populus Romanus iudicem, res publica civem sine ignominia quemquam, qui ad perniciem innocentis fidem suam et religionem pecunia commutarit? et, qui precio adductus eripuerit patriam, fortunas, liberos civi innocenti, is censoriae severitatis nota non inuretur? Tu es praefectus moribus, tu magister veteris disciplinae ac severitatis, si aut retines quemquam sciens in senatu scelere tanto contaminatum aut statuis, qui in eadem culpa sit, non eadem poena adfici oportere? Convenitne, ut quam condicionem supplicii maiores in bello timiditati militis propositam esse voluerunt, eamdem tu in pace constituas improbitati senatoris? Quod si hoc exemplum ex re militari ad animadversionem censoriam transferendum fuit, sortitione id ipsum factum esse oportuit. Sin autem sortiri ad poenam et hominum delictum fortunae iudicio committere minime censorium est, certe in multorum peccato carpi paucos ad ignominiam et turpitudinem non oportet. XLVII. 130. Verum omnes intelligimus in istis subscriptionibus ventum quemdam popularem esse quaesitum. Iactata res erat in contione a tribuno seditioso: incognita causa probatum illud erat multitudini: nemini licitum est contra dicere: nemo denique, ut defenderet contrariam partem, laborabat. In

invidiam porro magnam illa iudicia venerant. Etenim paucis postea mensibus alia vehemens erat in iudiciis ex notatione tabellarum invidia versata. Praetermitti ab censoribus et negligi macula iudiciorum posse non videbatur. Homines, quos caeteris vitiis atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt, et eo magis, quod illo ipso tempore illis censoribus erant iudicia cum equestri ordine communicata, ut viderentur per hominum idoneorum ignominiam sua auctoritate iudicia reprehendisse. 131. Quod si hanc apud eosdem ipsos censores mihi aut alii causam agere licuisset, hominibus tali prudentia praeditis certe probavissem: res enim indicat nihil ipsos habuisse cogniti, nihil comperti: ex tota ista subscriptione rumorem quemdam et plausum popularem esse quaesitum. Nam in P. Popilium, qui Oppianicum condemnarat, subscripsit L. Gellius, QUOD IS PECUNIAM ACCEPISSET, QUO INNOCENTEM CONDEMNARET. Iam id ipsum quantae divinationis est scire innocentem fuisse reum, quem fortasse numquam viderat, quum homines sapientissimi, iudices, ut nihil dicam de iis, qui condemnarunt, causa cognita sibi dixerunt non liquere?

132. Verum esto. Condemnat Popilium Gellius: iudicat accepisse a Cluentio pecuniam. Negat hoc Lentulus. Nam Popilium, quod erat libertini filius, in senatum non legit, locum quidem senatorium ludis et caetera ornamenta re-

liquit, et eum omni ignominia liberat. Quod quum facit, iudicat eius sententia gratis esse Oppianicum condemnatum. Et eumdem Popilium postea Lentulus in ambitus iudicio pro testimonio diligentissime laudat. Qua re si neque L. Gellii iudicio stetit Lentulus neque Lentuli existimatione contentus fuit Gellius, et, si uterque censor censoris opinione standum non putavit, quid est quam ob rem quisquam nostrum censorias subscriptiones omnes fixas et in perpetuum ratas putet esse oportere?

XLVIII. 133. At in ipsum Habitum animadverterunt. Nullam quidem ob turpitudinem, nullum ob totius vitae non dicam vitium, sed erratum. Neque enim hoc homine sanctior neque probior neque in omnibus officiis retinendis diligentior esse quisquam potest: neque illi aliter dicunt, sed eamdem illam famam iudicii corrupti secuti sunt: neque ipsi secus existimant quam nos existimari volumus de huius pudore, integritate, virtute: sed putarunt praetermitti accusatorem non potuisse, quum animadversum esset in iudices. Qua de re tota si unum factum ex omni antiquitate protulero, plura non dicam. 134. Non enim mihi exemplum summi et clarissimi viri, P. Africani, praetereundum videtur: qui quum esset censor et in equitum censu C. Licinius Sacerdos prodisset, clara voce, ut omnis contio audire posset, dixit se scire illum verbis conceptis peierasse: si qui contra vellet dicere,

usurum esse eum suo testimonio: deinde quum nemo contra diceret, iussit equum traducere. Itaque is, cuius arbitrio et populus Romanus et exterae gentes contentae esse consuerant, ipse sua scientia ad ignominiam alterius contentus non fuit. Quod si hoc Habito facere licuisset, facile illis ipsis iudicibus et falsae suspicioni et invidiae populariter excitatae restitisset.

135. Unum etiam est, quod me maxime perturbat, cui loco respondere vix videor posse, quod elogium recitasti de testamento Cn. Egnatii patris, hominis honestissimi videlicet et sapientissimi: idcirco se exheredasse filium, quod is ob Oppianici condemnationem pecuniam accepisset. De cuius hominis levitate et inconstantia plura non dicam: hoc testamentum ipsum, quod recitas, eius modi est, ut ille, quum eum filium exheredaret, quem oderat, ei filio coheredes homines alienissimos adiungeret, quem diligebat. Sed tu, Acci, consideres, censeo, diligenter, utrum censorum iudicium grave velis esse an Egnatii. Si Egnatii, leve est, quod censores de caeteris subscripserunt: ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu gravem esse vis, ex senatu eiecerunt: sin autem censorum, hunc Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredavit, censores in senatu, quum patrem eiicerent, retinuerunt.

XLIX. 136. At enim senatus universus iudicavit illud corruptum esse iudicium. Quo

modo? Suscepit causam. An potuit rem delatam eius modi repudiare? quum tribunus plebis populo concitato rem paene ad manus revocasset, quum vir optimus et homo innocentissimus pecunia circumventus diceretur, quum invidiâ flagraret ordo senatorius, potuit nihil decerni? potuit illa concitatio multitudinis sine summo periculo rei publicae repudiari? At quid est decretum? quam iuste! quam sapienter! quam diligenter! SI QUI SUNT, QUORUM OPERA FACTUM SIT, UT IUDICIUM PUBLICUM CORRUMPERETUR. Utrum videtur id senatus factum iudicare, an, si factum sit, moleste graviterque ferre? Si ipse A. Cluentius sententiam de iudiciis rogaretur, aliam non diceret, atque ii dixerunt, quorum sententiis Cluentium condemnatum esse dicitis. 137. Sed quaero a vobis num istam legem ex isto senatus consulto L. Lucullus consul, homo sapientissimus, tulerit: num anno post M. Lucullus et C. Cassius, in quos tum consules designatos idem illud senatus decreverat? Non tulerunt: et quod tu Habiti pecunia factum esse arguis neque id ulla tenuissima suspicione confirmas, factum est primum illorum aequitate et sapientia consulum, ut id, quod senatus decreverat ad illud invidiae praesens incendium restinguendum, id postea referendum ad populum non arbitrarentur. Ipse deinde populus Romanus, qui L. Quinctii tribuni plebis fictis querimoniis antea concitatus rem illam et rogationem

flagitarat, idem C. Iunii filii, pueri parvuli, lacrimis commotus, maximo clamore et concursu totam quaestionem illam et legem repudiavit. 138. Ex quo intelligi potuit id, quod saepe dictum est: ut mare, quod natura sua tranquillum sit, ventorum vi agitari atque turbari, sic populum Romanum sua sponte esse placatum: hominum seditiosorum vocibus ut violentissimis tempestatibus concitari.

L. Est etiam reliqua permagna auctoritas, quam ego turpiter paene praeterii: mea enim esse dicitur. Recitavit ex oratione nescio qua Accius, quam meam esse dicebat, cohortationem quamdam iudicum ad honeste iudicandum et commemorationem quum aliorum iudiciorum, quae probata non essent, tum illius ipsius iudicii Iuniani: proinde quasi ego non ab initio huius defensionis dixerim invidiosum illud iudicium fuisse, aut, quum de infamia iudiciorum disputarem, potuerim illud, quod tam populare esset in illo tempore praeterire. 139. Ego vero, si quid eius modi dixi, neque cognitum commemoravi neque pro testimonio dixi, et illa oratio potius temporis mei quam iudicii et auctoritatis fuit. Quum enim accusarem et mihi initio proposuissem, ut animos et populi Romani et iudicum commoverem, quumque omnes offensiones iudiciorum non ex mea opinione, sed ex hominum rumore proferrem, istam rem, quae tam populariter esset agitata, praeterire non po-

tui. Sed errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illae causarum ac temporum sunt, non hominum ipsorum aut patronorum. Nam si causae ipsae pro se loqui possent, nemo adhiberet oratorem. Nunc adhibemur, ut ea dicamus, non quae nostra auctoritate constituantur, sed quae ex re ipsa causaque ducantur. 140. Hominem ingeniosum, M. Antonium, aiunt solitum esse dicere *idcirco se nullam umquam orationem scripsisse, ut, si quid aliquando non opus esset ab se esse dictum, posset negare dixisse:* proinde quasi si quid a nobis dictum aut actum sit, id nisi litteris mandarimus, hominum memoria non comprehendatur. LI. Ego vero in isto genere libentius quum multorum tum hominis eloquentissimi et sapientissimi, L. Crassi, auctoritatem sequor, qui quum Cn. Plancum defenderet, accusante M. Bruto, homine in dicendo vehementi et callido, quum Brutus duobus recitatoribus constitutis ex duabus eius orationibus capita alterna inter se contraria recitanda curasset, quod in dissuasione rogationis eius, quae contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit, in suasione legis Serviliae summis ornat senatum laudibus, et multa in equites Romanos quum ex ea oratione asperius dicta recitasset, quo animi illorum iudicum in Crassum incenderentur, ali-

quantum esse commotus dicitur. 141. Itaque in respondendo primum exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re et ex causa habita videretur, deinde ut intelligere posset Brutus, quem hominem et non solum qua eloquentia, verum etiam quo lepore et quibus facetiis praeditum lacessisset, tres ipse excitavit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus, pater illius accusatoris, de iure civili reliquit. Eorum initia quum recitarentur, ea quae vobis nota esse arbitror: FORTE EVENIT, UT RURI IN PRIVERNATI ESSEMUS EGO ET BRUTUS FILIUS, fundum Privernatem flagitabat: IN ALBANO ERAMUS EGO ET BRUTUS FILIUS, Albanum poscebat: IN TIBURTI FORTE QUUM ADSEDISSEMUS EGO ET BRUTUS FILIUS, Tiburtem fundum requirebat: Brutum autem, hominem sapientem, quod filii nequitiam videret, quae praedia ei relinqueret, testificari voluisse dicebat: quod si potuisset honeste scribere se in balneis cum id aetatis filio fuisse, non praeterisset: eas se tamen ab eo balneas non ex libris patris, sed ex tabulis et ex censu quaerere. Crassus tum ita Brutum ultus est, ut illum recitationis suae poeniteret. Moleste enim fortasse tulerat se in iis orationibus reprehensum, quas de re publica habuisset, in quibus forsitan magis requiratur constantia. 142. Ego autem illa recitata esse non moleste fero. Neque enim ab illo tempore, quod tum erat, neque ab ea causa, quae tum agebatur,

aliena fuerunt: neque mihi quidquam oneris suscepi, quum ista dixi, quo minus honeste hanc causam et libere possem defendere. Quod si velim confiteri me causam A. Cluentii nunc cognosse, antea fuisse in illa populari opinione, quis tandem id possit reprehendere? praesertim, iudices, quum a vobis quoque ipsis hoc impetrari sit aequissimum, quod ego et ab initio petivi et nunc peto, ut, si quam huc graviorem de illo iudicio opinionem attulistis, hanc causa perspecta atque omni veritate cognita deponatis.

LII. 143. Nunc, quoniam ad omnia, quae abs te dicta sunt, T. Acci, de Oppianici damnatione respondi, confiteare necesse est te opinionem multum fefellisse, quod existimaris me causam A. Cluentii non facto eius, sed lege defensurum. Nam hoc persaepe dixisti tibi sic renunciari, me habere in animo causam hanc praesidio legis defendere. Itane est? ab amicis imprudentes videlicet prodimur: et est nescio quis de his, quos amicos nostros arbitramur, qui nostra consilia ad adversarios deferat? Quisnam hoc tibi renunciavit? quis tam improbus fuit? cui ego autem narravi? Nemo, ut opinor, in culpa est, sed nimirum tibi istud lex ipsa renunciavit. Sed num tibi ita defendisse videor, ut tota in causa mentionem ullam fecerim legis? num secus hanc causam defendisse, ac si lege Habitus teneretur? Certe, ut hominem confirmare oportet, nullus est locus a me purgandi istius invidiosi criminis prae-

termissus. 144. Quid ergo est? Quaeret fortasse quispiam, displiceatne mihi legum praesidio capitis periculum propulsare? Mihi vero, iudices, non displicet, sed utor instituto meo. In hominis honesti prudentisque iudicio non solum meo consilio uti consuevi, sed multum etiam eius, quem defendo, et consilio et voluntati obtempero. Nam ut haec ad me causa delata est, qui leges eas, ad quas adhibemur et in quibus versamur, nosse deberem, dixi Habito statim capite eo: QUI COISSET QUO QUIS CONDEMNARETUR, illum esse liberum: teneri autem nostrum ordinem. Atque ille me orare atque obsecrare coepit, ut ne sese lege defenderem. Quum ego quae mihi viderentur dicerem, traduxit me ad suam sententiam. Adfirmabat enim lacrimans non se cupidiorem esse civitatis retinendae quam existimationis. 145. Morem homini gessi, et tamen idcirco feci — neque enim id semper facere debemus —, quod videbam per se ipsam causam sine lege copiosissime posse defendi. Videbam in hac defensione, qua iam sum usus, plus dignitatis, in illa, qua me hic uti noluit, minus laboris futurum. Quod si nihil aliud esset actum nisi ut hanc causam obtineremus, lege recitata perorassem.

LIII. Neque me illa oratio commovet, quod ait Accius indignum esse facinus, si senator iudicio quempiam circumvenerit, legibus eum teneri: si eques Romanus hoc idem fecerit, non

teneri. 146. Ut tibi concedam hoc indignum esse, quod cuius modi sit iam videro, tu mihi concedas necesse est multo esse indignius in ea civitate, quae legibus contineatur, discedi ab legibus. Hoc enim vinculum est huius dignitatis, qua fruimur in re publica, hoc fundamentum libertatis, hic fons aequitatis: mens et animus et consilium et sententia civitatis posita est in legibus. Ut corpora nostra sine mente, sic civitas sine lege suis partibus, ut nervis et sanguine et membris, uti non potest. Legum ministri magistratus, legum interpretes iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. 147. Quid est, Q. Naso, cur tu in isto loco sedeas? quae vis est qua abs te hi iudices tali dignitate praediti coërceantur? Vos autem, iudices, quam ob rem ex tanta multitudine civium tam pauci de hominum fortunis sententiam fertis? quo iure Accius quae voluit dixit? Cur mihi tam diu potestas dicendi datur? Quid sibi autem illi scribae, quid lictores, quid caeteri, quos apparere huic quaestioni video, volunt? Opinor haec omnia lege fieri totumque hoc iudicium, ut ante dixi, quasi mente quadam regi legis et administrari. Quid ergo? haec quaestio sola ita gubernatur? Quid M. Plaetorii et C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchivii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquilii, apud quem nunc ambitus causa dicitur? quid reliquae quaestiones? Cir-

cumspicite omnes rei publicae partes: omnia legum imperio et praescripto fieri videbitis. 148. Si quis apud me, T. Acci, te reum velit facere, clames te lege pecuniarum repetundarum non teneri. Neque haec tua recusatio confessio sit captae pecuniae, sed laboris et periculi non legitimi declinatio. LIV. Nunc quid agatur et quid abs te iuris constituatur vide. Iubet lex ea, qua lege haec quaestio constituta est, iudicem quaestionis, hoc est, Q. Voconium, cum iis iudicibus, qui ei obvenerint — vos appellat, iudices — quaerere de veneno. In quem quaerere? infinitum est. QUICUMQUE FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABUERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim adiungit? Recita. DEQUE EIUS CAPITE QUAERITO. Cuius? qui coierit? convenerit? non ita est. Quid ergo est? dic. QUI TRIBUNUS MILITUM LEGIONIBUS QUATTUOR PRIMIS, QUIVE QUAESTOR, TRIBUNUS PLEBIS. Deinceps omnes magistratus nominavit. QUIVE IN SENATU SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QUI EORUM COIIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QUO QUIS IUDICIO PUBLICO CONDEMNARETUR. QUI EORUM. Quorum? videlicet, qui supra scripti sunt. Quid intersit utro modo scriptum sit, etsi est apertum, ipsa tamen lex nos docet. Ubi enim omnes mortales adligat, ita loquitur: QUI VENENUM MALUM FECIT, FECERIT. Omnes viri, mulieres, liberi, servi in iudicium vocantur. Si idem de coitione voluisset, adiunxisset: QUIVE COIERIT. Nunc ita est: DEQUE

EIUS CAPITE QUAERITO, QUI MAGISTRATUM HABUERIT INVE SENATU SENTENTIAM DIXERIT: QUI EORUM COIIT, COIERIT. 149. Num is est Cluentius? Certe non est. Quis ergo est Cluentius? qui tamen defendi causam suam lege nolit. Itaque abiicio legem: morem Cluentio gero: tibi tamen, Acci, pauca, quae ab huius causa seiuncta sunt, respondebo. Est enim quiddam in hac causa quod Cluentius ad se, est aliquid quod ego ad me putem pertinere. Hic sua putat interesse re ipsa et gesto negocio, non lege defendi: ego autem mea existimo interesse me nulla in disputatione ab Accio videri esse superatum. Non enim mihi haec causa sola dicenda est. Omnibus hic labor meus propositus est, quicumque hac facultate defensionis contenti esse possunt. Nolo quemquam eorum, qui adsunt, existimare me, quae de lege ab Accio dicta sunt, si reticuerim, comprobare. Quam ob rem, Cluenti, de te tibi obsequor, neque ego legem recito neque hoc loco pro te dico, sed ea, quae te a me desiderare arbitror, non relinquam.

LV. 150. Iniquum tibi videtur, Acci, esse non iisdem legibus omnes teneri. Primum, ut id iniquissimum esse confitear, eius modi est, ut commutatis eis opus sit legibus, non ut his, quae sunt, non parcamus. Deinde quis umquam hoc senator accusavit, ut quum altiorem gradum dignitatis beneficio populi Romani esset consecutus, eo se putaret durioribus legum condicionibus uti

non oportere? Quam multa sunt commoda, quibus caremus, quam multa molesta et difficilia, quae subimus! atque haec omnia tantum honoris et amplitudinis commodo compensantur. Converte nunc ad equestrem ordinem atque in caeteros ordines easdem vitae condiciones: non perferent: putant enim minus multos sibi laqueos legum et condicionum ac iudiciorum propositos esse oportere, qui summum locum civitatis aut non potuerunt ascendere aut non petiverunt. 151. Atque ut omittam leges alias omnes, quibus nos tenemur, caeteri autem sunt ordines liberati, hanc ipsam legem: Ne QUIS IUDICIO CIRCUMVENIRETUR, C. Gracchus tulit: eam legem pro plebe, non in plebem tulit. Postea L. Sulla, homo a populi causa remotissimus, tamen, quum eius rei quaestionem hac ipsa lege constitueret, qua vos hoc tempore iudicatis, populum Romanum, quem ab hoc genere liberum acceperat, adligare novo quaestionis genere ausus non est. Quod si fieri posse existimasset, pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quam omnem illam acerbitatem proscriptionis suae, qua est usus in veteres iudices, in hanc unam quaestionem contulisset. 152. Nec nunc quidquam agitur — mihi credite, iudices, et prospicite id, quod providendum est, — nisi ut equester ordo in huiusce legis periculum concludatur. Neque hoc agitur ab omnibus, sed a paucis. Nam ii senatores, qui se facile tuentur integritate et

innocentia, quales, ut vere dicam, vos estis, et caeteri, qui sine cupiditate vixerunt, equites ordini senatorio dignitate proximos, concordia coniunctissimos esse cupiunt: sed ii, qui sese volunt posse omnia neque praeterea quidquam esse aut in homine ullo aut in ordine, hoc uno metu se putant equites Romanos in potestatem suam redacturos, si constitutum est, ut de iis, qui rem iudicarent, huiusce modi iudicia fieri possint. Vident enim auctoritatem huius ordinis confirmari: vident iudicia comprobari: hoc metu proposito evellere se aculeum severitatis vestrae posse confidunt. 153. Quis enim de homine audeat paullo maioribus opibus praedito vere et fortiter iudicare, quum videat sibi de eo, quod coierit aut consenserit, causam esse dicendam? LVI. O viros fortes, equites Romanos, qui homini clarissimo ac potentissimo, M. Druso, tribuno plebis restiterunt, quum ille nihil aliud ageret cum illa cuncta, quae tum erat, nobilitate, nisi uti, qui rem iudicassent, huiusce modi quaestionibus in iudicium vocarentur. Tunc C. Flavius Pusio, Cn. Titinnius, C. Maecenas, illa robora populi Romani caeterique eiusdem ordinis, non fecerunt idem, quod nunc Cluentius, ut aliquid culpae suscipere se putarent recusando, sed apertissime repugnarunt, quum haec recusarent et palam fortissime atque honestissime dicerent se potuisse iudicio populi Romani in amplissimum locum pervenire, si sua studia ad honores peten-

dos conferre voluissent: sese vidisse, in ea vita qualis splendor inesset, quanta ornamenta, quae dignitas: quae se non contempsisse, sed ordine suo patrumque suorum contentos fuisse et vitam illam tranquillam et quietam, remotam a procellis invidiarum et huiusce modi iudiciorum sequi maluisse: 154. aut sibi ad honores petendos aetatem integram restitui oportere, aut, quoniam id non posset, eam condicionem vitae, quam secuti petitionem reliquissent, manere: iniquum esse eos, qui honorum ornamenta propter periculorum multitudinem praetermisissent, populi beneficiis esse privatos, iudiciorum novorum periculis non carere: senatorem hoc queri non posse, propterea quod ea condicione proposita petere coepisset, quodque permulta essent ornamenta, quibus eam mitigare molestiam posset, locus, auctoritas, domi splendor, apud exteras nationes nomen et gratia, toga praetexta, sella curulis, insignia, fasces, exercitus, imperia, provinciae: quibus in rebus quum summa recte factis maiores nostri praemia tum plura peccatis pericula proposita esse voluerunt. Illi non hoc recusabant, ne ea lege accusarentur, qua nunc Habitus accusatur, quae tunc erat Sempronia, nunc est Cornelia: intelligebant enim ea lege equestrem ordinem non teneri, sed ne nova lege adligarentur laborabant. 155. Habitus ne hoc quidem umquam recusavit, quo minus vel ea lege rationem vitae suae redderet, qua non teneretur.

Quae si vobis condicio placet, omnes id agamus, ut haec quam primum in omnes ordines quaestio perferatur.

LVII. Interea quidem, per deos immortales! quoniam omnia commoda nostra, iura, libertatem, salutem denique legibus obtinemus, a legibus non recedamus: simul et illud quam sit iniquum cogitemus, populum Romanum aliud nunc agere: vobis rem publicam et fortunas suas commisisse: ipsum sine cura esse: non metuere, ne lege ea, quam numquam ipse iusserit, et quaestione, qua se solutum liberumque esse arbitretur, per paucos iudices astringatur. 156. Agit enim sic causam T. Accius, adolescens bonus et disertus, omnes cives legibus teneri omnibus: vos attenditis et auditis silentio, sicut facere debetis. A. Cluentius causam dicit eques Romanus ea lege, qua lege senatores et ii, qui magistratum habuerunt, soli tenentur: mihi per eum recusare et in arce legis praesidia constituere defensionis meae non licet. Si obtinuerit causam Cluentius, sicuti vestra aequitate nixi confidimus, omnes existimabunt, id quod erit, obtinuisse propter innocentiam, quoniam ita defensus sit: in lege autem, quam attingere noluerit, praesidii nihil fuisse. 157. Hic nunc est quiddam, quod ad me pertineat, de quo ante dixi, quod ego populo Romano praestare debeam, quoniam is vitae meae status est, ut omnis mihi cura et opera posita sit in hominum periculis defendendis. Video quanta et quam

periculosa et quam infinita quaestio temptetur ab accusatoribus, quum eam legem, quae in nostrum ordinem scripta sit, in populum Romanum transferre conentur. Qua in lege est: QUI COIERIT, quod quam late pateat videtis: CONVENERIT, aeque incertum et infinitum est: CONSENSERIT, hoc vero quum infinitum tum obscurum et occultum: FALSUMVE TESTIMONIUM DIXERIT, quis de plebe Romana testimonium dixit umquam, cui non hoc periculum T. Accio auctore paratum esse videatis? Nam dicturum quidem certe, si hoc iudicium plebi Romanae propositum sit, neminem umquam esse confirmo. 158. Sed hoc polliceor omnibus, si cui forte hac lege negocium facesseretur, qui lege non teneatur, si is uti me defensore voluerit, me eius causam legis praesidio defensurum, et vel his iudicibus vel horum similibus facillime probaturum et omni me defensione usurum esse legis, qua nunc ut utar, ab eo, cuius voluntati mihi obtemperandum est, non conceditur. LVIII. Non enim debeo dubitare, iudices, quin, si qua ad vos causa eius modi delata sit eius, qui lege non teneatur, etiam si is invidiosus aut multis offensus esse videatur, etiam si eum oderitis, etiam si inviti absoluturi sitis, tamen absolvatis et religioni potius vestrae quam odio pareatis. 159. Est enim sapientis iudicis meminisse se hominem, cogitare tantum sibi a populo Romano esse permissum, quantum commissum sit et creditum, et non solum sibi potestatem datam,

verum etiam fidem habitam esse meminisse: posse quem oderit absolvere, quem non oderit condemnare, et semper non quid ipse velit, sed quid lex et religio cogat cogitare: animadvertere qua lege reus citetur, de quo reo cognoscat, quae res in quaestione versetur. Quum haec sunt videnda tum vero illud est hominis magni, iudices, atque sapientis, quum illam iudicandi causa tabellam sumpserit, non se reputare solum esse neque sibi quodcumque concupierit licere, sed habere in consilio legem, religionem, aequitatem, fidem: libidinem autem, odium, invidiam, metum cupiditatesque omnes amovere maximique aestimare conscientiam mentis suae, quam ab dis immortalibus accepimus, quae a nobis divelli non potest: quae si optimorum consiliorum atque factorum testis in omni vita nobis erit, sine ullo metu et summa cum honestate vivemus. 160. Haec si T. Accius aut cognovisset aut cogitasset, profecto ne conatus quidem esset dicere, id quod multis verbis egit, iudicem, quod ei videatur, statuere et non devinctum legibus esse oportere. Quibus de rebus mihi pro Cluentii voluntate nimium, pro rei dignitate parum, pro vestra prudentia satis dixisse videor. Reliqua perpauca sunt, quae, quia vestrae quaestionis erant, idcirco illi statuerunt fingenda esse sibi et proferenda, ne omnium turpissimi reperirentur, si in iudicium nihil praeter invidiam attulissent. LIX. Atque ut existimetis me necessario de his rebus, de quibus iam

dixerim, pluribus egisse verbis, attendite reliqua. Profecto intelligetis ea, quae paucis demonstrari potuerint, brevissime esse defensa.

161. Cn. Decidio Samniti, ei, qui proscriptus est, iniuriam in calamitate eius ab huius familia factam esse dixisti. Ab nullo ille liberalius quam a Cluentio tractatus est. Huius illum opes in rebus eius incommodissimis sublevarunt. Atque hoc quum ipse tum eius amici necessariique omnes cognorunt. Ancharii et Paceni pastoribus huius vilicum vim et manus attulisse. Quum quaedam in collibus, ut solet, controversia pastorum esset orta, Habiti vilici rem domini et privatam possessionem defenderunt. Quum esset expostulatio facta, causa illis demonstrata, sine iudicio controversiaque discessum est. 162. P. Aelii testamento propinquus exheredatus quum esset, heres hic alienior institutus est. P. Aelius Habiti merito fecit, neque hic in testamento faciendo interfuit, idque testamentum ab huius inimico Oppianico est obsignatum. Floro legatum ex testamento infitiatum esse. Non est ita. Sed quum HS xxx scripta essent pro HS ccc, neque ei cautum satis videretur, voluit eum aliquid acceptum referre liberalitati suae. Primo debere negavit: post sine controversia solvit. Ceii cuiusdam Samnitis uxorem post bellum ab hoc esse repetitam. Mulierem quum emisset a sectoribus: quo tempore eam primum liberam esse audivit, sine iudicio reddidit Ceio. 163. Ennium esse

quemdam, cuius bona teneat Habitus. Est hic Ennius egens quidam calumniator, mercenarius Oppianici, qui permultos annos quievit: deinde aliquando cum servis Habiti furti egit: nuper ab ipso Habito petere coepit. Hic illo privato iudicio, mihi credite, vobis iisdem fortasse patronis, calumniam non effugiet. Atque etiam, ut nobis renunciatur, hominem multorum hospitem, Ambivium quemdam, coponem de via Latina, subornatis, qui sibi a Cluentio servisque eius in taberna sua manus adlatas esse dicat. Quo de homine nihil etiam nunc dicere nobis est necesse. Si invitaverit, id quod solet, sic hominem accipiemus, ut moleste ferat se de via decessisse. 164. Habetis, iudices, quae in totam vitam de moribus A. Cluentii, quem illi invidiosum esse reum volunt, annos octo meditati accusatores collegerunt. Quam levia genere ipso! quam falsa re! quam brevia responsu! LX. Cognoscite nunc id, quod ad vestrum ius iurandum pertinet, quod vestri iudicii est, quod vobis oneris imposuit ea lex, qua coacti huc convenistis, de criminibus veneni: ut omnes intelligant quam paucis verbis haec causa perorari potuerit et quam multa a me dicta sint, quae ad huius voluntatem maxime, ad vestrum iudicium minime pertinerent.

165. Obiectum est Vibium Cappadocem ab hoc A. Cluentio veneno esse sublatum. Opportune adest homo summa fide et omni virtute praeditus, L. Plaetorius, senator, qui illius Vibii hospes fuit

et familiaris. Apud hunc ille Romae habitavit, apud hunc aegrotavit, huius domi est mortuus. Intestatum dico esse mortuum possessionemque eius bonorum, ex edicto praetoris, huic, illius sororis filio, adolescenti pudentissimo et in primis honesto, equiti Romano datam, Numerio Cluentio, quem videtis.

166. Alterum veneficii crimen Oppianico huic adolescenti, quum eius in nuptiis more Larinatium multitudo hominum pranderet, venenum Habiti consilio paratum: id quum daretur in mulso, Balbucium quemdam, eius familiarem, intercepisse, bibisse statimque esse mortuum. Hoc ego si sic agerem, tamquam mihi crimen esset diluendum, haec pluribus verbis dicerem, per quae nunc paucis percurrit oratio mea. 167. Quid umquam Habitus in se admisit, ut hoc tantum ab eo facinus non abhorrere videatur? quid autem magno opere Oppianicum metuebat, quum ille verbum omnino in hac ipsa causa nullum facere potuerit, huic autem accusatores viva matre deesse non possint? id quod iam intelligetis. An ut de causa eius periculi nihil decederet, ad causam novum crimen accederet? Quod autem tempus veneni dandi illo die? in illa frequentia? per quem porro datum? unde sumptum? quae deinde interceptio poculi? cur non de integro autem datum? Multa sunt, quae dici possunt: sed non committam ut videar non dicendo voluisse dicere: res enim iam se ipsa defendit.

168. Nego illum adolescentem, quem statim epoto poculo mortuum esse dixistis, omnino illo die esse mortuum. Magnum crimen et impudens mendacium. Perspicite caetera. Dico illum, quum ad illud prandium crudior venisset et, ut aetas illa fert, sibi tum non pepercisset, aliquot dies aegrotasse et ita esse mortuum. Quis huic rei testis est? Idem, qui sui luctus, pater: pater, inquam, illius adolescentis: quem propter animi dolorem pertenuis suspicio potuisset ex illo loco testem in A. Cluentium constituere, is hunc suo testimonio sublevat, quod recita. Tu autem, nisi molestum est, paullisper exsurge: perfer hunc dolorem commemorationis necessariae: in qua ego diutius non morabor, quoniam, quod fuit viri optimi, fecisti, ut ne cui innocenti maeror tuus calamitatem et falsum crimen adferret.

LXI. 169. Unum etiam mihi reliquum eius modi crimen est, iudices, ex quo illud perspicere possitis, quod a me initio orationis meae dictum est: quidquid mali per hosce annos A. Cluentius viderit, quidquid hoc tempore habuerit sollicitudinis ac negocii, id omne a matre esse conflatum. Oppianicum veneno necatum esse, quod ei datum sit in pane per M. Asellium quemdam, familiarem illius, idque Habiti consilio factum esse dicitis. In quo primum illud quaero, quae causa Habito fuerit, cur interficere Oppianicum vellet. Inimicitias enim inter ipsos fuisse confiteor, sed homines inimicos suos morte adfici volunt, aut quod

eos metuunt aut quod oderunt. 170. Quo tandem igitur Habitus metu adductus tantum in se facinus suscipere conatus est? quid erat quod iam Oppianicum poena adfectum pro maleficiis et eiectum e civitate quisquam timeret? quid metuebat? ne oppugnaretur a perdito, an ne accusaretur a damnato, an ne exsulis testimonio laederetur? Si autem quod oderat Habitus inimicum, idcirco illum vita frui noluit, adeone erat stultus, ut illam, quam tum ille vivebat, vitam esse arbitraretur, damnati, exsulis, deserti ab omnibus? quem propter animi importunitatem nemo recipere tecto, nemo adire, nemo adloqui, nemo aspicere vellet? Huius igitur vitae Habitus invidebat? 171. Hunc si acerbe et penitus oderat, non eum quam diutissime vivere velle debebat? huic mortem maturabat inimicus, quod illi unum in malis erat perfugium calamitatis? qui si quid animi et virtutis habuisset, ut multi saepe fortes viri in eius modi dolore, mortem sibi ipse conscisset: huic quam ob rem id vellet inimicus offerre, quod ipse sibi optare deberet? Nam nunc quidem quid tandem illi mali mors attulit? nisi forte ineptis fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre ac plures illic offendisse inimicos, quam hic reliquisse: a socrus, ab uxorum, a fratris, a liberum poenis actum esse praecipitem in sceleratorum sedem ac regionem. Quae si falsa sunt, id quod omnes intelligunt, quid ei tandem eripuit mors

praeter sensum doloris? 172. Age vero, venenum per quem datum? Per M. Asellium. LXII. Quid huic cum Habito? nihil: atque adeo, quod ille Oppianico familiarissime est usus, potius etiam simultas. Eine igitur, quem sibi offensiorem, Oppianico familiarissimum sciebat esse, potissimum et scelus suum et illius periculum committebat? Cur igitur tu, qui pietate ad accusandum excitatus es, hunc Asellium esse inultum tam diu sinis? cur non Habiti exemplo usus es, ut per illum, qui attulisset venenum, de hoc praeiudicaretur? 173. Iam vero illud quam non probabile, quam inusitatum, iudices, quam novum, in pane datum venenum! Faciliusne potuit quam in poculo, latius potuit abditum aliqua in parte panis, quam si totum colliquefactum in potione esset, celerius potuit comestum quam epotum in venas atque in omnes partes corporis permanare, facilius fallere in pane, si esset animadversum, quam in poculo, quum ita confusum esset, ut secerni nullo modo posset? At repentina morte periit. 174. Quod si esset ita factum, tamen ea res propter multorum eius modi casum minime firmam veneni suspicionem haberet: si esset suspiciosum, tamen potius ad alios quam ad Habitum pertineret. Verum in eo ipso homines impudentissime mentiuntur. Id ut intelligatis, et mortem eius et quem ad modum post mortem in Habitum sit crimen a matre quaesitum cognoscite.

175. Quum vagus et exsul erraret atque undi-

que exclusus Oppianicus in Falernum se ad C. Quinctilium contulisset, ibi primum in morbum incidit ac satis vehementer diuque aegrotavit. Quum esset una Sassia eaque Sex. Albio quodam colono, homine valenti, qui simul esse solebat, familiarius uteretur, quam vir dissolutissimus incolumi fortuna pati posset, et ius illud matrimonii castum atque legitimum damnatione viri sublatum arbitraretur, Nicostratus quidam, fidelis Oppianici servulus, percuriosus et minime mendax, multa dicitur domino renunciare solitus esse. Interea Oppianicus quum iam convalesceret neque improbitatem coloni in Falerno diutius ferre posset et huc ad urbem profectus esset — solebat enim extra portam aliquid habere conducti —, cecidisse de equo dicitur et homo infirma valetudine latus offendisse vehementer, et, postea quam ad urbem cum febri venerit, paucis diebus esse mortuus. Mortis ratio, iudices, eius modi est, ut aut nihil habeat suspicionis aut, si quid habet, id intra parietes in domestico scelere versetur. LXIII. 176. Post mortem eius Sassia moliri statim nefaria mulier coepit insidias filio: quaestionem habere de viri morte constituit. Emit de A. Rupilio, quo erat usus Oppianicus medico, Stratonem quemdam, quasi ut idem faceret quod Habitus in emendo Diogene fecerat. De hoc Stratone et de Ascla quodam servo suo quaesituram esse dixit. Praeterea servum illum Nicostratum, quem nimium loquacem fuisse ac nimium domino

fidelem arbitrabatur, ab hoc adolescente Oppianico in quaestionem postulavit. Hic quum esset illo tempore puer et illa quaestio de patris sui morte constitui diceretur, etsi illum servum et sibi benevolum esse et patri fuisse arbitrabatur, nihil tamen est ausus recusare. Advocantur amici et hospites Oppianici et ipsius mulieris multi, homines honesti atque omnibus rebus ornati. Tormentis omnibus vehementissime quaeritur. Quum essent animi servorum et spe et metu temptati, ut aliquid in quaestione dicerent, tamen, ut arbitror, auctoritate advocatorum a vi tormentorum abducti in veritate manserunt neque se quidquam scire dixerunt. 177. Quaestio illo die de amicorum sententia dimissa est. Satis longo intervallo post iterum advocantur. Habetur de integro quaestio: nulla vis tormentorum acerrimorum praetermittitur: aversari advocati et iam vix ferre posse, furere crudelis atque importuna mulier, sibi nequaquam, ut sperasset, ea, quae cogitasset, procedere. Quum iam tortor atque essent tormenta ipsa defessa neque tamen illa finem facere vellet, quidam ex advocatis, homo et honoribus populi ornatus et summa virtute praeditus, intelligere se dixit non id agi, ut verum inveniretur, sed ut aliquid falsi dicere cogerentur. Hoc postquam caeteri comprobarunt, ex omnium sententia constitutum est satis videri esse quaesitum. 178. Redditur Oppianico Nicostratus, Larinum ipsa proficiscitur cum suis maerens, quod iam certe

incolumem filium fore putabat, ad quem non modo verum crimen, sed ne ficta quidem suspicio perveniret et cui non modo aperta inimicorum oppugnatio, sed ne occultae quidem matris insidiae nocere potuissent. Larinum postquam venit, quae a Stratone illo venenum antea viro suo datum sibi persuasum esse simulasset, instructam ei continuo et ornatam Larini medicinae exercendae causa tabernam dedit. LXIV. Unum, alterum, tertium annum Sassia quiescebat, ut velle atque optare aliquid calamitatis filio potius quam id struere et moliri videretur. 179. Tum interim Hortensio Q. Metello consulibus, ut hunc Oppianicum aliud agentem ac nihil eius modi cogitantem ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam, illam, quam ex genero susceperat, ut eum nuptiis adligatum simul et testamenti spe devinctum posset habere in potestate. Hoc ipso fere tempore Strato ille medicus domi furtum fecit et caedem eius modi. Quum esset in aedibus armarium, in quo sciret esse numorum aliquantum et auri, noctu duos conservos dormientes occidit in piscinamque deiecit: ipse armarii fundum exsecuit, et HS . . . . . et auri quinque pondo abstulit, uno ex servis puero non grandi conscio. 180. Furto postridie cognito omnis suspicio in eos servos, qui non comparebant, commovebatur. Quum exsectio illa fundi in armario animadverteretur, quaerebant homines quonam modo fieri potuisset. Quidam ex amicis Sassiae recordatus

est se nuper in auctione quadam vidisse in rebus minutis aduncam ex omni parte dentatam et tortuosam venire serrulam, qua illud potuisse ita circumsecari videretur. Ne multa: perquiritur a coactoribus: invenitur ea serrula ad Stratonem pervenisse. Hoc initio suspicionis orto et aperte insimulato Stratone puer ille conscius pertimuit: rem omnem dominae indicavit, homines in piscina inventi sunt, Strato in vincula coniectus est atque etiam in taberna eius numi, nequaquam omnes, reperiuntur. 181. Constituitur quaestio de furto. Nam quid quisquam suspicari aliud potest? An hoc dicitis? armario expilato, pecunia ablata, non omni recuperata, occisis hominibus, institutam esse quaestionem de morte Oppianici? cui probatis? quid est quod minus veri simile proferre potuistis? Deinde, ut omittam caetera, triennio post mortem Oppianici de eius morte quaerebatur. Atque etiam incensa odio pristino Nicostratum eumdem illum tum sine causa in quaestionem postulavit. Oppianicus primo recusavit. Postea quam illa abducturam se filiam, mutaturam esse testamentum minaretur, mulieri crudelissimae servum fidelissimum, non in quaestionem tulit, sed plane ad supplicium dedit. LXV. 182. Post triennium igitur agitata denique quaestio de viri morte habebatur, et de quibus servis habebatur? Nova, credo, res obiecta, novi quidam homines in suspicionem vocati sunt? De Stratone et de Nicostrato. Quid? Romae quaesitum de istis

hominibus non erat? Itane tandem mulier iam non morbo, sed scelere furiosa, quum quaestionem habuisset Romae, quum de T. Annii, L. Rutilii, P. Saturii, caeterorum honestissimorum virorum sententia constitutum esset satis quaesitum videri, eadem de re triennio post, iisdem de hominibus, nullo adhibito non dicam viro, ne colonum forte adfuisse dicatis, sed bono viro, in filii caput quaestionem habere conata est. 183. An hoc dicitis — mihi enim venit in mentem quid dici possit, tametsi adhuc non esse dictum mementote —, quum haberetur de furto quaestio, Stratonem aliquid de veneno esse confessum? Hoc uno modo, iudices, saepe multorum improbitate depressa veritas emergit et innocentiae defensio interclusa respirat, quod aut ii, qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant, aut ii, quorum eminet audacia atque proiecta est, a consiliis malitiae deseruntur. Quod si aut confidens astutia aut callida esset audacia, vix ullo obsisti modo posset. Utrum furtum factum non est? At nihil clarius Larini fuit. An ad Stratonem suspicio non pertinuit? At is et ex serrula insimulatus et a puero conscio est indicatus. An id actum non est in quaerendo? Quae fuit igitur alia causa quaerendi? an, id quod vobis dicendum est et quod tum Sassia dictitavit, quum de furto quaereretur, tum Stratonem iisdem in tormentis dixisse de veneno. 184. En hoc illud est, quod ante dixi: mulier abundat auda-

cia, consilio et ratione deficitur. Nam tabellae quaestionis plures proferuntur, quae recitatae vobisque editae sunt, illae ipsae, quas tum obsignatas esse dixit: in quibus tabellis de furto littera nulla invenitur. Non venit in mentem, primum orationem Stratonis conscribere de furto, post aliquod dictum adiungere de veneno, quod non percontatione quaesitum, sed per dolorem expressum videretur. Quaestio de furto est, veneni iam suspicio superiore quaestione sublata: quod ipsum haec eadem mulier iudicarat, quae ut Romae de amicorum sententia statuerat satis esse quaesitum, postea per triennium maxime ex omnibus servis Stratonem illum dilexerat, in honore habuerat, commodis omnibus adfecerat. 185. Quum igitur de furto quaereretur et eo furto, quod ille sine controversia fecerat, tum ille de eo, quod quaerebatur, verbum nullum fecit? De veneno statim dixit? de furto si non eo loco, quo debuit, ne in extrema quidem aut media aut aliqua denique parte quaestionis verbum fecit ullum? LXVI. Iam videtis illam nefariam mulierem, iudices, eadem manu, qua, si detur potestas, interficere filium cupiat, hanc fictam quaestionem conscripsisse. Atque istam ipsam quaestionem dicite quis obsignarit. Unum aliquem nominate: neminem reperietis, nisi forte eius modi hominem, quem ego proferri malim quam neminem nominari. 186. Quid ais, T. Acci? tu periculum capitis, tu iudicium sceleris, tu fortunas alterius

litteris conscriptas in iudicium adferas: neque earum auctorem litterarum neque obsignatorem neque testem ullum nominabis? et quam tu pestem innocentissimo filio ex matris sinu deprompseris, hanc hi tales viri comprobabunt? Esto: in tabellis nihil est auctoritatis: quid, ipsa quaestio iudicibus, quid, amicis hospitibusque Oppianici, quos adhibuerat antea, quid, huic tandem ipsi tempori cur non reservata est? Quid istis hominibus factum est, Stratone et Nicostrato? 187. Quaero abs te, Oppianice, servo tuo Nicostrato quid factum esse dicas: quem tu, quum hunc brevi tempore accusaturus esses, Romam deducere, dare potestatem indicandi, incolumem denique servare quaestioni, servare his iudicibus, servare huic tempori debuisti. Nam Stratonem quidem, iudices, in crucem esse actum exsecta scitote lingua: quod nemo Larinatium est qui nesciat. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipum, non famam omnium, sed quasi non omnes eius sceleris testes essent futuri, sic metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis.

188. Quod hoc portentum, di immortales! quod tantum monstrum in ullis locis? quod tam infestum scelus et immane aut unde natum esse dicamus? Iam enim videtis profecto, iudices, non sine necessariis me ac maximis causis, principio orationis meae de matre dixisse. Nihil est enim mali, nihil sceleris quod illa non ab initio filio

voluerit, optaverit, cogitaverit, effecerit. Mitto illam primam libidinis iniuriam, mitto nefarias generi nuptias, mitto cupiditate matris expulsam ex matrimonio filiam: quae nondum ad huiusce vitae periculum, sed ad commune familiae dedecus pertinebant. Nihil de alteris Oppianici nuptiis queror: quarum illa quum obsides filios ab eo mortuos accepisset, tum denique in familiae luctum atque in privignorum funus nupsit. Praetereo, quod A. Aurium, cuius illa quondam socrus, paulo ante uxor fuisset, quum Oppianici esse opera proscriptum occisumque cognosset, eam sibi domum sedemque delegit, in qua cotidie superioris viri mortis indicia et spolia fortunarum videret. 189. Illud primum queror, de illo scelere, quod nunc denique patefactum est, Fabriciani veneni: quod iam tum recens suspiciosum caeteris, huic incredibile, nunc vero apertum iam omnibus ac manifestum videtur: non est profecto de illo veneno celata mater: nihil est ab Oppianico sine consilio mulieris cogitatum: quod si esset, certe postea, deprehensa re, non illa ut a viro improbo discessisset, sed ut a crudelissimo hoste fugisset domumque illam in perpetuum scelere omni adfluentem reliquisset. 190. Non modo id non fecit, sed ab illo tempore nullum locum praetermisit, in quo non strueret insidias aliquas ac dies omnes atque noctes tota mente mater de pernicie filii cogitaret. Quae primum ut illum confirmaret Oppianicum accusatorem filio suo,

donis muneribus, collocatione filiae, spe hereditatis obstrinxit. LXVII. Ita quod apud caeteros novis inter propinquos susceptis inimicitiis saepe fieri divortia atque adfinitatum discidia vidimus: haec mulier satis firmum accusatorem filio suo fore neminem putavit, nisi qui in matrimonium sororem eius antea duxisset. Caeteri novis adfinitatibus adducti veteres inimicitias saepe deponunt: illa sibi ad confirmandas inimicitias adfinitatis coniunctionem pignori fore putavit. 191. Neque in eo solum diligens fuit, ut accusatorem filio suo compararet, sed etiam cogitavit, quibus eum rebus armaret. Hinc enim illae sollicitationes servorum et minis et promissis, hinc illae infinitae crudelissimaeque de morte Oppianici quaestiones: quibus finem aliquando non mulieris modus, sed amicorum auctoritas fecit. Ab eodem scelere illae triennio post habitae Larini quaestiones: eiusdem amentiae falsae conscriptiones quaestionum: ex eodem furore etiam illa conscelerata exsectio linguae: totius denique huius ab illa est et inventa et adornata comparatio criminis. 192. Atque his rebus quum instructum accusatorem filio suo Romam misisset, ipsa paullisper conquirendorum et conducendorum testium causa Larini est commorata: postea autem, quam appropinquare huius iudicium ei nunciatum est, confestim huc advolavit, ne aut accusatoribus diligentia aut pecunia testibus deesset aut ne forte mater hoc sibi optatissimum

spectaculum huius sordium atque luctus et tanti squaloris amitteret. LXVIII. Iam vero quod iter Romam eius mulieris fuisse existimatis? quod ego propter vicinitatem Aquinatium et Fabraternorum ex multis audivi et comperi: quos concursus in his oppidis? quantos et virorum et mulierum gemitus esse factos? mulierem quamdam Larino atque illam usque a mari supero Romam proficisci cum magno comitatu et pecunia, quo facilius circumvenire iudicio capitis atque opprimere filium posset. 193. Nemo erat illorum, paene dicam, quin expiandum illum locum esse arbitraretur, quacumque illa iter fecisset: nemo quin terram ipsam violari, quae mater est omnium, vestigiis consceleratae matris putaret. Itaque nullo in oppido consistendi potestas ei fuit: nemo ex tot hospitibus inventus est qui non contagionem aspectus fugeret. Nocti se potius ac solitudini quam ulli aut urbi aut hospiti committebat. 194. Nunc vero quid agat, quid moliatur, quid denique cotidie cogitet quem ignorare nostrum putat? Quos appellarit, quibus pecuniam promiserit, quorum fidem precio labefactare conata sit tenemus. Quin etiam nocturna sacrificia, quae putat occultiora esse, sceleratasque eius preces et nefaria vota cognovimus: quibus illa etiam deos immortales de suo scelere testatur neque intelligit pietate et religione et iustis precibus deorum mentes, non contaminata superstitione neque ad scelus perficiendum caesis hostiis posse

placari. Cuius ego furorem atque crudelitatem deos immortales a suis aris atque templis aspernatos esse confido. LXIX. 195. Vos iudices, quos huic A. Cluentio alios deos ad omne vitae tempus fortuna esse voluit, huius importunitatem matris a filii capite depellite. Multi saepe in iudicando peccata liberum parentum misericordiae concesserunt: vos ne huius honestissime actam vitam matris crudelitati condonetis rogamus, praesertim quum ex altera parte totum municipium videre possitis. Omnes scitote, iudices, — incredibile dictu est, sed a me verissime dicetur — omnes Larinates, qui valuerunt, venisse Romam, ut hunc studio frequentiaque sua quantum possent in tanto eius periculo sublevarent. Pueris illud hoc tempore et mulieribus oppidum scitote esse traditum, idque in praesentia, communi Italiae pace, in domesticis copiis esse tutum. Quos tamen ipsos aeque et eos, quos praesentes videtis, huius exspectatio iudicii dies noctesque sollicitat. 196. Non illi vos de unius municipis fortunis arbitrantur, sed de totius municipii statu, dignitate commodisque omnibus sententias esse laturos. Summa est enim, iudices, hominis in communem municipii rem diligentia, in singulos municipes benignitas, in omnes homines iustitia et fides. Praeterea nobilitatem illam inter suos locumque a maioribus traditum sic tuetur, ut maiorum gravitatem, constantiam, gratiam, liberalitatem adsequatur. Itaque iis eum verbis publice lau-

dant, ut non solum testimonium suum iudiciumque significent, verum etiam curam animi ac dolorem. Quae dum laudatio recitatur, vos quaeso, qui eam detulistis, adsurgite. [LAUDATIO CLUENTII EX DECURIONUM LARINATIUM DECRETO.] 197. Ex lacrimis horum, iudices, existimare potestis, omnes haec decuriones decrevisse lacrimantes. Age vero, vicinorum quantum studium, quam incredibilis benevolentia, quanta cura est! Non illi in libellis laudationem decretam miserunt, sed homines honestissimos, quos nossemus omnes, huc frequentes adesse et hunc praesentes laudare voluerunt. Adsunt Frentani, homines nobilissimi, Marrucini item pari dignitate: Teano Appulo atque Luceria equites Romanos, homines honestissimos, laudatores videtis: Boviano totoque ex Samnio quum laudationes honestissimae missae sunt tum homines amplissimi nobilissimique venerunt. 198. Iam qui in agro Larinati praedia, qui negocia, qui res pecuarias habent, honesti homines et summo splendore praediti, difficile dictu est quam sint solliciti, quam laborent. Non multi mihi ab uno sic diligi videntur, ut hic ab his universis.

LXX. Quam doleo abesse ab huius iudicio L. Volusienum, summo splendore hominem ac virtute praeditum. Vellem praesentem possem P. Helvidium Rufum, equitem Romanum omnium ornatissimum, nominare! qui quum huius causa dies noctesque vigilaret et quum me hanc causam

doceret, in morbum gravem periculosumque incidit: in quo tamen non minus de capite huius quam de sua vita laborat. Cn. Tudicii senatoris, viri optimi et honestissimi, par studium et testimonio et laudatione cognoscetis. Eadem spe, sed maiore verecundia de te, P. Volumni, quoniam iudex es in A. Cluentium, dicimus. Et, ne longum sit, omnium vicinorum summam esse in hunc benevolentiam confirmamus. 199. Horum omnium studium, curam, diligentiam meumque una laborem, qui totam hanc causam vetere instituto solus peroravi vestramque simul, iudices, aequitatem et mansuetudinem una mater oppugnat. At quae mater? Quam caecam crudelitate et scelere ferri videtis, cuius cupiditatem nulla umquam turpitudo retardavit, quae vitiis animi in deterrimas partes iura hominum convertit omnia, cuius ea stultitia est, ut eam nemo hominem, ea vis, ut nemo feminam, ea crudelitas, ut nemo matrem appellare possit. Atque etiam nomina necessitudinum, non solum naturae nomen et iura mutavit: uxor generi, noverca filii, filiae pellex: eo iam denique adducta est, uti sibi praeter formam nihil ad similitudinem hominis reservarit. 200. Qua re, iudices, si scelus odistis, prohibete aditum matris a filii sanguine, date parenti hunc incredibilem dolorem ex salute, ex victoria liberum: patimini matrem, ne orbata filio laetetur, victam potius vestra aequitate discedere. Sin autem, id quod vestra natura postulat, pudorem, veritatem

virtutemque diligitis, levate hunc aliquando supplicem vestrum, iudices, tot annos in falsa invidia periculisque versatum, qui nunc primum post illam flammam aliorum facto et cupiditate excitatam spe vestrae aequitatis erigere animum et paullum respirare a metu coepit, cui posita sunt in vobis omnia, quem servatum esse plurimi cupiunt, servare soli vos potestis. 201. Orat vos Habitus, iudices, et flens obsecrat, ne se invidiae, quae in iudiciis valere non debet, ne matri, cuius vota et preces a vestris mentibus repudiare debetis, ne Oppianico, homini nefario, condemnato iam et mortuo, condonetis. LXXI. Quod si qua calamitas hunc in hoc iudicio adflixerit innocentem, nae iste miser, si, id quod difficile factu est, in vita remanebit, saepe et multum queretur deprehensum esse illud quondam Fabricianum venenum. Quod si tum indicatum non esset, non huic aerumnosissimo venenum illud fuisset, sed multorum medicamentum laborum: postremo etiam fortasse mater exsequias illius funeris prosecuta mortem se filii lugere simulasset. Nunc vero quid erit profectum, nisi ut huius ex mediis mortis insidiis vita ad luctum conservata mors sepulcro patris privata esse videatur? 202. Satis diu fuit in miseriis, iudices: satis multos annos ex invidia laboravit. Nemo huic tam iniquus praeter parentem fuit, cuius non animum iam expletum esse putemus. Vos, qui aequi estis omnibus, qui, ut quisque crudelissime oppugnatur, eum

lenissime sublevatis, conservate A. Cluentium: restituite incolumem municipio: amicis, vicinis, hospitibus, quorum studia videtis, reddite: vobis in perpetuum liberisque vestris obstringite. Vestrum est hoc, iudices, vestrae dignitatis, vestrae clementiae: recte hoc repetitur a vobis, ut virum optimum atque innocentissimum plurimisque mortalibus carum atque iucundissimum his aliquando calamitatibus liberetis, ut omnes intelligant in contionibus esse invidiae locum, in iudiciis veritati.

NOTES.

REFERENCES.

A. & S. = Andrews and Stoddard's Latin Grammar, Revised Edition.
Z. = Zumpt's Latin Grammar, tr. by Schmitz.
M. = Madvig's Latin Grammar, English Edition, tr. by Rev. George Woods, M. A.

NOTES.

I. 1. *altera.* In the ablative case.

invidia. "Ill-will arising from prejudice."

judicii Juniani. See Introduction V., VI.

rationem veneficii criminum. On the use of *ratio*, see Z. § 678. 7.

lege. The *Leges Corneliae* established among others a separate court for the trial of cases of assassination and poisoning. An outline of the law under which this court was held is given in the Appendix.

2. *quae propria est judicii vestri.* Appendix, V. Cicero maintains that the charges of poisoning were the only ones that were legitimately within the jurisdiction of the court.

contionibus. Such as the tribune Quinctius held after the *judicium Junianum.* See note on I. 4, *contionibus.*

3. *Sed in hac difficultate, &c.* The meaning is, that when an accusation is made, the jury are not bound to consider the circumstances in the defendant's favor further than they are presented by his counsel; but when a prosecutor avails himself of a prevailing prejudice against the defendant, the jury are bound to weigh all the circumstances themselves, and see that no injustice is done. The first part of this proposition is not entirely correct, but it suited Cicero's purpose for the time. As a general thing, a man ought to be presumed to be innocent until he is proved to be guilty.

alteram partem causae. The part relating to the specific charges of poisoning.

diligentia. "Diligent attention."

talium. *Tales viri* is frequently used by Cicero as a complimentary designation.

4. *contionibus.* *Contiones* were public meetings called to hear debates or addresses of any sort. They differed from meetings of the *Comitia*, in that they passed no votes. The word was sometimes used to denote any public assemblies, though perhaps not in the best authors. *Contio* also means a harangue. See XXVIII. 77. — *in judiciis.* See the Outline of the Speech (following the Introduction), 3. — *commemoratam in senatu.* See XLIX. 136.

II. 6. *primum id, quod.* When the relative refers to a whole proposition, *id* is generally placed before it. Z. § 371.

domo. Abl. whence motion proceeds after *deferemus.*

eamque. *Sed eam*, &c. would be more natural.

animo requiratis, "mark the defect."

III. 7. *jam .... audiatur.* The present tense with *jam*, *jamdiu*, and *jamdudum* is often used of that which has continued for some time and still continues. The interval between the *Junianum judicium* and the trial of Cluentius was eight years.

8. *non quasi saepe jam dicta et numquam probata sit.* *Causam dicere*, to plead a cause; *causam probare*, to prove it to the jury so as to secure their favorable verdict. The *judicia* mentioned in I. 4 are again referred to. An objector might say that those trials were in effect so many trials of the case of Cluentius. Cicero begs the *judices* therefore to consider the case as if it had never been tried before, (as it had not on its own merits,) and not as if it had been already often tried, (that is, at the trials of the *judices*,) but always lost (*numquam probata sit*).

IV. 9. Here commences the first general division of the speech, which is entirely occupied with the discussion of the *Junianum judicium.* The several points are introduced by *primum, deinde, tum;* not by *primum, secundo, tertium,* &c. *Denique* usually ends the series, but is here omitted. Z. § 727. A similar series is found II. 6.

innocentem pecunia circumventum. This defines *caput.* "The burden was, that an innocent man," &c.

gravioribus. "More entitled to credit."

praejudicia. See Introduction, IV. Previous decisions were not absolutely binding upon the courts, but had of course very great weight.

non modo ab iisdem. The *non* after *modo* is usually omitted when followed by *ne — quidem*, if both the sentences have the same verb standing in the second sentence. Z. § 724 b.

quod maxime requiri intelligo. Quintilian, IV. v. 11, says that some persons found fault with this division, because, if the last point were proved, the first two would be unnecessary; but Klotz remarks that the last was not easily proved, and that it was necessary to establish the first two to prepare the way for the last.

10. *ad accusandum descenderit.* *Descendere* is thus used of candidates for office, Horace, Car. III. 1–10:

hic generosior
Descendat in Campum petitor.

The use of the word probably arose from the relative position of the Forum and Campus Martius to the surrounding hills. *Quod .... descenderit* is a clause explaining *illud*, and the verb would naturally be in the indicative; but from the proximity of the clause with the infinitive, it is put by a sort of attraction in the subjunctive.

fide atque officio. *Fides* is the sense of honor, integrity; *officium*, the duty to an individual.

Simul et illud. For the pleonasm see Z. § 748.

incolumi. Opposed to *damnatum.*

V. 11. *Sulla et Pompeio consulibus.* B. C. 88.

hunc annos XV *natum.* Cluentius, born therefore in B. C. 103.

consobrino suo. Marriage between cousins was allowed by the Roman law.

honesto et nobili. *Honesto* refers to the young man himself, *nobili* to his family.

12. *quo enim est ipsum nomen .... hoc .... majore odio.* *Quo* and *hoc* are ablatives of degree, and correspond to each other. A. & S. § 256, Rem. 16. 2.

Ea igitur mater. *Ea* is used for emphasis, to recall the attention to *Sassia, mater*, &c. at the commencement of the preceding sentence, which stands without any predicate; the words from *mater* to the end being merely a digression. *Igitur* is one of the particles used to resume the interrupted thread of a discourse.

pudor. *Pudor* refers to the character itself, while *pudicitia* means "bodily chastity."

13. *Filia, quae .... angeretur.* "The daughter, although she was grieved." A. & S. § 264. 2.

14. *ut in tantis injuriis.* "Considering her injuries which were so great."

Nubit genero socrus, &c. In the more ancient times the *auspex* used to be present at weddings to observe the auspices; in later times this attendance became a matter of form. The woman could make no conveyance of property without some *auctor*. She was in the eye of the law never entirely *sui juris*.

VI. 15. *nonne timuisse.* Z. § 609. — A. & S. § 270, Rem. 2. On the use of *si minus* for *si non*, see Z. § 731.

16. *nam quae videre .... non poterat.* "In many cases a relative periphrasis may apply either to an independent idea, an existing class of persons or things, or simply to a part of an idea which has been mentioned."—M. § 369, Obs. 1. In such cases the indicative may be used instead of the subjunctive.

17. *quae taceri, tacenda esse.* For the transitive use of *taceo* in this passage, and of *sileo*, a few lines below, see Z. § 383; — M. § 223 c. The passive of only a few of these verbs is found in prose.

18. *illa accusatio.* The change of the pronoun seems to show that Cicero pointed to the accusers Accius and Oppianicus.

appellari putatote. *Appellare* here means "to accuse." The form *putatote* is future, connected with the future *perspexeritis.* Z. § 583.

VII. 20. *debuerit.* For the use of the perfect instead of the imperfect, see Z. § 504, Note.

vestrum. This form is commonly used as a partitive genitive. Z. § 431.

Staienum. See Introduction, V.

21. *Asculum.* In Picenum; it was a strong-hold of the Italian states in the Social war, and was taken in B. C. 89.

inter sicarios. This expresses sometimes the crime of assassination, and sometimes the court where it was tried. There was no abstract noun in use corresponding to *ambitus* or *peculatus.*

obscurus — incertus. The former relates to the man himself, the latter to the character of his information.

in agro Gallico. The *ager Gallicus* was on the coast of Umbria.

VIII. 23. *ut erat.* Z. § 726.

non magna jactura facta = "*non magno pretio.*"

24. *Q. Metelli.* Quintus Caecilius Metellus Pius was praetor B. C. 89, joined Sulla at Brundusium in B. C. 83, which was a little before the time referred to in the text, and was consul with Sulla in B. C. 80.

25. *quattuorviros.* These were the highest annual magistrates in Larinum, which was a *municipium.*

alterum Aurium. This was probably Aulus Aurius Melinus, who married Sassia. See V. 14. Some suppose that the Aurius who denounced Oppianicus was the husband of Sassia. But Cicero would hardly have characterized the husband of Sassia as he does that Aurius.

IX. 27. *quod haberet.* The reason which she assigned herself is expressed by the subjunctive.

qui concupivisset. The reason. A. & S. § 264. 8. (1).

domo. The ablative whence motion proceeds. "He thought he must seek a remedy from home."

28. *laetanti animo.* Ablative absolute. *Spe* means the hope of enjoying greater wealth since the children of her husband Oppianicus were killed. Some editions have *optime* qualifying *confirmato.*

quae videret. The subjunctive denotes the reason.

Ita quod caeteri. *Quod* here means "while" or "whereas." A sentence with *quod* may contain something apropos of the leading clause, although not logically connected with it. Here the matter is antithetical. *Quod* is the relative. See Krüger, § 558. A. 3.

X. 29. *jurati.* For the use of the participle in an active sense, see Z. § 148.

accusatoribus. Cluentius and Cannutius. Each clause in this sentence corresponds exactly to a similar one in the preceding.

30. *hujus causae.* *Causae* is dative, and *hujus* refers to Cluentius.

non mihi hoc esse propositum, &c. "That I do not propose to accuse Oppianicus now deceased, but, as I wish to persuade you that the court was not bribed by my client, to use this as the commencement and foundation of my defence, namely, that Oppianicus," &c. For the use of *hoc* in three of these instances, see Z. § 748, already referred to in note on IV. 10.

Et ad hanc mortem. "And in addition to," &c.

XI. 31. *liberos.* *Liberi* is occasionally applied by Cicero to one person.

32. *quum essem in Asia.* B. C. 78. Cicero spent two years in Asia and in Greece at this time.

ab heredibus secundis. These came in in case the heirs first named in the will did not inherit.

injuria. Ablative, used adverbially.

quae .... sustulisset. "Because she had taken away."

XII. 33. *legat pecuniam a filio.* "According to the Roman law in the time of Cicero, no legacy could be bequeathed except through the *heres* named in the will, who

acted as sole executor, and was bound to pay it. Hence a testator was said to bequeath a legacy *ab herede*." — Ramsay. Magius left his property to his unborn son, with a legacy to be paid by him to his mother; if none were born, the property went to Oppianicus the younger, as *heres secundus* or *substitutus*.

34. *ut Magium intelligatis longe.* Classen inserts *non* before *longe.* The meaning would then be that Magius did not have sufficient foresight to prevent the crime of Oppianicus.

quae tum ex tabulis. That is, on the trial of Oppianicus. He means the *tabulae accepti et expensi*, the accounts.

XIII. 36. *ad alia properanti.* "As I am hurrying on to other matters." See Z. § 635.

37. *obsignatores.* The testator acknowledged the will to be his own, and the witnesses affixed their names and seals to it. In early times, five witnesses were required, afterwards seven.

qui .... nossent. The relative clause describes the witnesses, and hence the subjunctive. Z. § 555.

brevi illo tempore. "In a short time after that." Z. § 480. — M. § 276, Obs. 5.

arenarias quasdam. Probably what were afterwards the Catacombs. The sand was used for building purposes.

38. *qui tum erat triumvir.* He was one of the Triumviri Capitales. They were subordinate to the Aediles, and had charge of the jails and of the execution of those criminals who were put to death in prison. They had jurisdiction in cases of slaves and malefactors of the lowest class; and a preliminary jurisdiction, as in this instance, in cases of murder.

39. *in discordiis civitatis.* The civil wars between Marius, Sulla, and others, from B. C. 88 to 78.

columnam. The Columna Maenia, in the Forum, near which the court of the Triumviri was held.

in quo adligatum, &c. The text of this passage is uncertain. The reading here given is the same as that of Classen and Baiter. *Adligatum* is explained by "testimonio obstric-

tum et convinctum." "It was plain that the name of Oppianicus was chiefly implicated."

XIV. 40. *ipsius tabulis* = *Oppianici tabulis*. *Tum* means "on the former trial."

41. *qui gener ejus fuisset*. He was able to get possession of the will, *inasmuch as* he had been her son-in-law. See VII. 21.

decuriones. The senate or council at Larinum.

rationem. "Any pecuniary transaction."

XV. 43. *Venerii*. These were slaves attached to the temple on Mount Eryx, in Sicily, not only for purposes of religious worship, but for business purposes, such as the management of the lands belonging to the temple. *Familia* often means the body of slaves belonging to a household. Oppianicus claimed for the *Martiales*, who were slaves, the rights of Roman citizenship, which was at this time extended over all Italy.

pro loco. "Considering his social position."

44. *utriusque*. I. e. both Cluentius and Oppianicus. It is a subjective genitive depending on *defensionis*.

45. *bona ejus omnia ad matrem esse ventura*. "According to the provisions of the Civil Law in the time of Cicero, the property of an intestate, failing *Sui Heredes*, passed to his *Consanguinei*, i. e. to his brothers and sisters by the same father. But a wife who married with *Conventio in Manum* ranked, in the eye of the law, in matters of inheritance, as her husband's daughter (*loco filiæ*), and consequently as the sister (*loco sororis*) of his children. Thus Sassia had in law the rights of a sister over the property of her son Cluentius, if he died intestate. See Gaius, III. § 14."—Ramsay, *in loco*.

quae ab sese, &c. The order is *quae aucta pecunia necaretur postea ab sese majore praemio, &c.* *Aucta* is nominative, agreeing with *quae*.

XVI. 47. *Servus non incallidus et, ut res, &c.* Another reading which appears in most MSS. and edd. is *non incallidus, sed*, "somewhat crafty, but yet," &c.

venenum diebus paucis comparatur, &c. The vulgate text was *venenum diebus paucis — multi viri boni quum ex occulto intervenissent — pecuniaque obsignata, quae ad eam rem, &c.* Classen changed the text to the reading given in this edition. His reason was, that Scamander could not have been taken with both the poison and the money he was to pay for the poison on his hands. There are two passages in the oration where the fact is distinctly stated that the poison was found in his hands, XVII. 49 and XIX. 53. Prof. Ramsay retains the old text, putting the words *multi .... intervenissent* in a parenthesis. He says Scamander seems to have been detected just at the moment when he was exchanging the money for the poison. It seems more natural to suppose that Scamander brought both the poison and the money with him; the poison to give to Diogenes, who was to administer it to Habitus, and the money to pay him for the service. Why should Scamander have taken the poison *from* Diogenes? On the contrary, he engaged the services of Diogenes, because the latter had opportunities so convenient for administering the poison, *ad venenum Habito dandum*, as Cicero expressly states above; and Cluentius bought him to make the way *apparently* so much easier for the accomplishment of the design. This explanation suffices for either reading, and meets the sense of the two passages above cited.

XVII. 48. *apertior*, "more evidently guilty."

Simul et illud. See note on IV. 10.

49. *Satis esse arbitror demonstratum, &c.* By a reference to IV. 9, it will be seen that the first point of the first general division of the speech closes here. The orator now takes up the second point, namely, the trials that occurred before the *judicium Junianum.* See Introduction, IV.

Integrum consilium. Consilium is here the body of *judices.* On the use of the perf. part. *corrupti* for the corresponding abstract noun, see Z. § 637.

cum Aletrinatibus vicinitatem. Cicero was born at Arpinum, which was about sixteen miles southeast of Aletrium.

patroni. Among other significations this designates the relation of a man to his manumitted slave. Here it refers to Fabricius.

50. *Ego, qui, &c.* *Qui . . . . arbitrarer* is Cicero's apology for engaging in such a case, and *sicut . . . . arbitrabantur* his excuse for the inhabitants of Aletrium in bringing it to him.

XVIII. *citatus est = in judicum vocatus est.* The date of this trial was probably B. C. 74.

51. *quod non possim implere.* The subjunctive *possim* is used because the clause denotes an essential part of the preceding one already in the subjunctive. *Quod est impudentiae* is merely an explanatory remark.

XIX. *illi aetati, qua tum eram, &c.* *Aetati* and *laudi* are two datives after *dari.* Cicero was at this time thirty-three years old.

quod timide dicam. This is explained by some to mean "which I am almost ashamed to say;" by others, as a mere expression of modesty.

52. *Sed ut quidquid.* *Quidquid* is sometimes used by the older writers for *quidque.* M. § 495, Obs. 1.

54. *aderat frequens, advocabat.* *Adesse,* "to attend the court." *Advocare,* "to call in the aid of one's friends for legal advice." It seems that Oppianicus did this in behalf of Scamander.

XX. 55. *Quum in consilium iri, &c.* After the pleadings were finished, the parties were said *Mittere in consilium,* and the *judices* were said *Ire in consilium.* Voting by ballot in criminal trials was introduced by the Lex Cassia, B. C. 137. This passage shows that some Lex Cornelia, passed probably by Sulla, gave the accused the option of open or secret ballot. The words *quae tum erat* imply that before the present trial this law had been repealed.

prima actione. "At the first hearing." If the jury were unable to come to a decision, the presiding judge said *Amplius,* and appointed a time for a new trial.

quod Habito daretur. "For the purpose of being given to Habitus."

56. *utique ei locus primus, &c.* That his name should be placed first on the docket of the court. *Propter conjunctionem causae* means because the subject-matter of the cases was the same.

57. *integram.* "Never before tried."

XXI. *auctoritatem.* "The weight of their character."

58. *Respicite, judices .... senectutem.* This sentence is in apposition with *verba.*

59. *illo loco.* "That commonplace." *Respicite judices* is in apposition with *loco.*

XXII. *de Oppianici persona. Persona* means here the character. Classen says that *causa* refers to the attempt at poisoning Cluentius; *persona* to all that had been said about the previous life of Oppianicus.

praejudiciis. The previous trials of Scamander and Fabricius. Scamander, being a freedman of Fabricius, had taken his name; the two are hence called Fabricii in the next line. L. Fabricius had died before the attempt to poison Cluentius. XVI. 47.

60. *debuerunt.* For the perfect indicative instead of the plup. subj. see Z. § 518.

An vero illi, &c. An is used in direct single questions, when a preceding question is to be supplied by the mind. It often asks something obviously absurd.

bis jam condemnatum. That is, virtually so by the verdicts against Scamander and Fabricius.

61. *Tum vero illa judicia senatoria.* A Lex Cornelia B. C. 81, provided that the *judices* on criminal trials should be chosen from the Senators. The juries so chosen soon began to be suspected of unfairness, which suspicion Cicero here calls *falsa invidia.* The trial against Oppianicus took place B. C. 74, and hence it suited his purpose to represent the *invidia* as *falsa.* A change was afterward made in B. C. 70, by the Lex Aurelia, according to which the juries were chosen from the Senators, *Equites*, and *Tribuni Aerarii.*

si qui. Classen has *si quis*, which is better.

62. By referring again to IV. 9, we shall see that the third point of the first general division of the speech commences here, namely, that the court was bribed, not by Cluentius, but against Cluentius.

XXIII. *quibus in judiciis alter, &c.* See XX. 55.

alter etiam ipse, &c. See XXI. 59.

Exstat memoria. Some MSS. read *exstant memoriae;* but Classen remarks that *memoriae,* in the sense of "written memoirs," occurs first in Gellius. Here *memoria* means the recollection of the transactions, and *tabulae publicae* the written records.

63. *quae mihi obloqui videtur.* Classen puts a colon after *videtur,* making the questions which follow the object of *obloqui.*

qui sibi alia ratione diffideret. "Who had no confidence in his case in any other way," i. e. than by bribing the court. *Offendisset* means "had failed to make his case good."

64. In this paragraph Cicero states very plausibly the precise question of bribery in the form of a dilemma. Assuming that the court was bribed at all, Cluentius or Oppianicus must have bribed it. If he shows that Cluentius was not guilty, of course he proves that Oppianicus was; but if he proves that Oppianicus was guilty, he does *not,* as he says, thereby show that Cluentius was not so, "Si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum." He then assumes that, having shown that Cluentius *had no reason* for bribing the court, he has shown that Oppianicus was the guilty party. It was remarked in a note on IV. 9, that the first two points there laid down were necessary to the argument, as Cicero could not prove directly the innocence of Cluentius; he could only urge the strength of the case which he brought into court. His argument, however, does not meet the objection, that both parties might have bribed the court, and that Cluentius gained his case by offering the highest bid. See Quint. II. 17. 21. Cic. Verr. I. c. 13, and II. 2. c. 32.

XXIV. 65. *meo loco.* Another reading, and probably the better one, is *in eo loco,* which means the *subsellia accusatorum.*

quod repetistis, &c. It appears from XXVIII. 78, that Oppianicus claimed and recovered from Staienus the money he had given him, thereby confessing (*quod confessi estis*) the previous attempt to bribe him.

66. *cernere oculis videamini.* On the circumlocution by means of the simple verb with *videor*, see Z. § 751.

donis datis muneribusque. Classen and Baiter read *datis muneribus.* Klotz justifies the old reading on the ground that it was a legal phrase, and was a part of the title of the Lex Cincia, which punished bribery; and because legal expressions are usually formal and tautological.

67. *unius Staieni sententia, &c.* See XX. 55.

ne sua quidem sententia. See XXI. 58.

XXV. 68. *causam bonorum Safinii.* Safinius seems to have been a minor whose property had been intrusted to guardians. They having fraudulently sold more or less of it to third parties, Safinius brought an action against them to recover it; and gave Staienus money to procure a favorable verdict, which he however withheld.

nihil non modo, &c. For the use of the negatives here, see note on IV. 9, and Z. § 724 b.

69. *quod aedilitatem se petere . . . . dicebat.* The same idea would be expressed by *quod aed. peteret*, the subj. being used to assign the reason of the speaker. The verb of saying is sometimes itself put in the subjunctive, which is noticed in the grammars. Z. § 551.—Mad. § 357 a, Obs. 2.

XXVI. 71. *Ne gratis.* Classen punctuates differently, and takes this with *hoc.*

atque etiam ipse conditor, &c. Condĭtor, from *condio*, means "a seasoner;" *condĭtor*, from *condo*, "one who arranges." *Gutta* means "a cruet for oil," *bulbus*, "an onion." The pun is, therefore, "the cook sprinkles the oil on the onion," or "the arranger of the whole plot joins *Gutta* with *Bulbus*."

The pun is continued in the next sentence in *amarus* and *degustarant*.

72. *sequester et confirmator*. *Sequester*, one in whose hands money was deposited, a trustee; *confirmator*, one who made himself responsible for the payment.

hoc enim sibi Staienus, &c. His name was originally C. Staienus. He had adopted himself into the *Aelia gens*. Of this *gens* there were several families; among them were the *cognomina Lamia, Ligur*, and *Paetus*. Cicero says that Staienus did not take the name *Ligur*, because, if he had, people would have considered it as indicating that he came from Liguria, (the inhabitants of which had no very good reputation for honesty,) rather than the name of his family. His name after adoption was *C. Aelius Paetus Staienus*.

planus. "Cheat, impostor."

et, qui esset totus ex fraude. "And, being a man who," &c. Z. § 555.

sua illum sententia, &c. *Illum* refers to Oppianicus, *sua* to Staienus. *Quum*, "although," or "notwithstanding that."

XXVII. 73. *Dixerunt*. When the counsel had finished his speech, he said, "Dixi." When the speeches on both sides were finished, the Praeco said, "Dixerunt." Cannutius suddenly proposed that the pleadings should be closed, because he thought that bribery was going on.

74. *Sententiis* XVI. If there was no majority for condemnation, the accused was acquitted.

Causam nescio quam, &c. "He was defending some civil suit before a *judex*."

C. Junio judici quaestionis. See note on XXXIII. 89, *judex quaestionis*. The *viatores* mentioned below were attendants of some of the magistrates who had no lictors.

75. *quae tum erat potestas*. See note on XX. 55.

Ut qui accipere in campo. To receive money for their votes in the Campus Martius. See note on IV. 10.

XXVIII. *sortitio*. As the votes were to be given *viva voce*, it seems that the order of voting was determined by lot.

76. *homines sapientes.* In speaking of these same *judices* in XXXVIII. 106, Cicero says they preferred to condemn Oppianicus a little later after the matter of bribery of the court had been investigated. The state of the vote was as follows. Five jurors acquitted; nine said *non liquet*, whose names are given XXXVIII. 107. The following jurors condemned: Staienus, Bulbus, Popilius, Gutta, Falcula, Scaevola, Aquilius, and Egnatius. These are mentioned in the course of this oration. C. Caesonius is mentioned in another one. These are all whose names are known; but as there were thirty-two jurors, seventeen at least must have voted for condemnation.

primo. See note on XX. 55, *prima actione.*

quo quisque animo quid. Z. § 710 and § 708.

77. *ut ex invidia senatoria, &c.* See note on XXII. 61.

contio. See note on I. 4.

qui Oppianicum nunquam vidissent, &c. The relative clause describes *homines.* They were men who had never seen Oppianicus, and who thought, &c.

XXIX. 78. *pronunciasset* = *promississet.*

79. *jam praetorem, &c.* Everybody expected he would be prætor after his term of office as ædile had expired. But his political career was arrested by popular outcry, not by any fair examination of his case (*disceptatione dicendi*).

80. *quorum judicium, &c.* *Judicium* applies to the *judices*, *potestas* to the *praetor*, or in this case his substitute, the *judex quaestionis*, and *existimatio* to the by-standers, whose good opinion Cicero wished to obtain.

non quod alia res esset. The subjunctive is often used with *non quo*, *non quod*, or *non quia* to suggest a reason which is not the true one, and is sometimes followed by *sed quod* with the real reason.

XXX. 81. *Versatam esse, &c.* It being perfectly clear that money was used to bribe the court, Cicero asks where it came from. As in XXIII. 64, he is unable to show that Cluentius was not guilty, but merely shows how little

reason he had to bribe the court in comparison with Oppianicus.

82. *Confecit tabulas.* "Kept accounts;" that is, *tab. accepti et expensi.*

Quid, Albiana pecunia, &c. Must we endeavor to find *traces* of the money given by Albius, or can we, under your guidance, come upon it directly? Instead of *vobis ducibus*, Classen has *vobis judicibus.*

83. *At enim.* This is used to introduce an objection, as if made by some one else, which the speaker proceeds to answer. See Z. § 349.

qui pecuniam dederant. I. e. Cluentius and Cannutius.

tribunicia potestate. XXVII. 74, *ad privatum Staieni judicium profectus est et illud pro potestate dimitti jussit.*

XXXI. 84. *ad conciliationem gratiae.* For the purpose of bringing about a good understanding with Cluentius.

Tene hoc dicere. See note on VI. 15 and Z. § 609.

istam .... fabulam. This is bracketed in Classen's text.

85. *Nam fuisse hunc tum.* At the time of the trial of Oppianicus.

XXXII. 87. *An ut praevaricaretur? Praevaricatio* meant the connivance of the accuser with the accused. Cicero says that would be corrupting the court, as much as bribing the *judices* would be.

corrumpendos fuisse, "were to be bribed." Z. § 596. *Esse delata* is used as in XXV. 69, *deferri ad se domum jussit.*

describere. Prof. Ramsay thinks there is a pun here, *describere* meaning "to divide, distribute," or "to draw a diagram" as the mathematicians did.

88. Thus far the discussion has been upon the three propositions laid down in IV. 9. Cicero now considers several judicial decisions which were said to prove the guilt of Cluentius. See Introduction, VI. He arranges them in four classes, those which were mere popular tumults, those which proved nothing against Habitus, those which were in his favor, and those which were in fact not judicial decisions.

At enim. "But, you say, it has been very often judicially decided, that *Cluentius* bribed the court." *Immo vero* is used to introduce something antagonistic to what precedes. "On the contrary, the point has never been adjudged on its own merits."

quae facta postea, &c. "That the judgments which were said to have been afterwards made," &c.

XXXIII. 89. *judex quaestionis.* A prætor generally presided at the *quaestiones perpetuae.* His place was sometimes supplied by a *judex quaestionis*, but the manner of the appointment is not known. Ordinarily a Roman magistrate could not be prosecuted for misconduct in office until his term had expired. The *judex quaest.* appears to have been an exception to this rule. He was also obliged to take an oath to carry out the provisions of the law under which his court was held, and in this respect differed from a prætor.

90. *mos gestus est. Morem gerere alicui* means "to gratify any one."

The object of this section is to show that the trial of Junius was not a regular trial, that it was "*ruinae similis.*" Cicero says, supposing it to be a trial, what was the charge? The prevalent opinion was that Junius was tried for having corruptly procured the conviction of an innocent man. But if that were the correct view, he should have been tried under the Lex Cornelia *de Sicariis et Veneficis.* But as he was holding court under that law himself, Quinctius the prosecutor would have been obliged to wait till he was out of office, and then the populace might have become quiet. Moreover, the charge alleged was a very trivial one. The conclusion is that the prosecutor relied entirely on the popular prejudice to secure a conviction.

91. *C. Verres, homo sanctus et diligens.* The trial of Verres had taken place in B. C. 70, and these epithets are of course ironical. The process of drawing lots for the jury was called *sortitio;* and if, from the number challenged, or any other cause, the jury was not full, the lots were drawn a second time, which was called *subsortitio.*

XXXIV. 92. *Qui hoc confitentur, &c.* "Can those who confess this," (that is, the preceding statement,) "maintain that that was a fair trial?"

93. *Gradus illi Aurelii.* Ernesti in the *Clavis Ciceroniana*, under *Aurelium Tribunal*, says that it was built of stone, and surrounded with steps (*Aurelii gradus*); and that here the populace used to lounge.

94. *Nuper apud C. Orchivium, &c.* Cicero was prætor with Orchivius in this year. Cicero held the court to try cases *de repetundis*, Orchivius those *de peculatu*. Faustus Sulla was the son of the dictator, who was supposed to have retained a large amount of the public money, when he was at the head of the state. This prosecution against Faustus was for the purpose of recovering this money; and the crime was called *de pecuniis residuis*, or that of retaining in one's possession the public money. — *locus est constitutus.* See note on XX. 56. — *non quo illi .... putarent.* See note on XXIX. 80, *non quod alia res esset.*

conferam Sullamne. When attached to the verb, *ne* very often gives an affirmative sense to the question; attached to any other word, the negative. Z. § 352.

XXXV. 95. *P. Popilius.* Consul in B. C. 132. He was forced to leave Rome by C. Gracchus in consequence of the part he had taken in the prosecution of the companions of Tiberius Gracchus. Q. Metellus was consul B. C. 109, and for some time carried on the war against Jugurtha. In his censorship in B. C. 102, he incurred the enmity of Saturninus, who in his tribuneship in B. C. 100 threatened Metellus with banishment. Metellus withdrew to Rhodes, although he was recalled in the following year.

nedum .... possimus. Z. § 573.

96. *ruina quaedam.* On this use of *quidam*, see Z. § 707.

his rebus judicatis standum. Z. § 452.

97. *Adde majestatis, &c.* In this sentence *hoc judicium* means the trial of Bulbus, and *illo* that of Oppianicus. On the use of *at enim* and *at* to introduce an objection, see Z. § 349.

C. Cosconii. He was in Illyrium, as proconsul, about the year B. C. 78.

lege majestatis. *Majestas* was the sovereign power of the Roman state. The crime of *majestatis* or *laesae majestatis* was the attempt to impair this sovereignty. Under this would be included an effort to create mutiny in the army. Cicero says that this was really what Bulbus was tried for, instead of his conduct on the trial of Oppianicus.

vide ne mea, &c. Literally, "look to it, whether my conjecture is not perhaps much more true." M. 372 b, Obs. 1.

XXXVI. 98. Popilius and Gutta were accused by men who had been involved in the commission of the same crime (*ambitus*), and who gave evidence against them. Cicero says, the witnesses, in his opinion, were pardoned (*in integrum restitui*), not because their evidence showed that Popilius and Gutta had been bribed on the trial of Oppianicus, but because it proved them guilty of the crime of *ambitus*, the same one the witnesses themselves had been convicted of.

101. *ad Juturnae.* There was a temple of Juturna in the Campus Martius, and also a fountain near the river Numicus, mentioned Virg. Æn. XII. 139.

102. *Quam ob rem, &c.* The protasis of the sentence is *Quam ob rem .... ablata est;* the apodosis, the rest in the form of a question. The clause *quum ita .... aut Oppianicus* is parenthetical, and seems to form the basis of the remaining suppositions. The sense of the whole passage is then,— If judgment has been given that Oppianicus wanted to bribe the court, that he gave money to a *judex* for that purpose; and, (inasmuch as it has been determined that either Cluentius or Oppianicus was guilty,) if no money shall be found to have been given by Cluentius, and if the money of Oppianicus was recovered after the trial from the *judex*, can there be doubt, &c.

XXXVII. 103. *C. Fidiculanius Falcula.* This man seems to have taken his seat as juror on the trial of Oppianicus

after the trial had commenced, and to have condemned the defendant without fully hearing the case. It appears that the senators from whom the *judices* were at this time chosen were divided into *decuriae*, and that particular duties were assigned to each *decuria*. Falcula probably sat on this trial, when the duty did not devolve upon the *decuria* to which he belonged.

prima actione. See note on XX. 55.

Nihilo minus enim potest. The text of this passage is very defective, and the reading here given is an emendation. Taking the text as it stands here, the meaning seems to be as follows: Falcula was prosecuted for the same kind of offence, and under almost the same law, as Junius; but as there was no popular commotion at the time, he was easily acquitted. Cicero does not consider this as an acquittal on the main charge; for it may be that, although he was not guilty of the offence which subjected him to a fine, he had nevertheless received money as a bribe, for which offence he was afterwards prosecuted *de repetundis;* just as Staienus, although he was not tried under the same law (*eadem lege*), was nevertheless really guilty of receiving the bribe.

104. *Adducti sunt.* There is an ellipsis here of *ut judicarent.*

XXXVIII. 105. *illi quinque.* See XXVIII. 76.

una sententia. See XX. 55.

106. *eorum, qui in judicando superiora judicia secuti sunt sua sponte.* The name of one of these jurors, C. Caesonius, who condemned without any suspicion of having been bribed, is preserved in Verr. Act. I. c. 10. Cicero there says he helped to expose the villany after the trial.

paullo posterius patefacta re. They preferred to decline voting, and thus secure another trial of the case, while in the intervening time the rumors of bribery could be verified or proved false.

107. The *judices* whose names follow voted N. L. Cicero is still speaking of the same class as at the end of the preceding paragraph. *Fides* is the general sense of honor; *religio,*

the regard for the obligation of an oath; *officio*, the practical performance of duty.

XXXIX. 109. *qui illud acerbe tulerit.* "A man who bore it," &c. See Z. § 555.—*ex quo illa nata sunt omnia.* "From which all that trouble came."

XL. 110. *in laudatoris aut advocati loco.* *Laudatores* were persons who appeared in court to give evidence as to the good character of the accused. *Advocatus* has been explained in the note on XIX. 54.

a tribunicia voce desertum. The preposition is omitted by Classen. Sulla, among other changes in the constitution of the Roman state, deprived the tribunes of almost all their power; they were formally reinstated by a law of Pompey, passed B. C. 70.

in altiorem locum, &c. It seems from this passage that Quinctius subsequently became ædile, or held some office which entitled him to wear the *toga praetexta*, which is mentioned in the next sentence.

111. *Facite ut . . . . recordemini.* On the forms used as imperatives, see Z. § 586.

hominibus novis. This term was applied to men who were the first of their family to hold a curule office.

112. *quod sit ignobilis.* On explanatory propositions referring to a preceding demonstrative pronoun, see Z. § 630; M. § 398 b. For the use of *idem* in this same sentence, see Z. § 697.

intolerantia. The strictly classical meaning is passive, "insufferable arrogance."

XLI. The argument in this section is as follows: What bearing does the case of Falcula have on the general question? Of course it shows that he himself gave his verdict without being bribed. Some one objects, *At condemnarat*, &c.; Cicero replies, *Illa igitur*, &c. His imaginary opponent concedes, *Esto*, &c.; it may have been that *Falcula* was innocent. Cicero replies, that if that be granted, there was *one* man who gave his verdict without having been

bribed; and he asks, if Falcula, whose case was the worst of all the *judices*, was innocent, who was guilty? for Falcula was charged with all that the rest were charged with, and with something besides.

114. *Quamquam*. Z. § 341.

quum primum illi ipsi, &c. See XXXVII. § 104, *Qua lege in eo genere, &c.*

115. *tantis praemiis*. This refers to the rewards received by the accusers in trials *de repetundis*.

P. Septimio Scaevolae, &c. The *litis aestimatio* in criminal cases seems to have been the adjustment of the amount of the penalty where that was a pecuniary one. For instance, in cases where a man was prosecuted for extortion in office, the amount of restitution to be made would depend upon circumstances. Cicero says that, in adjusting these amounts, the jury frequently take into consideration other crimes that have been committed by the accused; but as they exercise very little care in the matter, the fact that they have increased the damages in any particular case for another crime is never considered as proving one guilty of that crime in the same way that another trial for the specific offence would do. The point is, that the *litis aestimatio* is not to be regarded as a legal precedent in this case.

XLII. 117. *numquam neque judicium, &c.* Where the negative has subordinate divisions, as here, the two negatives do not destroy each other. Z. § 754, Note.—*animadversionem* would naturally be in apposition with *id;* but is attracted into the case of *rem judicatam.*

cum viris fortibus, &c. Cn. Cornelius Lentulus and L. Gellius, who were censors in B. C. 70.

119. "An expression of disapprobation on the part of a censor was termed *Notio* or *Notatio* or *Animadversio Censoria*, and the disgrace inflicted by it *Nota Censoria*. In affixing the mark, they assigned the reason (*Subscriptio Censoria*)."—Ramsay, Rom. Ant. p. 168.

illud commune. "This general proposition."

L. Metello et Cn. Domitio. These men were censors in B. C. 115. Geta was consul in B. C. 116, censor in B. C. 108.

ut caeteri turpi judicio damnati. When a man was found guilty of a crime involving personal turpitude, he became *infamis*, that is, incapable of holding any honorable office, and perhaps lost his right of voting in the public assemblies. *Ignominia* was the result of the *animadversio* of the censors. Klotz, quoting from Iarke, states the points of difference between *ignominia* and *infamia* as follows: 1. The *ignominia censoria*, when one was removed from a tribe, as well as *infamia*, involved the loss of the more important civil rights, those of voting in the *comitia*, and of holding any honorable office; but *infamia* forever attached to the person, while *ignominia* might be removed by the next censors, or by the people. 2. *Infamia* involved the loss of certain private rights, such as the capacity to make a will, &c., while *ignominia* did not. 3. The *infamis* could never serve in the army, while the *ignominia notatus* could. 4. *Infamia* could be incurred by women, while *ignominia* could not.

XLIII. 120. *Quapropter in omnibus causis, &c.* "Wherefore in all the laws in which those reasons have been mentioned which should disqualify a man from holding office," &c.

121. *judiciis eorum, qui jurati, &c.* These persons he divides into two parts; the *judices* on criminal trials, and the *praetores urbani*, who had to superintend the impanelling of the juries. The former often acquitted a man whom the censors had supposed to be guilty, when put on trial for the offence, and the latter often admitted him to sit as juror. On the use of the participle *juratus*, see Z. § 148, and for that of the pronoun *quisque*, Z. § 710 b. *Subscriptum est* means the censors had assigned as their reason for censuring them, that they had received, &c. Klotz says that Cicero throughout this discussion uses the milder term *subscriptio* in the ordinary sense of *animadversio*.

XLIV. 123. *illa acerbissima proscriptio.* Of Sulla.

125. *eum fuisse Oppianicum.* "That Oppianicus was the man who," &c.

XLV. 126. *aerarium reliquisse subscripserunt.* The common reading is *aerarium reliquissent.* Prof. Ramsay prefers the latter, remarking that *subscribere* means "to annex as a reason," and that it would be technically incorrect to add to this the statement of the fact *aerarium reliquisse.* Classen gives the former, supposing it to mean that the censors thought Matrinius unworthy to be enrolled in any tribe. He suggests that *aerarium* may mean the *public treasury*, understanding by the whole expression, that the censors annexed as a reason for degrading the man, that he had deserted the public treasury.

127. *duos esse corruptos, &c.* With this reading, *dicant* must mean "suppose they (i. e. the censors) say," &c.; then of course none of the rest were bribed.

Aut illud adferant, aliquid sese, &c. "Or else let the censors show that they have found that the others have committed the same crime as these two." *For*, as he goes on to say in the next chapter, they must not be allowed to censure two of the *judices*, and let the rest go free. *Sese* is an emendation of Leclercq, and is adopted by Classen.

XLVI. 128. *flagitium rei militaris.* If a soldier fled from the enemy in battle, the punishment was death; but, as Cicero goes on to say, if the number was large, lots were drawn, and a portion only suffered the penalty.

Qua re qui in bello, &c. The old reading was *Ne in bello .... delinqueret*, so that the subject of *delinqueret* would be supplied from *miles* in the preceding sentence. This seems to be the better reading, and corresponds to the latter part of the sentence.

129. *civem sine ignominia quemquam.* On the use of the pronoun here, and in the next sentence, see Z. § 709 and § 709 b.

XLVII. 130. *In magnam invidiam illa judicia, &c.* See note on XXII. 61.

ex notatione tabellarum. On the prosecution of Terentius Varro *de repetundis*, through the instrumentality of Hortensius colored tablets were given to the *judices* who had been bribed, so that their votes might be known. Cicero alludes here to the scandal which the transaction occasioned.

erant judicia cum equestri ordine communicata. During the same year in which these men were censors, B. C. 70, the Lex Aurelia, which has been before mentioned in the note on XXII. 61, was passed.

XLVIII. 134. *P. Africani.* The younger Africanus and L. Mummius were censors in B. C. 142. The *census equitum* was the solemn review which the censors made of the *equites*. Each *eques* passed before them leading his horse. If there was nothing alleged against him, he was ordered *equum traducere.* Here the censor detained Licinius, and offered his own testimony to any one who would come forward to accuse him.

illis ipsis judicibus. I. e. the censors Gellius and Lentulus.

135. *elogium.* "A short clause in a will."

Si Egnatii. It would seem that the censors censured the younger Egnatius in consequence of his part in the trial of Oppianicus, and that his father disinherited him for this reason. But subsequently the father was censured and the son restored.

XLIX. 136. *An potuit rem delatam.* "To bring a matter before the Senate," is *rem deferre s. referre ad Senatum.*

utque ii dixerunt. I. e. the senators.

137. *L. Lucullus.* Consul in B. C. 74. In this case the Senate considered the matter, and voted that the consul should make a proposition to the people in the *Comitia* (*ferre legem*); but the consuls seem to have neglected it both in this and the following year; which fact, Cicero says, would show that they considered the action of the Senate as a mere concession to the clamor of the people. *Decreverat* means here "had imposed the duty." Klotz explains the use of the word, by supposing that Cicero, when he said, "*in consules*

designatos idem decreverat," really had in his mind "*in proximum annum decreverat,"* the names of the consuls being the ordinary designation for the year.

L. 138. *Recitavit ex oratione, &c.* This is supposed to be Verr. Act. I. c. 13. See also Verr. Act. II. 2. c. 32.

proinde quasi non dixerim. Perinde, proinde quasi are used in the same way as *quasi, quasi vero,* to denote something said in jest or irony. The present subj. denotes the continuing and the perf. subj. the finished action.

139. *pro testimonio dixi.* Z. § 311.

140. *M. Antonium.* M. Antonius and L. Crassus were among the most distinguished of Roman orators. Antonius was born B. C. 143, was consul in B. C. 99, and was put to death by Marius and Cinna in B. C. 87.

LI. *L. Crassi.* Crassus was born in B. C. 140. In the year B. C. 118 he defended a proposal to send a colony to Narbo in Gaul. As the Senate supported a *rogatio* against the measure, Crassus did what he could to depreciate their authority.

M. Bruto. Son of the Brutus mentioned in § 141. He was called *Accusator* from the frequency of his appearance as accuser. He is represented, as below by Cicero, as a young man of very extravagant habits.

in suasione legis Serviliae. The Lex Servilia Judiciaria was proposed by the consul Q. Servilius Caepio in B. C. 106, but was repealed by another Lex Servilia in B. C. 104. It is supposed to have provided for choosing the juries in criminal trials from the Senate, whereas since the time of C. Gracchus they had been taken from the *equites.* Hence in advocating it Crassus would have spoken against the *equites.*

141. *M. Brutus.* Father of the Brutus mentioned in the preceding section.

fundum Privernatem flagitabat. The three estates and the baths here mentioned had been squandered by the younger Brutus.

quod si potuisset, &c. Cicero de Off., I. xxxv. § 129. It

was not customary for fathers to bathe in company with their sons or sons-in-law. Crassus said, that but for this, Brutus would have mentioned being in the baths with his son; but that his account-books and the registration of his property would show what had become of the baths. They were sold to pay debts. *Se* after *scribere* refers to the elder Brutus; *se* after *eas* to Crassus.

magis requiratur constantia. Consistency would be more reasonably expected in speaking on public business than in court.

LII. 143. Having finished the discussion of the cases which were alleged to prove the guilt of Cluentius, commencing XXXII. 88, and having replied to the passage of his own speech which had been cited against him, Cicero now proceeds to an examination of the law under which Cluentius was prosecuted, the *Lex Cornelia de Sicariis et Veneficis.* One section of this law punished the crime of poisoning, and was general in its application. Another related to the crime of procuring an illegal conviction in a capital cause, but was limited in its application to the cases mentioned below. Cicero says that he might have defended Cluentius so far as his conduct on the trial of Oppianicus was concerned, by simply citing the plain words of the statute; but that, in deference to the wishes of his client, he argued the case upon the facts. See LIV. and the Appendix to the Notes.

ut hominem confirmare oportet. Mr. Long says this means "as it is a man's duty to affirm;" Professor Ramsay says, "in so far as it becomes a man to speak confidently in such a matter."

144. *capite eo:* QUI COISSET, &c. *Capite* has the following sentence in apposition with it. *Nostrum ordinem* is the senatorial, to which Cicero belonged.

civitatis retinendae. The penalty of a conviction under this law was *aquae et ignis interdictio*, which virtually deprived one of his citizenship. Cluentius was equally desirous

of preserving his reputation unhurt as of avoiding the penalties of the law.

145. *Morem homini gessi.* See note on XXXIII. 90.

LIII. 147. *Q. Naso.* Q. Voconius Naso, who presided at this trial as *judex quaestionis.*

Quid sibi .... volunt? "What do .... mean?" *Apparere* means here to attend as a servant.

Quid M. Plaetorii et C. Flaminii inter sicarios? The number of prætors was increased by Sulla to eight. Cicero was himself prætor in this year. For the expression *inter sicarios,* see note on VII. 21.

148. *te lege pecuniarum repetundarum non teneri.* This law applied to those who had been magistrates or *judices.*

captae pecuniae. For the meaning of the participle, see Z. § 637.

LIV. *qui ei obvenerint.* *Obvenire* is used, because the *judices* were chosen by lot.

infinitum est. The law applies to every one.

QUI EORUM. *Quorum?* QUI EORUM, which is here printed in capitals, is in some texts in small letters, being taken as a repetition of the words by Cicero, for the purpose of explaining them.

Quid intersit, &c. *Quid intersit* depends on *docet.*

149. *Quis ergo est Cluentius? qui tamen, &c.* "He is a man who is yet unwilling," &c. Classen has a semicolon after *Cluentius,* and the interrogation after *nolit;* leaving no answer to the question.

sed ea, quae te a me, &c. Cicero probably turns to Attius, and refers to him in *te desiderare,* and in the next paragraph replies to his argument as to the application of the law.

LV. 151. *C. Gracchus.* Tribune in B. C. 123. Sulla, dictator in B. C. 81.

in veteres judices. The *equites.* See note on XXII. 61.

152. *vident judicia comprobari.* Cicero was speaking, B. C. 66, after the change had been made in the *judicia.*

LVI. 153. *M. Druso.* Tribune, B. C. 91.

se potuisse judicio populi Romani. The future active participle with *fuisse* is commonly used in the *oratio obliqua* for what would have been the plup. subj. in the *oratio directa.* See Z. § 593, Note. See an example in XIX. 52, *Nullum ad Scamandrum morte Habiti venturum emolumentum fuisse,* where the protasis is contained in *morte Habiti.*

LIX. 161. Having finished the discussion on the law under which the prosecution took place, Cicero now comes to the proper defence of his client, and commences by meeting sundry minor charges which his opponent had made.

et manus attulisse. The infinitive depends on *dixisti* understood. The same construction occurs several times in the chapter. The pronoun *hic* throughout refers to Cluentius.

162. *Floro legatum ex testamento, &c.* The circumstance appears to have been that the testator intended to leave HS ccc to Florus, but by mistake wrote HS xxx. Cluentius, who was executor of the will, at first refused to pay more than the thirty sestertia, but afterwards paid the three hundred, wishing to have the credit of generosity for so doing.

emisset a sectoribus. The *sectores* were the purchasers and retailers of confiscated property. It was a capital crime knowingly to buy or sell a free person.

163. *egens quidam calumniator.* A *calumniator* was a man who brought a malicious prosecution. *Calumnia* in the next sentence means an action for malicious prosecution.

Si invitaverit. The word was used of inn-keepers who used to invite travellers to come in. Cicero says, I need say nothing about this man now; but if he gives me an invitation, I will make him sorry for it.

LX. 165. *illius sororis filio. Illius* refers to C. Vibius.

167. *ille verbum omnino, &c.* Sassia, the mother of Cluentius, is throughout the speech represented as the real cause of his prosecution.

cur non de integro autem. Autem commonly stands second in the clause, or third if the first two words are closely connected. See Z. § 355.

LXI. 170. *Oppianicum poena adfectum.* See note on LII. 144, *civitatis retinendae.*

171. *a liberum poenis.* "By the Furies, who avenge the wrongs he has done to his mother-in-law," &c.

LXIII. 176. *in emendo Diogene.* XVI. 47.

in quaestionem postulavit. *Quaestio* here means an examination by torture.

Advocantur. See note on XIX. 54.

auctoritate advocatorum a vi tormentorum abducti. The meaning of this seems to be, that in the presence of these friends the minds of the slaves were diverted from the torture. But the common reading is *auctoritate advocatorum et vi tormentorum adducti;* which Classen supposes to be said in irony. Professor Ramsay thinks the torture was so unusually severe, that the slaves out of mere obstinacy adhered to the truth. Manutius says, *Vi tormentorum* = *quae veritatem exprimunt,* meaning that their adhering to the truth was the natural result of the torture.

177. *furere .... sibi nequaquam .... procedere.* For the construction, see Z. § 629.

non id agi, ut, &c. "That the design was not to find out the truth." *Id* here stands for the clause *ut verum inveniretur.*

178. *quae .... sibi persuasum esse simulasset.* "Although she had pretended," &c.

LXIV. 179. *Hortensio Q. Metello consulibus.* B. C. 69. — *ex genero.* I. e. A. Aurius Melinus.

180. *perquiritur a coactoribus.* The *coactores* were men who collected the money due from those who had purchased things at auction.

LXV. 182. *non dicam viro, ne colonum, &c.* "I will not say in the presence of no *man,* lest you may say the *colonus* was there," i. e. the one spoken of in LXII. 175. *Filii* refers of course to Cluentius.

183. *tametsi adhuc non esse dictum mementote.* "Yet remember that it has not as yet been said."

184. *Nam tabellae quaestionis.* These were a statement of the evidence obtained from the slaves who were tortured; and the deposition was sealed with the seals of the witnesses.

LXVI. 185. *ejus modi hominem.* I. e. the *colonus* before referred to.

189. *non est profecto de illo veneno celata mater.* See Z. § 391, Note 1.

LXVII. 190. *Ita quod apud caeteros.* See note on IX. 28.

192. *spectaculum hujus sordium, &c.* Persons on trial appeared with the toga unwashed, the hair disordered, and other marks of neglect.

LXIX. 195. *Omnes scitote.* For the form *scitote*, see Z. § 164.

196. LAUDATIO CLUENTII. See note on XL. 110. In this case the *laudatio* was given by a vote of the legislative body at Larinum, who sent their agents to deliver it.

LXX. 199. *vetere instituto.* Mr. Long remarks that in Cicero's time there were generally several *accusatores*, and several *patroni*.

ut eam nemo hominem. Homo means here "human being," as below, *ad similitudinem hominis.*

LXXI. 201. *Nunc vero quid erit profectum, &c.* Though his life has been preserved, yet he will be driven into exile, where he must die without the hope of being buried in the sepulchre of his father.

APPENDIX.

OF THE LEX CORNELIA DE SICARIIS ET VENEFICIS.

I. It was provided by a law of Numa, that he who should kill a freeman knowingly, and with malice, should be punished as a parricide. In the XII. Tables there was also a provision for this crime, and the punishment was death. There seem to have been no more enactments on the subject until the time of Sulla, when the frequency of murders and assassinations had become so alarming as to demand additional legislation. Among the laws passed during his supremacy was the *Lex Cornelia de Sicariis et Veneficis.* The following are its provisions, so far as can be gathered from the scanty remains.

II. The first section treated of assassination and robbery, and was particularly directed against the *Sicarii*, so called from *sica*, the short dagger which they wore. The law provided that the *praetor* or *judex quaestionis* with the *judices* should institute inquiry *de capite ejus, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cujus id dolo malo factum erit.* The crime of murder in general was brought under this law. The phrase *cum telo ambulare* was construed to mean the carrying of a weapon with intent to murder; and the intent must be proved from the circumstances. Under *telum* was included every kind of weapon, whether of stone, wood, or iron.

III. The fifth section treated of poisoning, and directed that the *praetor* or *judex quaestionis* with the *judices* should

institute inquiry into the case of any one, *qui cumque fecerit, vendiderit, emerit, dederit*, sc. *venenum;* or as it is expressed in the Digest, *qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit. Habere venenum* means to have the poison in one's possession with the design of administering it to some one; so with *emere* the intent must be proved. *Facere* and *vendere* mean the preparing and selling for purposes of gain.

IV. Another section treated of those who should procure the condemnation of an innocent man, whether magistrates or *judices* in their official capacity, or private persons by false evidence or false accusation. The contents of this section are thus given in the Digest: *quive cum magistratus esset publicove judicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur, condemnaretur. Praeterea tenetur — quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico judicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus judexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit* (Cic. pro Clu. 33) *ut publica lege reus fieret.* Direct quotations from this section may be found in Chap. LIV. of this oration. *Deque ejus capite quaerito* (sc. *Praetor*) — *qui tribunus militum legionibus quatuor primis, quive quaestor, tribunus plebis*, (then follow the other magistrates,) *quive in senatu sententiam dixit, dixerit — qui eorum coiit, coierit, convenit, convenerit, quo quis judicio publico condemnaretur.*

V. It will be noticed that, by the wording of this section of the law, senators and magistrates were the only persons liable to punishment for procuring condemnation of an innocent man, except in the case of perjury or false accusation, where the prohibition seems to have been general. This is the construction which Cicero puts upon the law; and the ground on which he says he could claim the discharge of his client, who was one of the equestrian order. He therefore represents what his adversary had said respecting the *judicium Junianum* as merely an attempt to make use of the popular

prejudice against Cluentius to obtain his conviction upon the groundless charges of poisoning. It is perhaps impossible to say whether or not Cluentius was really amenable to this section of the law. The opinions of critics differ. Cicero's quotations from the law would seem fully to sustain his view; but still it appears very plain that Attius himself understood the law as applying to Cluentius, and made his argument in accordance with that interpretation. Cicero, when excusing himself for making his argument on the technical construction of the law, says that he should not be willing that from his silence any one should infer his approval of what Attius had said about the law. LIV. 149. He then replies to Attius's objection, that it was unfair that all should not be bound by the same laws. Again, LVII. 156, *Agit enim sic causam T. Accius, — omnes cives legibus teneri omnibus.* From these and similar passages we may perhaps infer that the true construction of the law was one of the points in dispute, and that Cicero so constructed his argument as to reply very fully to the charge of bribery, and at the same time to strengthen his case by producing the impression that he did so unnecessarily.

The penalty of conviction under the law was *interdictio aquae et ignis* for a freeman, and death for a slave.

THE END.